

**A BOLERÁZ, BADEN ÉS KOSTOLAC
KULTÚRÁK KRONOLÓGIAI ÉS TÉRBELI HELYZETE, ÉS INTERKULTURÁLIS
KAPCSOLATAI¹**

HORVÁTH TÜNDE

MTA Régészeti Intézete, Budapest, 1014, Úri u. 49.

valdemar@archeo.mta.hu

„A társadalmi valóság folyton változik. A múlttól csak úgy beszélhetünk, ahogy az a jelenben igaz, tudniillik a múltra vonatkozó kijelentés a jelenben való társadalmi cselekvés. Ez pedig olyan emberek cselekvése, akik a jelenben élnek, s maga a cselekvés is a jelen társadalmi rendszerére hat. Az „igazság” változik, mivel maga a társadalom is változik.”
(Immanuel Wallerstein, 1983, 21.)

Kulcsszavak: Baden kultúra, területi és kronológiai elterjedés, centrum/periféria, interkulturális kapcsolatok.

**The Boleráz, Baden and Kostolac Cultures in the Late Copper Age and Early Bronze Age:
theirs chronological and spatial distribution, and intercultural connections**

One of the most influent economic models of the last decades is the theory of Immanuel Wallerstein, which influenced the directions of various scientific fields,² namely the research of Core/Center/Periphery, Periphery/Marginality, Zone/Borderland in relation to the outer field force.³

These relations are especially difficult to detect, if such global inventions and the period of such great inventions as the wheel and the wagon is investigated in relation with the Baden culture. Scholars of the social sciences record to exceptionally crucial milestones in human history, namely the neolithization (resulting the development of cultivation with its all consequences), and the formation of the capitalist economy (among various determinant features of this complex process shipping, and later railway construction had most relevant effects on society, such as colonization, or the growth of global trade).

Here I would like to argue that possibly the invention of the wheel and the period, in which this object was created could be interpreted as another significant point in the life of the human civilization, based on the crucial impacts it had, considering in particular the prospects of land transport, leading to the quickening up the exchange of knowledge as well

¹ A tanulmány az OTKA F-67577 és PD-73490 pályázatainak segítségével valósult meg. Angol nyelvű változata elérhető a ΜΩΜΟΣ VI: Őskoros Kutatók VI. Összejövételének konferenciakötetében, Nyersanyagok és kereskedelem, Szombathely, 2009 (szerk. ILON, G.), 101-149.

² WALLERSTEIN 1983.

³ From archaeological viewpoint see: CHAMPION 1989; CHASE-DUNN – HALL 1991; SHERRATT 1997, FRIESINGER – STUPPNER 2004; GALANAKI et al. 2007.

as long distance market and trade. In this case, after Sydney W. Mintz the market can be explained not only as a place for exchanging goods and service, but also as the repository of social self-adaptation.⁴

At the same time, despite all efforts, archaeologist did not succeed to define the exact date and location when and where the wheel was invented.

Cavalli Sforza and Ammermann argue that the yearly expansion of the Neolithic revolution was 1 km.⁵ (Later the pace was calculated by other scholars and by other methods, but everybody agreed that this was an extremely rapid process.)

The expansion speed of the wheel and the wagon drive – in my opinion – might have been similar to the distance that a wagon could reach, and this distance was surely more than 1 km/day, even if the presumed lack of routes is taken into account. Wooden-stave roads were built between lakeshore settlements,⁶ and the Moravian earth mounds were excavated with wide ramp-entrances,⁷ thus, most probably Europe should not be seen as a roadless wilderness in this period. It is obvious that such exposition-like development cannot be surveyed by archaeological methods (radiocarbon dates are also not suitable for this purpose, and dendro-dates are not available at every sites) after such a long period in details, only at a general level. Thus, these questions will probably be further refined in the next decades, but most likely the problem will remain unsolved. Moreover, from this aspect, archaeological research is exposed to lucky finds.

However, improving archaeological methods reveal that greatest developments and revolutionary improvements cannot be connected to stabile, flowering cultures, but to other seemingly unimportant, not-named mixed populations (*“Misch-Kultur”*). Usually, the world shattering innovations and novelties appear in such dynamic communities which are in peripheral or semi-peripheral positions. As it was demonstrated in the second part of this study, the Baden culture produced the dense network of connections. This complex was continuously changing during the life of the culture, considering both the place, object and direction of the communication.

During its existence the Baden culture produced several internal development phases (IA/B: formation, IIA: from Boleráz into Baden), flowering (IB/C: classic Boleráz, IIB/III: classic Baden), crises (IIA: from Boleráz to Baden: this process was successful; IV: disastrous process, disintegration the Baden complex), and stagnation (retarding of the Boleráz culture in the Baden period, retarding Baden parallel with the Early Bronze Age cultures). These social and economic processes were accompanied by local expansions and contractions. The centrum/periphery situation inside the Baden-complex wandered during the time, as it was described in the first part of this paper.

Parallel among the contemporaneous core cultures of the Continent (North-Central Europe: Funnel Beaker culture – a culture having strong megalithic traditions and with roots in the Neolithic period; East-Central Europe: Cucuteni-Tripolje – an agricultural civilization, which flowered from the Neolithic period; Eastern Europe: Yamnaja culture – a herding tribal culture inclined to conquest) the Baden civilization was not able to develop such structures neither in space nor in time, to accomplish such continuity and stability.

Still, its potential for adaption and innovation insured one thousand years of existence. This openness and success was the result of the cultural and ethnic diversity. It is a fact, demonstrated on the example of the development of capitalism that business companies develop more powerfully, if the political system is not solid behind them (i.e. a strong empire).

⁴ MINTZ 1959, 20.

⁵ AMMERMAN – CAVALLI SFORZA 1974..

⁶ PÉTREQUIN et al. 2006.

⁷ BALDIA et al. 2008.

Despite all talent and the geopolitically central-position, the Baden complex was too young among the ancient civilizations rooted in the Neolithic period, and was compelled to semi-periphery. But in fact, this might have been as advantageous as disadvantageous for the culture. It was advantageous because the semi-peripheral area is usually the focus of the knowledge and politics is usually unpopular. However, its disadvantage was that inside one culture what is a success in one region that can be in another area. According to the investigations until now, the Baden civilization had crucial role in the distribution of knowledge and the transformations around the end of the Copper Age. Still, the research of these phenomena did not prove whether these inventions were born in the Baden complex (or conundrum, or phenomenon). As long as this question will be clarified, we must stick to the pure data to investigate a polycentric, poliethnic community, in which like as in a big cauldron everything can be "cooked" and everything can be received.

Still, the genius of these innovations (all new tools connected to the wheel: wagon, spindle whorle, pulley, potters' wheel; yoke and draught of animals, the exploitation of animal power; production of fermented meals and drinks; new pottery-types for liquids; new raw materials for making textile and clothes; new armament: new arrowshaft) guaranteed the rising of the Baden civilization, and to amalgamate its diverse populations into unity, at least at the level of material culture.

When the prospering economic organization attempts to shape an emperial unity, there are two important tools to achive cultural uniformity, namely linguistic (or national) and religious integration. It might have happened like this; however there is no direct knowledge about the process. It has been analyzed that the Baden enclaves endeavored to adapt and homogenize various religious belifs, but this was not entirely successful (see cattle burials, burial rites, antropomorphic figures, steles).

Archaeologists tend to build hypotheses on the strong and permanent cultural traditions of the ideological background.⁸ It is time to make an end of this theory, since the fundamental principle of sociology is right contrasting to this tendency: everything, what people think to be traditional is much newer, than it is supposed, and every tradition is the aggressive and conservative attempt of a leading group feeling that their social status is threatened. Nothing develops more quickly than "tradition", if need arises.⁹ No matter how, the integration process is not always peaceful.¹⁰ At last, the instability of the Baden conundrum can be related to an independently changing phenomenon, which is climate.

This factor, in the end caused the fate not only the central cultures that developed alliance with the Baden half-periphery (Cucuteni-Tripolje, Funnel Beaker Culture/Trichterbecher), and also the end of the Yamnaja civilization which rised from the outer field force to the contact-zone, than entered the semi-periphery. The four major civilizations which ruled the economy of the know world declined in the same time and gave way to a completely new Bronze Age civilization.

Still, the purpose of this study was not only to present the situation outside Hungary, but also to summarize the available information about the Hungarian circumstances.

Regrettably, probably the most limited data is published from the territory of Hungary compared to the total Baden area. This is especially true, if it is taken into consideration that likely this area would provide the most significant data on the culture: it is presumed that here the culture had possibility to develop in an intact, protected situation, and the longest-lived dense, intactly developed network of settlements. However, it would be a promising hypothesis to declare the Carpathian Basin as the centrum inside the Baden-complex, but, unfortunately, the available information is too vague to declare this. (The

⁸ For example Baden gynekomorph vessels: BONDÁR 2002a, 87.

⁹ WALLERSTEIN 1983, 695., additional examples by HOBBSAWM - RANGER 1983.

¹⁰ See HORVÁTH 2010 c.

geographical centers are often do not coincide with the social or economic centers, as it was demonstrated on the example of 16th century Spain by I. Wallerstein).

One of the problems is that no up-to-date site-cadaster is obtainable, not even in relation with the Boleráz/Baden culture, moreover majority of the excavated material have not been published for the international and domestic research.

I made an attempt to collect Baden from, and summarize the main characteristics of the sites the Hungarian territories:

- The network of the settlements seems to be dense, but this may be misleading: it is not sure that it depicts a same scale population increase. As compared to the Middle Copper Age, the growth in the number of settlements can be explained by the fact that most of the settlements are temporal/seasonal camps, connected to the adjusted lifestyle of the Baden population (wetland nomadic;¹¹ large-scale animal husbandry: semi-sedentary, semi-nomad).

- Most of the sites are located on hills near water. Significant part of them is temporal, small-sized, but there are large, central, permanent, long-lived settlements as well.

- The extramural cemeteries are the burial sites of more communities, as graveyards show more fixed character, than the greater part of the sites (**1. Attachment**).¹²

The deficiencies of Hungarian research can be summarized as the following:

- In case of topographically localized and archaeologically excavated settlements, in best case only the slightest portion became unearthed (no attempt to do fieldwalking or sondage excavation). Thus, no information is available on the inner structure, and the spatial expansion of the settlement. Few facts are revealed about the relation of settlements and the connection to their cemeteries.

- Only the selected part of the unearthed material is published. In my opinion, the research loses too much energy on the selection of insignificant material from the total find horizon, in particular typology. The typological figures, which are even unacceptable as estimation, are used to calculate ratios, and upon this haphazard conglomerate of information far-reaching theories are written on the inner periodization and cultural connections of the site. At the same time, we don't know physically those finds we want to connect the excavated material (such as the effect of Cernavodă III sites, or the Coțofeni-impact, which should be rightly revised together with scholars, who are exactly the experts of the cited cultures). Excavately, the pottery is the find-type, where typology or production techniques are hardly detectable from publication, and may cause great troubles. Most of the publications struggle with bad quality figures, lack of space and the ceramic-fragments are completed incorrectly, individualistically, and the drawing do not contain basic details (such as colour, surface-structure, profile, scale). Further on, in the descriptions, where all these lacking illustrative information could be compensated, due to lack of space or intention these data are also missing: what tempering agent was added, the firing, how the vessel was produced. And if would not be so, the illustrative picture of the object is far from the physical reality.

In relation with the dating of the culture, the following potential modifications are recommended:

- The material of the Protoboleráz IA phase and the Boleráz IB phase separated by unstable typological analyzes cannot be divided on the basis of radiocarbon dates separated. Thus, it is not crucial that the two groups should be distinguished. The developing phase of the Boleráz in my opinion is more objectively indicated by the Boleráz pottery mixed with the Middle Copper Age cultures, such as the Ludanice, Balaton-Lasinja, Furchenstich ceramics.

- The influence of the Cernavodă III culture cannot be taken into account, since the cultural entities were connected only in the post-Boleráz phase. It is more possible that the Boleráz

¹¹ FIGLER et al. 1997.

¹² The site-cadaster of the Baden sites is also available on the internet: www.archo.mta.hu/staff/HorvathTunde/conference/publications/MQMOΣ VI, Kőszeg. The data was collected up to 2009.

period inspired the Cernavodă III culture, which should be a bit dated back in time, while the Khotnica culture might have affected the Boleráz culture in its initial phase.

- The transformation from Boleráz to Baden – the earlier Phase IIA, transitional phase – neither in time nor in space was a linear process. This is best exemplified by the difficult typological separation of the IIA phase, its spatial distribution, the inner typo-chronology of the known sites and the radiocarbon dates. The two periods slides into each other, and exist continuously. Maybe the transformation from Boleráz to Baden was induced by a new population (Kostolac?).

- Since the Baden culture survives in the Late Copper Age, its connections with the Early Bronze Age cultures should be more intensively studied also in Hungary (not only in relation with the Kostolac and Yamnaja material, but also in relation with Vučedol, Makó, Bell-Beaker, Maros, Nyírség, and Somogyvár-Vinkovci cultures).

Bevezetés

Tanulmányunk céljával a késő rézkori Baden/Pécel kultúra interkulturális kapcsolatainak vizsgálatát tűztük ki. Ahhoz azonban, hogy a feltehetően számos és változó irányú kapcsolatrendszer helytállóan fel tudjuk vázolni, szükségünk van a kultúra tér- és időbeli kereteinek pontos képéhez. Mivel a badeni kultúra egy olyan régészeti művelődés, amely jelenleg több mint tíz mai ország területén is megtalálható, anyagi kultúrájának alapos ismerete nem kevés adatgyűjtéssel jár.

Nem csak a nyelvi nehézségek (a hagyományos angol mellett francia, német, szláv, és román nyelvek minimális, ám lehetőleg minél magasabb fokú ismerete), hanem a publikációkhoz való hozzáférés, azok minősége, a kutatási területek és a kutatók elzártsága is nehézségeket okoz.

A Baden kultúra térképezését eddig az 1973-ban megjelent *Baden-symposium* kötetében kísérelték meg egy összefoglaló térképen,¹³ majd a Cernavodă III-Boleráz konferenciakötetben jelentek meg szerzőnként rész-térképek.¹⁴ Ezek felhasználásával készítettünk egy összefoglaló térképet 2006-ban,¹⁵ amely azonban ma már nem bizonyul helytállónak.

Elsősorban, mint minden korszak és kultúra vizsgálatánál, itt is a kialakulás és a hanyatlás időszaka a legproblémásabb, valamint a belső periodizáció összehangolása és a különböző belső periódusok (*Stufé*-k) leletanyagának hiteles és precíz feltöltése. A hagyományos tipológiai felosztással ellentétben a radiokarbon-adatok másféle időbeli felosztást, és más térbeli kapcsolatokat sugallnak. A munka során több vizsgálati területen mutattunk ki jelentős tévedést, amely meggyőző, közel fél évszázados bizonyítás után *toposznak* bizonyult, és feltehetően ez a tévedés-sorozat a tanulmány közreadásával még nem zárul le. Megírásához modern publikációk és új adatok folyamatos megjelenése, a korszak és a sok néven ismert badeni kultúra nagyfokú tudományos revíziója szolgált ösztönzőül.¹⁶ A mintegy egy évszázadon át a késő rézkor valamennyi belső periódusát reprezentáló, összefoglalóan „Baden”-ként ismert régészeti művelődés időben és kulturálisan is több, önálló kultúrára esik szét, jelentős területi és kronológiai revízióval, és a valóban érintkező csoportok közti kapcsolatrendszerek átstrukturálásával.

¹³ CHROPOVSKÝ 1973, melléklet.

¹⁴ ROMAN – DIAMANDI 2001.

¹⁵ HORVÁTH et al. 2008.

¹⁶ Eddigi nevei: Baden: MENGHIN 1921, 15; Ossarn: BAYER 1928; Pécel: BANNER 1956; Radialverzierten Keramik, Kannelur-Keramik, Mogiła, Zesławice-Pleszów csoportok: SOCHACKI 1980.

I. A késő rézkori Boleráz/Baden kultúrák kronológiai és térbeli helyzete

Ahhoz, hogy eldönthessük, vajon egy tárgy/ismeret saját vívmány, vagy idegen import, hogy kulturális, genetikai, esetleg egyéb kapcsolatból fakadó átvétel eredményeként került-e a vizsgált kultúrákhoz, illetve, hogy az adaptáció mennyire volt sikeres, szükséges megvizsgálunk, a badeni kultúra megfelel-e a régészeti kultúra hagyományos fogalmának. Azt is pontosan látnunk kell, hogy az idő egy bizonyos pontján ez a „kultúra” milyen kiterjedéssel rendelkezik, és kiterjedési határain milyen más régészeti kultúrákkal érintkezik, hogy eldönthessük: melyik terület minősül hagyományos értelemben „mag”-nak vagy központnak, és melyek marginális zónáknak, peremterületnek, azaz „félperifériák és perifériák”-nak, esetleg külső erőternek egy tárgy vagy szokás, ismeret terjedésének viszonylatában. Ugyanezeket a kifejezéseket azonban adaptálnunk kell a kultúra határain belül, csak magára a kultúrára vonatkoztatva is, tekintve, hogy kiterjedése extrém nagyságú, és egymástól elszakadó, közvetlen fizikai érintkezést nem mutató területi csoportokkal rendelkezik (*enklávék vagy kolóniák?*).

A régészeti kultúrák koncepciója Gordon Childe és Gustaf Kossina óta folyamatos átalakuláson megy keresztül. A különböző értelmezési alternatívák közül különösen erős Jens Lüning „iskolája”.¹⁷ Lüning után a kutatók egy csoportja a kultúra koncepcióját csak *terminus technicus*-ként használja, amely a leletek osztályozásához és időbeli felosztásához szükséges.¹⁸ A kulturális antropológia több esetben bizonyította, hogy az emberek csoportjait a szociális kapcsolatok és a kulturális hálózatok különböző régiói foglalják le, amelyek egymással sem összefüggőek.¹⁹

Esetünkben azonban nem azon vitázunk, hogy egy régészeti kultúra mennyiben méríti ki, illetve fedi le az azonos *ethnosz*, nyelv, vagy vallás fogalmát. Hagyományos értelemben régészeti kultúrán egy meghatározott időben jellegzetesen körülhatárolható és azonos elterjedési területen élő, egységes anyagi műveltséggel és ideológiával rendelkező embercsoportot/csoportokat értünk és értettünk.

A badeni kultúra, mint *homogén entitás* létét közel 35 éve kérdőjelezzik meg koncepciózusán: a „hanyatlás” reneszánsza Arbon Bleiche III. lelőhely előkerülésével kezdődött. Valójában azonban hol többé, hol kevésbé hangsúlyozott probléma volt ez már a kultúra kutatásának kezdete óta: J. Bayer „*Mischkultur*”-ként írta le,²⁰ E. Neustupný több ízben hangsúlyozta a regionális különbségeket és a policentrikus kialakulását.²¹ A kérdések kidolgozása, megválaszolhatósága még most is nehéz feladat, hiába látszik, hogy az egységes régészeti kultúráként való kezelés egyre inkább nem tartható, elsősorban az alábbi pontok miatt:²²

– A badeni kultúra különböző korszakaiban az elterjedési terület teljes részén nem beszélhetünk „tisztá” megjelenésről: kevert leletanyag jelenik meg több helyen, több időszakban (pl. Morvaország: IA/B; Lengyelország: II–III fázis a Tölcséres szájú edények népével,²³ Felső-Ausztria – Svájc – Alsó-Bajorország/Niederbayern: III–IV. fázisban a Cham kultúrával).²⁴ Az elterjedési terület erős módosulást mutat a korai Boleráz és a késői klasszikus Baden viszonylatában is.

– A kőeszközök közül a pattintott kőeszközök közt nem beszélhetünk egységes formai típuskészletről. Bár a nyersanyag-forgalom és kereskedelem élénk, és különböző nyersanyag-típusok a badeni kultúrán belül igen nagy távolságra eljutnak – mint pl. a Jura G-típusú ko-

¹⁷ LÜNING 1972.

¹⁸ Visszatekintéssel és új gondolatokkal: WOTZKA 1993.

¹⁹ GEERTZ 1996; DRECHSEL et al. 2000.

²⁰ BAYER 1928.

²¹ NEUSTUPNÝ 1959; IDEM 1973.

²² FURHOLT 2008, IDEM 2008a, IDEM 2009 után.

²³ Részletesen: BALDIA et al. 2008, IDEM. 2008a; ZASTAWNY 2008.

²⁴ Részletesen: MATUSCHIK 2001.

va – úgy tűnik, minden régióban helyi nyersanyagokon felálló, lokális iparok alakulnak ki.²⁵ Ugyanakkor egyes típusok (pl. háromszög alakú nyílhegyek, nagyméretű pengék, *Krummes-ser*) egységesen és változatlan formában megjelennek a teljes elterjedési területen, a kerámia-stílushoz hasonlóan.

- Az antropomorf figurák nem terjedtek tovább a Kárpát-medence határainál,²⁶ Ausztria, Cseh-Morvaország, Lengyelország és Svájc területén már nem fordulnak elő, csak zoomorf figurák.

- A temetkezési szokások szintén nem egységesek, rítusukat tekintve a kerámia-stílus szerinti regionális megoszlást mutatják.²⁷

- Az állatcsont-anyag elemzése azt mutatja, hogy az állatfajok felhasználása is különböző mértékű: északon a szarvasmarha dominál, míg a Kárpát-medencében ezek aránya mellett a kiskérődzők is ugyanolyan jelentős mennyiséget képviselnek.²⁸

- Ugyanakkor, és a fentiekkel ellentétben bizonyos, hogy a Boleráz és a Baden kerámia önmagában egy egységes stílust képvisel.

Ezen okok miatt Martin Furholt *Boleráz-Phenomenon*, Baden-kerámia-stílus, *Baden-Complex* fogalmakat javasolta bevezetni,²⁹ M. O. Baldia és társai *conundrum*-ként említik.³⁰ (*Conundrum*-nak nevezik azt a filozófiai problémát Leibnitz után, amelynek megoldására nincs kielégítő magyarázat.)

További előrelépést csakis intenzív településrégészeti kutatásokkal és az előkerült leletanyagok folyamatos, modern szempontú feldolgozásával, publikálásával remélhetünk. A szövegben kiemelt lelőhelyek kiválasztásának oka a lelőhelyekről mért radiokarbon-adatokon, vagy egyéb, általam fontosnak vélt részleteken alapult. Kiemelendő azonban a térképi ábrázolás egyik jelentős hibája, mert csak állóképet, azaz egy bizonyos stádiumban rögzített *status quo*-t képes ábrázolni, így az időben egyszerre megjelenő interakciók és egyszerre játszódó folyamatok (mint pl. a Boleráz és a Baden együttes jelenléte egy lelőhelyen egy időszakban) nem ábrázolható. A jelenlegi stádiumban az alábbi képet vázoljuk fel, hat időbeli egységre bontva.

A „Baden kultúra” részletes elterjedési térképei térben és időben:

1/ A Baden előtti világ, az ún. középső rézkor végének időszaka: 3800–3700 BC, **1. ábra**.

2/ Proto és nagyon korai Boleráz IA/B: 3700–3500 BC között, **2-3. ábrák**.

3/ Korai és klasszikus Boleráz IB/C: 3500–3350 BC között, **4. ábra**.

4/ Késői vagy Post-Boleráz, IC/IIA – korai klasszikus Baden IIA/B: 3350–3100 BC között, **5. ábra**.

5/ Idősebb klasszikus Baden IIB/III: 3100/3000–2900 BC között, **7. ábra**.

6/ Fiataltabb klasszikus Baden IV vagy retardáló Baden – Post-badeni kultúrák: 2900–2400 BC, **8. ábra**.

²⁵ Részletesen KACZANOWSKA 1982–1983; BALCER 1988; PELISIAK 1991.

²⁶ Vö.: HORVÁTH 2010a.

²⁷ Részletesen SACHSE 2008.

²⁸ Részletesen BENECKE 1994, 89; HORVÁTH 2006.

²⁹ FURHOLT 2008a, 16.

³⁰ BALDIA et al. 2008.

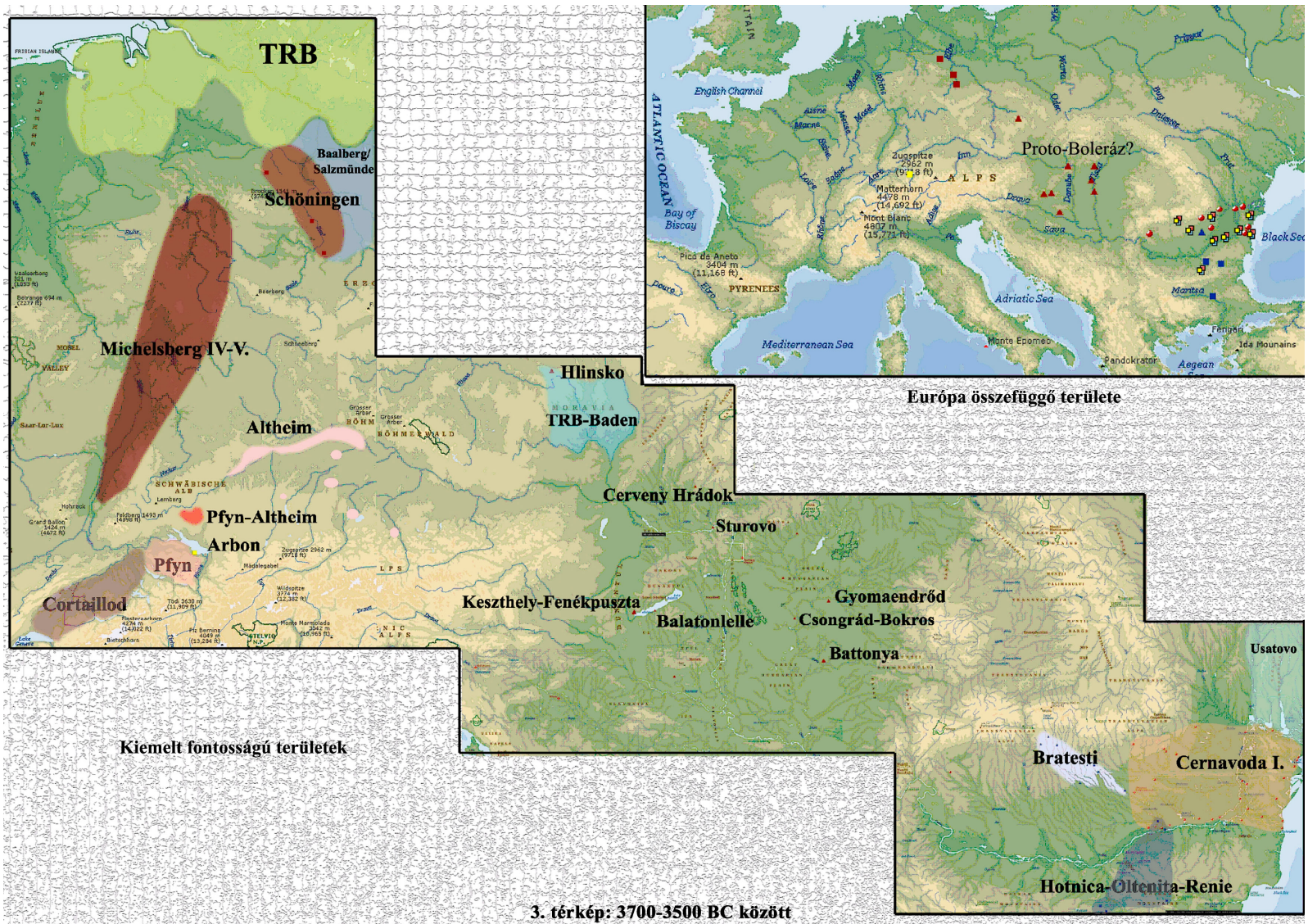
1. térkép. 3800 BC körül.

1. ábra

2. térkép: 3700-3500 BC között.

2. ábra

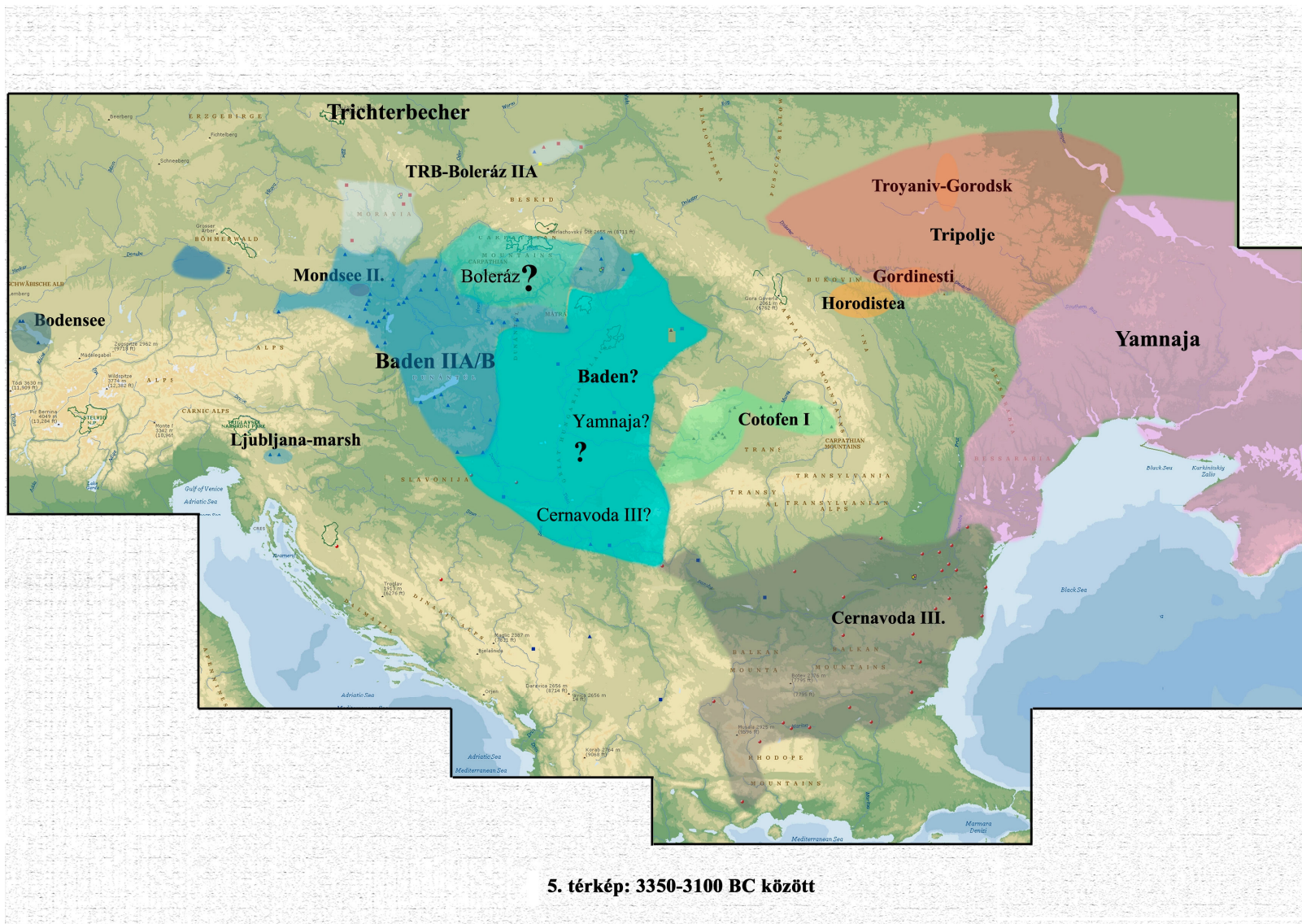
3. térkép: 3700-3500 BC között

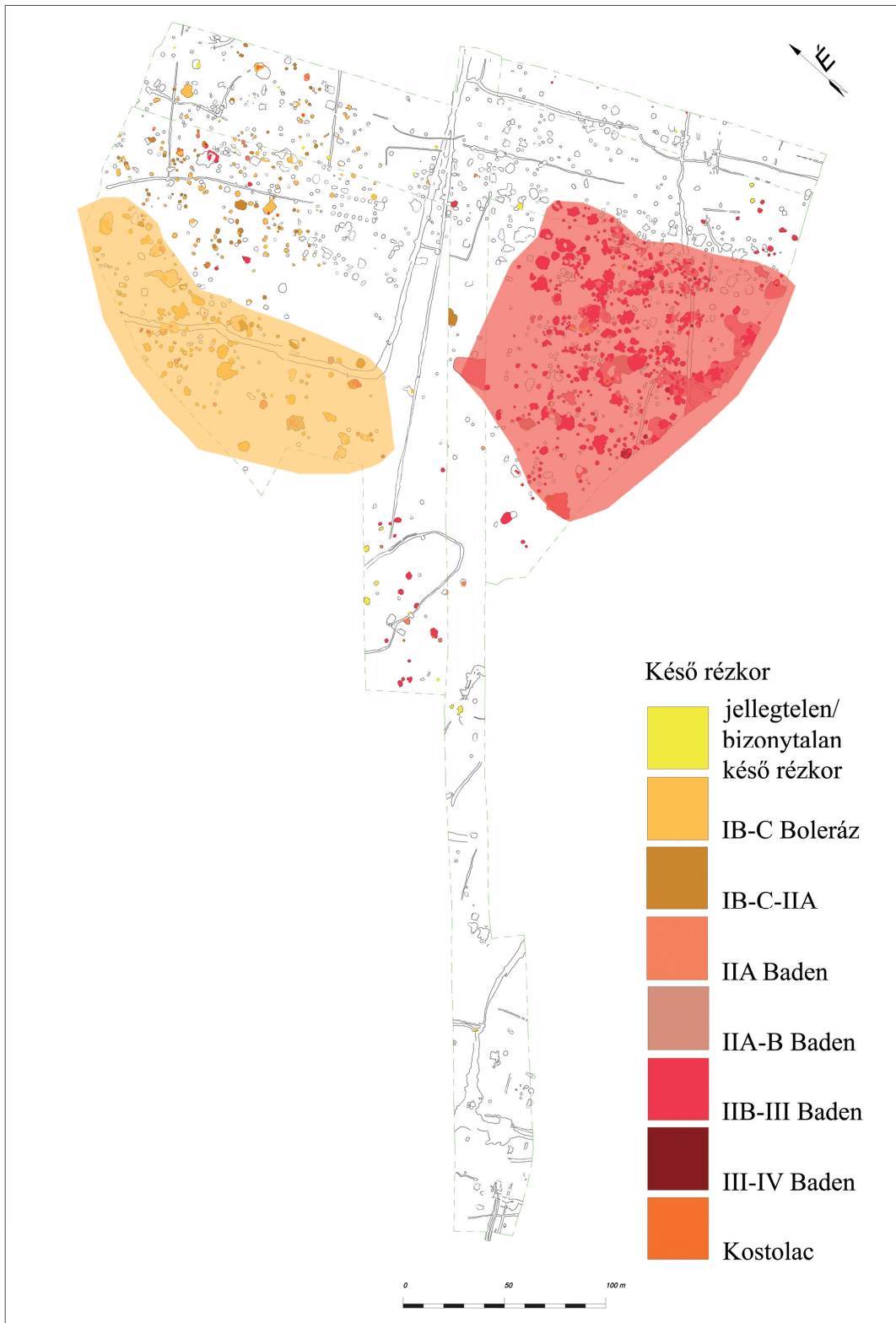
3. ábra

4. térkép: 3500-3350 BC között.

4. ábra

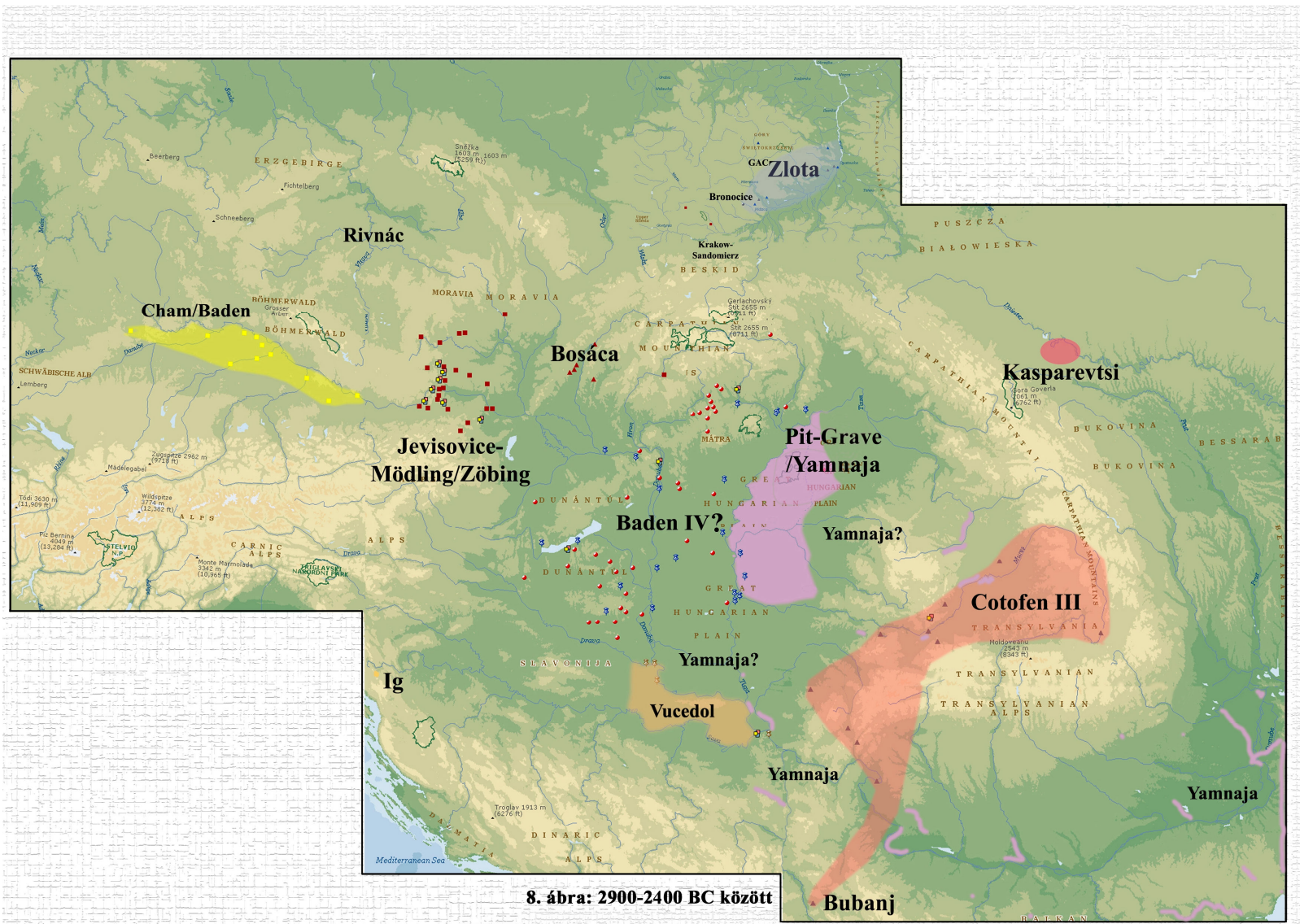
Balatonőszöd-Temetői dűlő, M7/S-10: a késő rézkori településrészek kultúrrétegekkel

6. ábra

7. ábra: 3100-2900 BC között

7. ábra

8. ábra: 2900-2400 BC között

8. ábra

1/ Középső rézkor vége: a Boleráz/Baden előtti világ (3800/3700–3600/3500 BC):
Lelőhelyek és kultúrák, amelyek időben, genetikailag vagy kulturális hatásukkal, befolyással meghatározóak lehetnek a késő rézkori kultúrák kialakulásában, életében (1. ábra).³¹

Közép-Nyugat-Európa

- Dél-Németország, Altheim kultúra: dendrodátumok alapján 3728–3445 BC között.³²
- Tölcséres szájú edények népe: a Baalberg csoport a Közép-Elba-Saale vidéken 3800/3700 körül alakult ki. A Közép-Elba-Saale régióban a Salzmünde csoportot a Baalberg Hutberg fázisa előzte meg, 3800–3500 között.³³
- Bajč–Retz–Gajari–Křepice kör.³⁴

Közép-Kelet-Európa

- Ludanice (Lengyel V): Balaton-Lasinja/Ludanice kevert lelőhelyek a Rábca és a Mosoni Duna-ág által határolt területen: Mosonszentmiklós-Pálmajor, Lébény-Billedomb, -Kaszásdomb, Győr-Marcalváros-Bevásárlóközpont, Mosonszentmiklós-Egyéni földek, Furchenstich-hel.³⁵
- Hunyadihalom-Lażňany kultúra: Tiszaluc-Sarkad, 4 radiokarbon adat alapján: 5085–4920 BP.³⁶
- Furchenstich: ez a „horizont” annyira nem világos, hogy nem kíséreljük meg lelőhelyenként ábrázolni. Véleményünk szerint nem alkot önálló idő- és térbeli elterjedést, hanem a Balaton-Lasinja, Ludanice, Hunyadihalom (?) és talán Boleráz/Baden kultúrákhoz kapcsolódik kevert formában, mint egyfajta nagyon jellegzetes kerámiakészítés és díszítés, hasonlóan az ausztriai lelőhelyekhez.³⁷

Kelet-Európa

- Pre-Yamnaja kultúrák: Ny-Pontus vidéken; Tripolje-Cucuteni Usatovo variánsa: Bug-Dnyeszter mentén, 3800–3600/3500 BC-től.³⁸

2/ Proto-Boleráz és nagyon korai Boleráz IA/B (3700–3500 BC) (2–3. ábrák):³⁹

Németország

A közép-németországi TRB Salzmünde csoportja Kr.e. 3500 körül kezdődött, ez egybeesik a Baalberg csoport végével. A Baalberg, Salzmünde és a Boleráz időben és térben átfedtek egymást, 3600–3400 körül a Baalberg Bolerázzá alakult.⁴⁰

- Schöninger csoport: nem kulturális csoport, csak egy kerámia-stílus egy adott idő-keretben, erős Boleráz és Altheim befolyással a Közép-Elba-Saale régióban, a Baalberg és korai Salzmünde kontextus részeként, 3700–3350 BC között.⁴¹

A fenti elmélet későbbi természettudományos kormeghatározással alátámasztott revíziója szerint azonban ez a csoport jóval korábbi annál, hogy a Boleráz kialakulásával kapcsolatba lehetne hozni.⁴²

³¹ DRIEHAUS 1960; RUTKAY 1999; HORVÁTH – SIMON 2003; PATAY 2005; RAETZEL-FABIAN – FURHOLT 2006; BALDIA et al. 2008, IDEM. 2008a; NIKOLOVA 2008 felhasználásával.

³² DRIEHAUS 1960; BALDIA et al. 2008, 36.

³³ BALDIA et al. 2008, IDEM. 2008a, RAETZEL-FABIAN – FURHOLT 2006.

³⁴ RUTKAY 1999, 129–145.

³⁵ VIRÁG 2004..

³⁶ Lelőhelyek: PATAY 2005, 132, 134, Abb. 82.

³⁷ Furchenstich-nek tartott lelőhelyek: HORVÁTH 1993, 46–56; HORVÁTH – SIMON 2003, 124–126.

³⁸ NIKOLOVA 2008. Az Usatovo kulturális és kronológiai helyzete rendkívül problematikus!

³⁹ STADLER et al. 2001; WILD et al. 2001; HORVÁTH – SIMON 2003; MANZURA 2003; MAYER 2003; RAETZEL-FABIAN – FURHOLT 2006, BALDIA et al. 2008 felhasználásával.

⁴⁰ BALDIA et al. 2008, Idem. 2008a, Raetzl-Fabian – Furholt 2006.

⁴¹ RAETZEL-FABIAN – FURHOLT 2006.

⁴² KAUFMANN 2007.

A Halle környéki lelőhelyek a kora bronzkor időszakában, az Aunjetitz kultúra idején kiterjedt település-hálózattal rendelkező só-előállító központtá fejlődtek.⁴³ Ennek gyökerei elképzelhető, hogy már ebben az időszakban kialakultak.

Morvaország

- Jevišovice-Stary Zamek: C2 települési réteg (3650–3520 BC): TRB II-Baalberg leletanyag nagyon kevés bolerázi befolyással.

Morvaország területén magaslati környezetben kő-falás erődített települések jelennek meg (pl. Hlinsko: 4775–4670 bp, Rmíz u Laškov, Hrad u Bílovice), amelyekhez hosszú földhalmos hamvasztásos temetkezések kapcsolódnak. A leletanyagban Boleráz finomkerámia keveredik helyi házikerámiával: TRB IB-Baden IA/B: Drahanovice fázis. A földvárak többsége Lengyel IV (Jordanów) aktivitással kezdődik: pl. Rmíz, Hrad u Bílovice. A hosszú földhalmok (*long barrow*) 2. halom-stílusa felel meg ennek az időszaknak, TRB IIA/Boleráz IA/B kerámiával, pl. Křemela, Náměšť na Hané-Džbán, Luděrov-Užlibku. A temetkezési rítus hamvasztott urnás sírok földhalom alatt, a hamvasztás 700–800 Celsius fok között történt.⁴⁴

Alsó-Ausztria

Radiokarbon-dátummal rendelkező lelőhelyek:

- Schwechat 14: Boleráz IB, öregebb 3650 BC-nél, 4935 BP.⁴⁵
- Grub an der March: Boleráz IB, 4790–4760 BP.⁴⁶

Szlovákia

Radiokarbon-dátummal rendelkező lelőhelyek:

- Červený Hrádk: Boleráz IA–B, 4820–4710 BP.⁴⁷
- Sturovo: Boleráz IA, 3470–3370 cal BC (30,2% valószínűséggel).⁴⁸

A Boleráz kerámia-stílus kialakulási magja az eddig ismert radiokarbon adatok alapján Alsó-Ausztria, innen terjedt északi (Morva- és Csehország) és nyugati irányban (Svájc: Konstanz/Bodeni tó). A Boleráz terjeszkedése ebben az időkeretben a nagy morva folyóvölgyekben koncentrált.

A proto-bolerázi típus időben nem válik el a bolerázi típustól.⁴⁹

Az IA proto-bolerázi és IB bolerázi tipológiai csoport-szétválasztás tehát – amennyiben IA valóban létezik – nem jelent kronológiai különbséget!

A magyarországi proto-Boleráz tipológiai elkülönítésében a más kultúrákkal való keveredés a meghatározó (vö.: Balaton déli részén Balaton-Lasinja/Furchenstich/Boleráz kevert leletanyag: hasonló szituáció, mint Morvaországban a TRB-Boleráz keveredés?, újabb adatok Abony térségében szintén kevert szituációval: Rajna 2011).

Magyarország

A Dunától keletre, radiokarbon-dátummal rendelkező lelőhelyek:

- Gyöngyöshalász IA:⁵⁰ a közölt leletanyag alapján a település tipikus IB Boleráz! (4790 BP, 3650/3630–3380/3370 ± 50 cal BC).⁵¹
- Szihalom IB–C: 4850–4735 BP, 3780–3630/3380–3600 BC.⁵²

További lelőhelyek:

- Battonya IA:⁵³ a közölt leletanyag alapján a település tipikus IB Boleráz.
- Gyomaendrőd IA:⁵⁴ a közölt leletanyag alapján a település tipikus IB Boleráz.

⁴³ MATTHIAS 1976.

⁴⁴ BALDIA et al. 2008.

⁴⁵ STADLER et al. 2001, Table 7.

⁴⁶ STADLER et al. 2001, Table 7.

⁴⁷ STADLER et al. 2001, Table 7.

⁴⁸ STADLER et al. 2001, Table 7.

⁴⁹ STADLER et al. 2001, 543.

⁵⁰ SZABÓ 1983.

⁵¹ WILD et al. 1. táblázat.

⁵² WILD et al. 1. táblázat.

⁵³ BONDÁR et al. 1998.

– Abony 49. lelőhely:⁵⁵ Bodrogkeresztúr, Balaton-Lasinja, Furchenstich és Cucuteni-Tripolje hatásokat mutató „protobolerázi” lelőhely Boleráz karakterek nélkül, 3800–3500 BC között, tehát a középső rézkor végén, és nem a késő rézkorban.

Dunántúl:

– Keszthely IA:⁵⁶ 3720–3680/3690–3580 BC.

– Balaton déli partvonala: Balaton-Lasinja/Furchenstich/Proto-Boleráz/Boleráz kevert leletanyag több lelőhelyen. Kérdés, valóban közvetlen érintkezés van-e köztük?

Az eddig ismert kép szerint Magyarország területe más fejlődési irányt mutatna, mint az ausztriai és morva területek: itt egy önálló és „tisztá”, más kultúráktól mentes proto-bolerázi horizont alakult ki, és előzte meg a klasszikus Bolerázt.⁵⁷

Először is cáfolnunk kell Kalicz N. legutóbbi (2001) összefoglalása során a nyilvántartott proto-bolerázi lelőhelyek számát. A gyöngyöshalászi lelőhely közölt leletanyaga alapján nem proto-bolerázi: véleményem szerint tipikus IB,⁵⁸ hasonlóan Kompolt,⁵⁹ Battonya⁶⁰ és Gyomaendrőd⁶¹ leletanyagához. A közölt leletanyagok proto-boleráziként való értelmezéséhez a magyarázatokat kevésnek találom. Nem teljesen feltárt településeken, erősen kopott kerámialeletek között tipo-kronológiai megkülönböztetéssel arról beszélni, hogy arányaiban kevés a kannelúra-díszítés, a szubkután-alagútfül, a belső kannelúra? Joggal vetődik fel a kérdés utólag: mihez képest? Nem ismerjük ugyanis egyik lelőhely teljes kiterjedését sem, így a statisztikai kiértékelések meglehetősen ingatag alapokon nyugszanak... és az említett stílusok hiánya fakadhat az erősen kopott leletanyag voltából is.

Kétegyháza közölt leletanyaga sem mutat Cernavodă III hatásokat: tipikus Boleráz IB-C kerámia.⁶² Cáfoljuk Bondár M. azon kijelentését, amely szerint Magyarország területén a proto-bolerázi, bolerázi és Cernavodă III kultúrák leletanyaga is egy időben megtalálható lenne, mivel semmiféle természettudományos kormeghatározás nem támasztja alá kijelentését, és már a tipológiai vizsgálatok sem.⁶³

A magyar kutatás legnagyobb problémája e tekintetben az, hogy Cernavodă III lelőhelyekről és hatásról beszél anélkül, hogy ismerné a Cernavodă III kultúrát. A magyar Boleráz edénművessége – amennyire ez a rossz és hiányos publikációkból kiderülhet – minden szempontból sokkal közelebb áll a Cernavodă III kultúrát megelőző Khotnica kultúrához, mint magához a Cernavodă III kultúrához.⁶⁴

Kutatásunk magabiztosnak tűnő feltételezésekbe bocsátkozik a proto-bolerázi horizont leletanyagát illetően is, amelyeknek nagy része, sajnos: *toposz*. A korszak nem jelentkezik annyira markánsan, hogy tipológiailag biztosan szét lehessen választani az előző (Furchenstich? Ludanice? Balaton-Lasinja? Hunyadihalom?), vagy az azt követő Boleráz IB-C horizonttól. A feltételezett proto-bolerázi leletek túlnyomó többsége szórvány: talán kevert, talán önálló környezetben kerültek eredetileg a földbe. Egy középső rézkor végi – késő rézkor eleji lehetséges átfejlődés keretében nem vizsgálhatók mérvadóan: inkább félrevezetik a

⁵⁴ BONDÁR 1999.

⁵⁵ Rajna 2011.

⁵⁶ KALICZ 2001, 406.

⁵⁷ KALICZ 2001.

⁵⁸ SZABÓ 1983.

⁵⁹ BÁNFFY – BIRÓ – VADAY 1997.

⁶⁰ BONDÁR et al. 1998.

⁶¹ BONDÁR 1999.

⁶² ÉCSEDY 1979.

⁶³ BONDÁR 2002, 9. A Cegléd-Abony térségből eddig előadásokban bemutatott leletanyag (Abony-Téglagyár) a lefelé forduló hegyes kisbütykös edényekkel erős középső rézkori hagyományokat mutat, és nincs köze a Bolerázhoz. Ezt támasztja alá a 3600-nál öregebb BC radiokarbon dátuma is. A szomszédos lelőhelyen (Abony 49.) Rajna A. edénytípológiájában szintén a középső rézkor végi elemek dominálnak, bolerázi jellegű leletek alig fedezhetők fel.

⁶⁴ Vö. MANZURA 2003.

kutatást, mint támpontokat jelentenek. A hiteles ásatáson feltárt leletek kevés Boleráz karaktert mutatnak, ezért a Proto-Boleráz időszak kifejezés (ha megtartjuk a jövőben) csakis kronológiailag fedi le helyesen az időszakot, sem tipológiailag, sem pedig kulturálisan nem működőképes. Ez azonban így pontatlan és félrevezető, mivel minden a Boleráznál idősebb régészeti kultúra ugyanúgy érdemes lenne a Proto-Boleráz elnevezésre. Helyesebb a középső rézkor vége időszak kifejezés használata.

Ha mégis kulturálisan szeretnénk leírni a középső rézkor végi lelőhelyeket, elképzelhető ezen a területen is az alsó-ausztriai azonos időbeli és kulturális horizonttal megegyező eset: nem tiszta, kialakult és egymástól elkülöníthető kultúrákat találunk, hanem kevert csoportokat, amelynek az egyik fémjelzője a benne felbukkanó Furchenstich, azaz Tűzdelt barázdás díszítésű kerámia (vö.: *Gemischte Gruppe mit Furchenstichkeramik, Typus Retz*).⁶⁵ Balaton-Lasinja területen talán a Tűzdelt Barázdás kerámiával kevert csoport, Balaton-Lasinja típus; Ludanice területen a Tűzdelt Barázdás kerámiával kevert csoport, Ludanice típus lenne a helyénvaló megnevezés. A Cegléd-Abony térségben a Bodrogresztúri/Balaton-Lasinja típus.

Településrégészeti szempontból – miután a tipológia és még a kronológia sem elég biztonságos – véleményem szerint alig van olyan térség hazánk területén, ahol ez a kialakuló fázis jelenleg tanulmányozható.

Ilyen terület a Balaton déli partvonal, és annak közvetlen térsége. A kutatás jelenlegi stádiumában nem lehet eldönteni, hogy ez kutatástörténeti sajátosság, vagy történeti hitelességű megfigyelés a badeni kultúra fejlődését, kialakulását illetően. Tény azonban, hogy itt lelőhelyek többsége mutat Balaton-Lasinja – Furchenstich – Proto-Boleráz (?) – Boleráz – Baden, sokszor – Kostolac folytonosságot (pl. Balatonöszöd–Temetői dűlő, Zamárdi–Kútvölgyi dűlő, Balatonlelle–Országúti dűlő, Balatonboglár–Borkombinát és –Berekre dűlő, Ordacsehi-Bugaszeg, Fonyód, Balatonkeresztúr, Tikos).⁶⁶ A településeken a leletanyagok zárt, önálló objektumokban, valamint egymással keveredve közös objektumokban (kérdés: látható sztratiográfiai keveredés, zavarás nélkül vagy szuperpozícióval?) is megtalálhatók.

A balatonöszödi településen mért bolygatatlan, tipikus Balaton-Lasinja objektum radiokarbon dátuma 3950–3690 cal BC (95,4% valószínűséggel, VERA-4806, 432. gödör, a radiokarbon adatokat a településről ld. **1. táblázat**), míg a legkorábbi bolerázi IB dátumunk a 2581. gödörből 3470–3370 cal BC (deb-13398, 1 szigma).⁶⁷ A középső rézkor végi, más alapokon nyugvó, meglehetősen kevert kulturális horizontot (amelyet helytelenül Proto-Boleráznak neveztek) 3800/3700–3600/3500 BC közé tehetjük, és a „tiszta”, klasszikus Boleráz IB kialakulását csakis ezután, 3600/3500 BC-től képzelhetjük el hazánk területén. A bolerázi stílus feltehetően északi irányból, Ausztria/Morvaország felől és a Duna vonalát követve éri el a Duna-könyöki és a balatoni régiót, déli hatást csak a Khotnica kultúra indukálhat, amennyiben a fejlődés nem teljesen helyi eredetű. Mai ismereteink szerint már kizárt dolog, hogy a Cernavodă III kultúra leletanyaga idáig, a Kárpát-medence belső területeire kerülne. Hatása, befolyása is csak a bolerázi IC, még inkább a IIA, post-bolerázi időszakban lenne kereshető a kultúrák időrendjét figyelembe véve, erről azonban nem rendelkezünk valóban hiteles megfigyelésekkel. A két kultúra között a kapcsolat iránya inkább fordított: a bolerázi fogja befolyásolni a Cernavodă III kultúrát.

A Dél-Dunántúltól és az ország középső részétől eltérően fejlődött az ország alföldi régiója. Úgy tűnik, néhány klasszikus IB/C típusú Boleráz lelőhely annyira korai radiokarbon-dátumokkal rendelkezik a Tiszántúlon (Szihalom, Gyöngyöshalász), hogy ott is

⁶⁵ RUTTKAY 1999, 138.

⁶⁶ Vö. HORVÁTH et al. 2005, 18. kép, 117.

⁶⁷ HORVÁTH et al. 2008. Így nem tudunk egyetérteni Oross Krisztiánnal és munkatársaival sem (Oross et al. 2010), akik a Balaton-Lasinja kultúra határát 4000 BC-nél húzták meg: az egy tiszta, keveredés nélküli, klasszikus középső rézkori Balaton-Lasinja kultúrára lehet csak igaz, itt pedig már a középső rézkor végén, 4000–3700/3600 BC közt kevert csoportokról van szó.

formálódhatott egy igen korai Boleráz-stílus, hasonlóan az alsó-ausztriai Schwechat és Grub an der March lelőhelyekhez. Jelenleg nem világos azonban, hogy a kialakulási tömbök között van-e kapcsolat, vagy egymástól függetlenül fejlődtek, más alapokon (amely az ország északi területein Gyöngyöshalászon és Győr-Szabadrét-dombon talán a Ludanice kultúra), és más impulzusoktól, hatásoktól megtermékenyítve.

Balkán

- Khotnica-Oltenița-Renie kultúra lelőhelyei.⁶⁸

- Cernavodă I kultúra lelőhelyei.⁶⁹

- Khotnica-Vodopada-Oltenița-Renie II csoport: a Cernavodă I kultúra késői manifestációja, és egyben a Cernavodă III kultúra legkorábbi fázisa. A lelőhelyek a Dunától délre, D-Munténiában, és K-Trákiában találhatók.

A Bratești csoport a Gumelnița kultúra maradványa, szerepe egyelőre nem világos.

A Cernavodă I, a Khotnica és a Cernavodă III kultúra lelőhelyeit vizsgálva az látszik, hogy a Cernavodă I és a Khotnica lelőhelyek különböző területeket foglaltak el. A későbbi Cernavodă III kultúra teljesen elfoglalja a korábbi Khotnica-területet, de átfedi a Cernavodă I elterjedési területét is. A fejlődő Cernavodă III kultúra részben egyidős a legkésőbbi Cernavodă I kultúrával. 3 db radiokarbon minta alapján a kultúra 3130–2880 BC között élt (53,9% valószínűséggel).⁷⁰

A Cernavodă I kultúra felemelkedése a Gumelnița kultúra radikális helyi átalakulása volt egy erős külső Cucuteni-Tripolje impulzus hatására. A kultúra különleges körülményeknek köszönhető létrejöttét, és elementáris erővel igyekezett túlélni ezt a kritikus, meghatározó miliót. A Cernavodă II ezen a bázison alakult ki, erős késő-Tripolje hatással, mint a térség utolsó eneolitikus kultúrája.

A Khotnica-Cernavodă III szekvencia egy másik alternatív genetikai vonalat reprezentál, ahol nem a Cernavodă I alapok voltak a meghatározóak. Kerámiastílusuk (soványítás, forma, díszítés) is eltérő. A Khotnica kerámia inkább a Telish IV-Salcuța IV-Galatin-Chukata települések anyagához áll közel. L. Nikolova szerint ez az Anatólia irányából induló kora-bronzkori fejlődés első jele. Legkorábbi példáit Ilipinar IV (3940–3530 BC, 68,2% valószínűséggel), Kuruçay 6 (3630–3520 BC között), Kum Tepe IB (3500–2900 BC között) városias tell-települései mutatják.⁷¹

A Khotnica kultúra az egyik fő genetikus előzménye a Cernavodă III kultúrának. Ám a kerámiakészítés jó néhány eleme nem található meg a Khotnica kultúrában, feltehetően a Boleráz kultúrától származnak (és e feltételezés szerint a Boleráz kialakulása korábbi a Cernavodă III kultúránál, időben a Khotnica kultúrával párhuzamos). Ezt a radiokarbon-adatok is alátámasztják.⁷² A Boleráz fázisokkal összehasonlítva a Khotnica kultúra edényformái,⁷³ edény-készítési technikája (kerámiazúzávalékkal és meszes zúzávalékkal soványít) és díszítőmotívumai sokkal több esetben mutatnak azonosságot vagy erős hasonlóságot, mint a Boleráz és Cernavodă III edénykészlet.⁷⁴ A Cernavodă III kultúra megjelenésével a Balkánon már a korai bronzkor veszi kezdetét.⁷⁵

⁶⁸ MANZURA 2003, Fig. 2 (1–9, 22, 25). Radiokarbon dátumok: 3980–3510 cal BC között (95,4% valószínűséggel, NIKOLOVA 2008, Fig.1).

⁶⁹ MANZURA 2003, Fig. 2. alapján (21, 23–24, 26–27, 29, 31–32, 35–36, 38–47, 51–58, 62–70).

⁷⁰ STADLER et al. 2001, Table 9.

⁷¹ NIKOLOVA 2008, Fig. 9.

⁷² STADLER et al. 2001, 541: a Boleráz korábban fejlődött ki.

⁷³ Vö.: MANZURA 2003, Fig. 6: 1.1; 2.1; 3.1; 5.1–2; 13.1; 14.1; 16.1; 18.1–2; 20.1; 15.1; 22.1; 23.1; 19.1–2; 26.1; 25.1; 31.1–2; 32.1; 33.1; 34.1–2; 36.1–2; 40.1; 42.1; 46.1; 53.1; 54.1–3; 55.1; Fig. 6a: 61.1–2; 65.1; 66–92.

⁷⁴ Vö. HORVÁTH 2010d, GHERDÁN et al. 2010.

⁷⁵ MANZURA 2003.

Kelet-Európa

Kapcsolat jöhetett létre a Tripolje kultúra CI fázisától, 3600–3200 BC között: a házikerámiában „badenizáció” figyelhető meg, pl. Bilohivtsi lelőhelyen, 3620–3520 BC közt (sic!).⁷⁶

A keleti steppéken, legnagyobb valószínűséggel a Don felé terjeszkedő Repin kultúra területén megkezdődött a Yamnaja kultúra kialakulása (3500 BC körül).⁷⁷

3/ Korai Boleráz IB/C (3500–3350 BC): (4. ábra).⁷⁸

Németország

Egybeesés a Walternienburg kultúrával, amely 3500–3400/3100–3070 BC között élt.⁷⁹

Lengyelország

TRB és Epi-Polgár–Baden (sic!) kevert települések a Wyciąże csoportban.⁸⁰

Morvaország

TRB IIB–Boleráz IC/IIA, Ohrozim–halom típus: Baalberg–tradíció figyelhető meg a kerámiában és a lelőhelyek elhelyezkedésében.⁸¹

– Křemela II halomsírok, telepek: Slatinky, Rmíz, Cimburk, Čáslav.

– Jevišovice–Stary Zamek C1 települési réteg (3520–3350 BC): bolerázi kerámia.

Svájc, Konstanz/Bodeni tó

– Boleráz finomkerámia Pfyn/Horgen házikerámiával: Arbon Bleiche III (3384–3370 BC).⁸²

További lelőhelyek pl. Laussa, Aiterhöfen, Sipplingen, Bodman.⁸³

Ausztria

A bolerázi fázis lelőhelyei jóval elterjedtebbek, mint a klasszikus badeni lelőhelyek. Már ebben a korszakban előfordulnak magaslati települések, hasonlóan a morva területhez. Időben és térben is érintkezik a Mondsee kultúra lelőhelyeivel, amelyekről azonban nem tudunk sokat: a leletek többsége szórvány, és nincsenek radiokarbon adatok sem. Az elterjedési területe majdnem teljesen megegyezik a korábbi Lengyel kultúra elterjedési területével.⁸⁴

Szlovákia

A kelet-szlovák alföldön a Lažňany csoport egyidős a bolerázi típusú kerámiával: főleg a fiatalabb temetkezésekben tűnnek fel bolerázi jellegű elemek.⁸⁵ Hunyadihalom és Boleráz elemek együtt fordulnak elő a Rutén–Kárpátokban. Ez a terület lehetett a rézkor folyamán az átjátszó-terület, amely kapcsolatot létesített a Cucuteni–Tripolje kultúrával (elsőként „Polgárizáció”-s: alatta Boleráz hatás is, majd „Badenizáció”-s folyamatként írják le a szlovák és ukrán kutatók a jelenséget; a két jelenség lehet, hogy időben részben egyszerre zajlik a Boleráz/Baden részleges egyidejűsége miatt). A bolerázi leletek a magyar alföld irányából, a Berettyó és Kraszna mentén terjednek az ÉK-Tisza völgy és K-Szlovákia felé, meglehetősen sporadikusan. A legrepresentatívabb lelőhelyek ebben az időszakban a Kassai medencében találhatóak.⁸⁶

Magyarország

⁷⁶ Videiko 2008. A korai időpont miatt eddigi ismereteink szerint csakis a Bolerázzal lehetne időben párhuzamos! Viszont ha valóban badeni karaktereket mutat, ilyen korai időpontban, itt lehetne lokalizálni a Baden egyik kialakulási centrumát.

⁷⁷ TELEHIN – MALLORY 1995; HORVÁTH 2011a..

⁷⁸ NÉMETI 2001; STADLER et al. 2001; MATUSCHIK 2001; HORVÁTH – SIMON 2003; MANZURA 2003; MAYER 2008, HORVÁTHOVÁ 2008; NIKOLOVA 2008; ZASTAWNY 2008 felhasználásával.

⁷⁹ BALDIA et al. 2008.

⁸⁰ HORVÁTHOVA 2008, 113; ZASTAWNY 2008. Ellentmondás a megnevezésben: Boleráz vagy Baden jellegű anyagi kultúra jellemzi a Wyciąże csoportot? Amennyiben a korai időpont ellenére is Baden (és nem Boleráz), ezt a területet tarthatnánk a Baden egy másik lehetséges kialakulási területének.

⁸¹ ZÁPOTOCKÝ – ZÁPOTOCKÁ 2001; BALDIA et al. 2008.

⁸² CAPITANI et al. 2002.

⁸³ MATUSCHIK 2001, 688.

⁸⁴ RUTKAY 1999, 157–158; BINSTEINER – RUPRECHTSBERGER 2006, 6; MAYER 2008.

⁸⁵ L'ubotice: HORVÁTHOVA 2008, 113.

⁸⁶ HORVÁTHOVA 2008.

Radiokarbon-dátummal rendelkező lelőhelyek:

- Győr-Szabadrét-domb IB-C (3508-3286/3284-2924).⁸⁷
- Balatonőszöd-Temetői dűlő (legkorábbi bolerázi dátum: 2581. gödör: 3470-3370 cal BC, 1 szigma).

Balkán

- Cernavodă I és Khotnica kultúrák, kialakuló Cernavodă III.⁸⁸
- További lelőhelyek: Dubene-Sarovka IIA (3490-3120 cal BC, 68,2% valószínűséggel), Drama-Merdzhumekya.⁸⁹

Kelet-Európa

- Kapcsolat jöhetett létre a Tripolje kultúra CII fázisával, 3200/2750-2650 BC között.⁹⁰
- A Dontól nyugatra, a Donyec, Dnyeper, Ingulet, Ingul, Bug, Szeret, Dnyeszter folyók mentén, a Krím-félszigeten, és a Duna-deltában a Yamnaja kultúra élt (3500-2000 BC).⁹¹

4/ Késői klasszikus és/vagy Post-Boleráz IC/IIA – Korai klasszikus Baden IIA/B (3350-3100 BC): (5. ábra).⁹²

Lengyelország

- Ojców (Jura, barlangi lelőhely).⁹³

Svájc

- Boleráz finomkerámia Horgen házikerámiával: Sipplingen-Osthafen, 11. réteg, dendrodátum: 3317-3306 BC.⁹⁴

Ausztria

- Boleráz kerámia keveredik Ossarn I. klasszikus Badennel: pl. Kittsee/Steinfeld Äcker, Pottenbrunn.⁹⁵
- További lelőhelyek, Ossarn I. horizont: Eichendorf, Landau, Pilsting, Stephansposching, Straubing, Geiselhöring, Riesbürg, Ratzersdorf.⁹⁶ A Baden lelőhelyek száma a Boleráz-időszakhoz képest csökken.

Szlovákia

Fokozatosan nő a lelőhelyek száma, főleg az ÉK-Tisza vidéken és a kelet-szlovák Alföldön.⁹⁷

Magyarország

Retardáló Boleráz:

- Balatonőszöd-Temetői dűlő (2900 BC a Boleráz legalsó határa, 2596. gödör, deb-13386 minta); Győr-Szabadrét-domb (2924 BC-ig). Hasonló időbeli csúszás a Boleráz-stílusban, mint TRB-Baden Bronocice IV. esetében.

Ugyanebben az idősávban Magyarország területén a Boleráz mellett már Baden is létezik!

- Radiokarbon-dátummal rendelkező lelőhelyek: Sümeg (3350-3100 ±60 BC),⁹⁸ Vámosgyörk, Baden-Viss (3330-3090/3040-2920 cal BC),⁹⁹ Berettyóújfalu-Nagy-Bócs dűlő, Baden-Viss

⁸⁷ FIGLER et al. 1997, 212, Table 2.

⁸⁸ MANZURA 2003.

⁸⁹ NIKOLOVA 2008.

⁹⁰ VIDEIKO 2008.

⁹¹ TELEHIN – MALLORY 1995.

⁹² TASIĆ 1995; GOVEDARICA 1997; KOLB 1998; RUTKAY 1999; CIUGUDEAN 2000; MATUSCHIK 2001; GRAMMENOS 2003; HORVÁTH – SIMON 2003; BALDIA et al 2008a; HORVÁTHOVÁ 2008; MAYER 2008; NIKOLOVA 2008; ZASTAWNY 2008 felhasználásával.

⁹³ ZASTAWNY 2008, 179.

⁹⁴ KOLB 1998, 132.

⁹⁵ MAYER 2008, 168.

⁹⁶ MATUSCHIK 2001, 689-690; KRUMPEL 2008.

⁹⁷ HORVÁTHOVÁ 2008, 115.

⁹⁸ FORENBAHER 1993.

⁹⁹ STADLER et al. 2001.

(3360–3090 cal BC),¹⁰⁰ Budakalász–Luppacsárda, Baden II–IV (3360–3090/2890–2620 cal BC),¹⁰¹ Ecsér 6. lelőhely, Baden III–IV (3400–3100 cal BC),¹⁰² Nagykanizsa–Billa Baden IIB/III–IV (3330–3020/2840–2490 cal BC),¹⁰³ Balatonőszöd–Temetői dűlő Baden IIA-tól IV elejéig (1668. gödör, IIA–B–III, VERA–4808, 3350–3020 cal BC, 95,4% valószínűség).

A balatonőszödi lelőhelyen, egy településen belül a bolerázi és badeni objektumok térbeli elhatárolódást mutatnak (**6. ábra**), időben mégis egymás mellett léteznek (**1. táblázat**). Nem világos egyelőre, hogyan modellezük ezt a jelenséget:

1/ egy időben egymás mellett kétféle népesség él, kétféle anyagi kultúrával (vö. Kostolac-epizód, alább!);

2/ ugyanaz a népesség használ ugyanabban az időben kétféle helyen kétféle eszközkészletet.

Balkán

– Cernavodă III kultúra lelőhelyei.¹⁰⁴ Közös lelőhelyek a Cernavodă I és III kultúrában: Grădiștea–Călărași, Ghindărești, Hârșova, Agigea. Közös lelőhelyek a Khotnica és Cernavodă III kultúrában: Koprivets. További lelőhelyek: Dubene Sarovka IIB–C; Drama–Merdzhumekya; Dyadovo; Yunatsite 17–15 (3300 BC); Ognyanovo; Plovdiv–Nebet–Tepe; Karanovo VIIA;¹⁰⁵ Sitagroi (3120–2880 BC).¹⁰⁶

Drama–Merdzhumekya településen találták meg az Ezero kultúra legkorábbi nyomait, jelezvén, hogy a kultúra genezise a korábbi elképzelésekkel szemben egy igen hosszú folyamat lehetett. Ezero-jellegű kerámiát tártak fel a Dyadovo-i és a Karanovo-i telteken is, ezek azonban korábbiak az Ezero 13. „klasszikus” rétegnél. A legújabb radiokarbon adatok alapján megdőlt az az elmélet, amely szerint a Baden kultúra és az Ezero kultúra között kapcsolat lehet: nincs közvetlen időbeli érintkezés a két kultúra között, bár Trákiában, a Struma folyó völgyében erős a Boleráz befolyás (pl. Radomir–Vahovo, Vaksevo lelőhelyeken). Mindkét lelőhelyről hiányoznak azonban a korabronzkori rétegek, és nincsenek radiokarbon adatok sem. Így jelenlegi ismereteink alapján a Baden kultúra a legkorábbi Yunatsite kultúrával került kapcsolatba.¹⁰⁷ Az itteni, elszigetelten jelentkező tell-települések kerámiaanyaga a Boleráz stílushoz áll inkább közelebb, mint a klasszikus Badenhez, bár megfigyelhetők retardáló Boleráz-elemek is a későbbi rétegekben, ezek talán már a klasszikus badeni kultúrával egyidősek.

Kelet-Európa

– A Cernavodă III kultúrával részben egyidős a Coțofeni I. kultúra.¹⁰⁸

– A Tripolje kultúra CII fázisának lokális csoportjai közül a Horodiștea–Erbiceni, Gordinești, és Troyaniv–Gorodsk csoportokkal alakulhat ki interkulturális kapcsolat, 3300–3100/2900–2700 BC között.¹⁰⁹

– A Dontól nyugatra, a Donyec, Dnyeper, Ingulet, Ingul, Bug, Szeret, Dnyeszter folyók mentén, a Krím-félszigeten, és a Duna–Deltában: Yamnaja kultúra (3500–2000 BC).¹¹⁰ A Sárrétudvari–Órhalom kurgán alaptemetkezésének legkorábbi ismert radiokarbon adata alapján megjelennek az Alföldön az első kurgán-temetkezések.¹¹¹ Innentől kezdve számolni lehet a területen a Boleráz/Baden és a Gödörsíros/Yamnaja kultúrák közötti kapcsolatra.

¹⁰⁰ HORVÁTH 2011a; 2011b.

¹⁰¹ SIKLÓSI 2009.

¹⁰² Patay Róbert szíves szóbeli közlése, köszönet érte!

¹⁰³ STADLER et al. 2001.

¹⁰⁴ MANZURA 2003 Fig. 2: 7, 10, 18–20, 28–30, 33–37, 41–45, 61–62.

¹⁰⁵ NIKOLOVA 2008.

¹⁰⁶ STADLER et al. 2001, Fig. 10.

¹⁰⁷ NIKOLOVA 2008.

¹⁰⁸ CIUGUDEAN 2000, 47, 118.

¹⁰⁹ VIDEIKO 2008.

¹¹⁰ TELEHIN – MALLORY 1995.

¹¹¹ DANI – NEPPER 2006, 35, 39.

5/ Klasszikus Baden IIB–III–IV (3100–2900 BC): (7. ábra).¹¹²

Németország/Svájc/Felső-Ausztria

– Mamming (Alsó-Bajorország): késői Münschöfen kultúra 66. objektumában Ossarn típusú csésze és helyi technológiával készült kanál.¹¹³

– Késői Baden lokális észak-alpi kultúrákkal, Felső-Ausztria és Dél-Bajorország területén Cham kultúrával: Linz, Oberpöding, Ergolding, Oberschneiding, Riekofen, Moosham, Hienheim, Dobl, Nördlingen–Herkheim.¹¹⁴

Ausztria

– Ossarn I horizont (25 minta alapján 3350–3010 cal BC között, 64,4% valószínűséggel).¹¹⁵

– Ossarn II/Lichtenwörth horizont (5 minta alapján 3160–2870 cal BC között, 49,6% valószínűséggel).¹¹⁶

– Melk–Spielberg: TRB–Baden kevert leletanyag.¹¹⁷

Jóval kevesebb a klasszikus Baden lelőhely, mint a Boleráz időszakban (bár nagyon sok a finom-kronológiailag besorolhatatlan lelőhely is).

Lengyelország

Lelőhelyek:¹¹⁸

– Ojców (Jura): a Boleráz IC-től kezdve a Baden III/Bošaca horizontig folyamatos barlangi lelőhelyek vannak: ezek kova-nyersanyagokra épülő kőeszköz-készítő műhelyek.

Két csoport létezik, amelyek „tisztá” Baden-enklávét alkotnak (összesen 163 lelőhely):

– Zesławice–Pleszów csoport és Mogiła csoport (Baden IIB-től): Kraków Pleszów, Kraków Zesławice, Kraków Mogiła, Kraków Wyciąże, Igołomia, Grodkowice, Gdów, Ojców, Iwanovice, Smroków, Niedźwiedz.¹¹⁹ A lelőhelyek sűrűek, típusuk változatos: barlangi, nyersanyag-feldolgozó/műhely, időszakos tábor jellegű település marha-tartásra elkerített területtel, állandó nyíltszíni települések, és sporadikus, önálló temetkezés is megtalálható.

A Wieliczka–Bochnia régióban (a Mogiła csoport területén) sós vizű patakok találhatók (vö.: só-feldolgozás), a Jura régióban kőnyersanyag-feldolgozásra utaló nyomok (vö.: Jurassic G-típusú kova, Kraków–Częstochowa felföld). A két elkülönülő csoport egy időben létezik, szorosan egymás mellett, ennek ellenére a lengyel kutatók úgy vélik, valószínűleg más-más eredettel rendelkeznek. Radiokarbon dátumok alapján a csoportok élete 3050–2900 BC közé tehető.

– Baden–TRB kevert lelőhelyek: Bronocice IV (= Baden IC/II) – V (= Baden III), Szarbia Zwierzyniecka, Książnice Wlk (összesen 35 lelőhely), 3060–2590 BC között. Bronocice IV időben retardáló Badennek számít, hasonlóan néhány késői magyar lelőhelyhez.

A „tisztá” Baden és a TRB–Baden kevert csoport közti határvonal a Szreniawa folyó: Smroków lelőhelyen mindkettő típus megtalálható. Az időben későig húzódó TRB–Baden csoport lesz az alapja a Złota, Gömbamfórás és Zsinegdíszes edények kultúrájával kialakuló interkulturális Baden–kapcsolatoknak.

Szlovákia

A legkorábbi klasszikus badeni lelőhelyek a kelet-szlovák alföldön találhatók:

– a Bodrog, Latorca, Ondava és Laborc folyók mentén a Vihorlát hegység lábáig települések hálózata terül el, úgyszintén a Kassai medencében, és a Hernád völgyében. Ez a folyó játszik fontos közvetítő szerepet a kultúra terjedésében a Spiš/Szepesség és Šariš/Sáros régiók felé.

¹¹² ROMAN 1976; ROMAN – NÉMETHI 1978; KREINER 1993; MAYER 1999, IDEM. 2008; MATUSCHIK 2001; HORVÁTHOVÁ 2008, 115. felhasználásával.

¹¹³ KREINER 1993, 22.

¹¹⁴ MATUSCHIK 2001, 690–691.

¹¹⁵ STADLER et al. 2001, Fig. 6.

¹¹⁶ STADLER et al. 2001, Fig. 7.

¹¹⁷ MAYER 2008.

¹¹⁸ ZASTAWNY 2008 után.

¹¹⁹ ZASTAWNY 2008, Fig. 2.

Az ÉNy-i határ a Poprád folyó. A lelőhelyek száma progresszíven nő, köztük magaslati, erődített településekkel (elsősorban a Szepesség területén). Késői lelőhelyek a Viss és Ózd-Piliny csoport lelőhelyei. Nincs radiokarbon adat egyik lelőhelyről sem.

- Coțofeni hatás (díszítés a kerámián, homokos soványítás) mutatkozik 3 régióban: a kelet-szlovák alföldön (Zalužice, Zemplínske Kopčany, Zemplínske Hradište); Szepesség/Spiš (Hrabušice–Prielom Hornádu, Spišské Podhradie); és Sáros/Šariš régióban (Prešov–šváby, Šarišské Michal'any). Az ún. „Coțofenizáció”-s folyamat Satu Mare-től északra, a Rutén–Kárpátok területén a legjelentősebb.¹²⁰

Magyarország

Lelőhelyek (csak klasszikus badeni, Boleráz nélkül – kérdés, valóban nem volt bolerázi része a lelőhelyeknek, vagy csak nem került feltárássra?):

- pl. Szólád, Sármellék–Égenföld, Nagykanizsa–Billa, Ecser 6, Budakalász–Luppacsárda.

- Coțofeni I (?) hatást mutatnak: Bucsa, Biharugra, Ipolydamásd–Sziget.¹²¹

Balkán

Néhol retardáló hatást mutató Boleráz-jellegű kerámiával:

- Yunatsite 17–15. szint, Ezero 13–11 szint (7 minta alapján 3350–2450 cal BC között, 95,4% valószínűséggel).¹²²

Kelet-Európa

- Coțofeni II: az elterjedési területe az I. fázishoz képest növekszik.¹²³

- Interkulturális kapcsolat lehetett a Tripolje kultúra Troyaniv–Gorodsk (3300/3200–2900 BC), Sofiiivka (2950–2750 BC), és Kasparivtsi (3100/3000–2800/2650 BC) helyi csoportjaival.¹²⁴

- A Dontól nyugatra, a Donyec, Dnyeper, Ingulet, Ingul, Bug, Szeret, Dnyeszter folyók mentén, a Krím-félszigeten, a Duna-Deltában, és a magyar Alföldön: Yamnaja kultúra (3500–2000 BC).¹²⁵

6/ A korabronzkorban továbbélő ún. Retardáló Baden – Post-badeni kultúrák (2900–2400/2000 BC): **(8. ábra)**.¹²⁶

Lengyelország/Németország: retardáló Baden.

- „Badenizáció” zajlik a TRB törzsterületeken az Odera és a Visztula völgyében, Kujavia, Wielkopolska (Alsó-Odera) területén: Konary–Papros (3000–2350 BC), Radziejów (3500–2600 BC), Mrowino (3400–2550 BC) és Ustowo (3400–2900 BC) helyi csoportokban: kerámiaformák és díszítések, szervezetség, gazdaság (állattartás mobil formája), rituális sajátosságok (napkultusz, marha-temetkezések) hasonlóak a Badennel. A lelőhelyek nagyon termékeny fekete talajon helyezkednek el, köztük erődített települések is találhatóak. Ezek a csoportok részben egyidősek a Badennel.¹²⁷ Hasonló a helyzet a Gostynin tó környékén (Radziejów–Opatowice csoport).¹²⁸

- Gömbamfórás edények kultúrája – Baden kultúra kapcsolatok: a GAC peremterületén, a Felső-Elba és Odera, és Felső-Visztula menti részeken. A GAC legnyugatibb csoportja hozta létre a Řivnač kultúrát és a Rietzmeck csoportot. Baden–GAC kapcsolatok Chelmno, Pome-

¹²⁰ HORVÁTHOVÁ 2008, 115–117.

¹²¹ BONDÁR 1984, 2007, időben a Coțofeni II kultúrával párhuzamos!

¹²² STADLER et al. 2001, Fig. 11; 3100–3000 BC között NIKOLOVA 2008, Fig. 7. szerint.

¹²³ CIUGUDEAN 2000, 49, 118.

¹²⁴ VIDEIKO 2008.

¹²⁵ TELEHIN – MALLORY 1995; Horváth 2011a.

¹²⁶ ECSEDY 1979; BONDÁR 1980–1981, EADEM. 1984, EADEM. 1996, EADEM. 1998; DURMAN 1988; FORENBAHER 1993; TASIĆ 1995; TELEHIN – MALLORY 1995; ENDRÓDI 1997, EADEM. 2004; PATAY 1999; RUTIKAY 1999; CIUGUDEAN 2000; MATUSCHIK 2001; STADLER et al. 2001; GRAMMENOS 2003; SIKLÓSI 2004; HORVÁTH et al. 2008; KOWALEWSKA–MARSZALEK 2008; PRZYBYŁ 2008; RYBICKA 2008; SZMYT 2008; WŁODARCZAK 2008 felhasználásával.

¹²⁷ PRZYBYŁ 2008.

¹²⁸ RYBICKA 2008.

rania, a Mazúriai tóvidék és a Lublin–felföld területén mutatkoznak. A két kultúra közti hasonló elemek kerámia–formák és díszítések, és az állat–temetkezések körében található.¹²⁹

– Złota kultúra – Baden kultúra kapcsolatok: a Złota kultúra kevert, szinkretikus karakterét a Gömbamfórás, Zsinegdíszes, Tölcséres és Baden elemek együttesen alkotják. A Baden és a Złota kultúrák egymás szomszédjai: a Nida folyó völgyétől Ny-ra koncentrálnak a közös lelőhelyek, 3060/2690–2510 BC között. Ez az időszak a TRB–Baden Bronocice IV/V-el párhuzamos, a kapcsolatok néhány stilisztikus edényformára és kova–eszközre, valamint néhány temetkezési rítusra korlátozódnak.¹³⁰ A magyarországi badeni csoportok szignifikáns Penrose–egyezeit mutatnak a Złota kultúra antropológiai anyagával, amely alapján a két népesség genetikai kapcsolata megerősíthető, ugyanezt hagyományos régészeti vizsgálatok is alátámasztják.¹³¹

– Zsinegdíszes edények kultúrája – Baden kultúra kapcsolatok: a Zsinegdíszes edények népének (CWC) nyugat-kis-lengyelországi csoportja, a Kraków–Sandomierz csoport került kapcsolatba a TRB–Badennel 2700–2500 BC között: egy nagyon rövid időszáiban a két kultúra egyidős. Szinkretikus karakterű közös lelőhelyek: Bronocice, Szarbia, Książnice, a zsinegdíszes lelőhelyek Post-Baden környezetben kerülnek elő.¹³² A lengyelországi Zsinegdíszes és Złota sorozatok szignifikáns Penrose–egyezeit mutatnak, amely a három régészeti kultúra azonos genetikai származását erősíti, amely a régészeti leletek között is nyomon követhető.¹³³

Svájc/Felső-Ausztria: Retardáló Baden.

– Késői Baden kultúra (Ossarn II horizont) lokális észak-alpi kultúrákkal (Cham kultúrával), Felső-Ausztria és Dél-Bajorország területén: Linz, Oberpöding, Ergolding, Oberschneiding, Riekofen, Moosham, Hienheim, Dobl, Nördlingen–Herkheim, 2800/2700 BC között.¹³⁴

Cseh/Morvaország, Ausztria, Szlovákia területe: Post-badeni kultúrák.

– Bošáca csoport: szomszédos a Jevišovice kultúrával, közös lelőhelyük Podolie, kevert lelőhely Hajná Nova Ves.¹³⁵

– Jevišovice/Mödling–Zöbing kultúra: Morvaország és Alsó–Ausztria területén (Mödling–Zöbing), lelőhelyek: Jevišovice B, Kočín, Brno–Starý Lískovec, Furth, Vysočany, Meidling, Spielberg.¹³⁶

– Wachberg fácies: Melk–Wachberg, Rothenhof: Jevišovice, Cham és Trichterbecher hatáskört mutat.¹³⁷

– Mödling–Zöbing csoport lelőhelyei: Gars–Thunau, Wien–Gemendeberg, Melk–Spielberg, Mödling–Hirschkogel, Zöbing–Kogelberg.¹³⁸

Magyarország: Retardáló, korabronzkori Baden?

– Tiszántúl–Északi-középhegység–Szepesség területe:¹³⁹ elvileg Ózd–Piliny csoport, Baden IV, de: nincs radiokarbon adat a térségből, és nem modern, hanem régi ásatások, vagy nem ásatási, hanem terepejárás ill. szórvány (gyűjtés) anyag! Az elérhető adatok alapján a Dunától keletre a Boleráz/Baden lelőhelyek 3100/3000 cal BC közt eltűnnek, és átadják a helyüket a Yamnaja/Gödörsíros kurgánoknak. A Boleráz/Baden kontinuitás nem terjed ki az előző fázis teljes területére. A Baden továbbélés bármiféle formája kérdéses az Alföldön.

¹²⁹ SZMYT 2008.

¹³⁰ KOWALEWSKA–MARSZALEK 2008.

¹³¹ K. ZOFFMANN 2006, 100; FURHOLT 2008b.

¹³² WŁODARCZAK 2008.

¹³³ K. ZOFFMANN 2006, 100; FURHOLT 2008b.

¹³⁴ MATUSCHIK 2001, 690–691.

¹³⁵ ŠUTEKOVÁ 2008.

¹³⁶ ŠUTEKOVÁ 2008.

¹³⁷ RUTTKAY 1999, 178–186.

¹³⁸ RUTTKAY 1999, 186–194.

¹³⁹ PATAY 1999 után.

- Dél-Alföld: Hódmezővásárhely környéke, Szentés-Nagyhegy, Baden IV, de: nincs radiokarbon adat! Amennyiben Baden IV itt is egykorú Ecser 6. lelőhellyel, úgy itt Yamnaja befolyás alakult ki (Baden nélkül vagy Badennel?) ebben az időszakban, és a Baden IV a Yamnaja bejövetele előtt, 3000 BC körül végződik. A térségben található Boleráz és Baden lelőhelyek is, de modern feltárás hiányában egyikben sem bizonyos, hogy a két kultúra között valódi szimbiózis, kontinuitás alakult ki, tehát hogy közös lelőhelyek vannak, átfejlődéssel.

- Budapest-térsége:¹⁴⁰ Budapest közigazgatási területén 40 badeni lelőhely, IIB-től IVA fázisig, de: nincs radiokarbon adat! Ugyanakkor Ecser 6. lelőhely: Baden III-IV leletekkel, és nagyon korai időponttal: 3400-3100 BC közt, abszolút Boleráz idő-horizontban, Budakalászluppacsárda Baden II-III-IV temető pedig 2890-2620 BC alsó értékkel továbbé a kritikus 3100/3000 cal BC határt.

Budapesttől északra Boleráz és Baden lelőhelyek is találhatóak, de az eddigi adatok alapján úgy tűnik, a két kultúra önálló, egymástól elkülönült lelőhelyeket alakít ki: eddig nincs régészileg egy lelőhelyen megfigyelt Boleráz/Baden asszimilációnak nyoma, vagy legalábbis ez nem abban a formában történik, mint a Balaton déli partvonalán feltárt közös lelőhelyeken (vö. pl. Pilismarót-Basaharc és Pilismarót-Szobi rév).

- Dunántúl: Nagykanizsa-Billa, Baden IIB-III-IV: 3330-3020/2840-2490 BC.¹⁴¹

- Balatonöszöd-Temetői dűlő: tipológiailag a település vége Baden III/IV eleje, a nagyon fiatal radiokarbon-dátumok azonban Baden IIA és idősebb klasszikus gödrökből jönnek: deb-13381. minta, 2689. gödör, 2740-2590 cal BC, 1 szigma, 323. gödör 2460-2280 cal BC, 1 szigma, és egy kritikus időpont a Baden végére a 1612. gödröből: 1960-1860 cal BC, 1 szigma.

- Dél-Dunántúl: Pécs-Vasas, Palotabozsok, Baden IV, de: nincs radiokarbon adat!¹⁴²

A klasszikus badeni IV fázis tipológiailag nincs részleteiben kidolgozva. Ugyanakkor egyetlen későinek tartott magyar vagy szlovák lelőhelyről sincs radiokarbon-adatunk (Ózd-Piliny-Szepesség-Sáros/Hódmezővásárhely környéke/Pécs környéke). Az ÉK-magyarországi és a budapesti régióban feltűnő, hogy a különböző területi csoportokba tartozó késői Baden lelőhelyeknek nincs korábbi, Boleráz előzményük: mindjárt Baden IIB/III/IV-el kezdődnek. Elképzelhető, hogy ezek a tipológiai csoportok (a Viss és az Ózd-Piliny, talán az Uny is ide sorolható) nem (mindenhol) olyan későiek, mint azt gondoltuk. Az Ózd-Piliny csoportban megjelenő halom alatti, kőpakolásos, urnás/hamvasztásos temetkezési rítus a legkorábbi morva bolezázi hosszú földhalmos temetkezésekkel is párhuzamba állítható, nemcsak rítusában, hanem talán időben is. A Dunától nyugatra fekvő területeken Baden továbbélés folyik legalább 2400 BC-ig, amely időben összeér a korai bronzkor kialakulásával (hagyományosan korabronzkor 1-2-be sorolt kultúrák: Makó kultúra, Harangedény kultúra, korai Maros/Perjámos, Somogyvár-Vinkovci, esetleg Nyírség az Alföldön).¹⁴³

Ebben az esetben a Baden IIB/III/IV (az IA/B Boleráz csoportokhoz hasonlóan) tipológiai szétválasztás nem felel meg egymást követő lineáris kronológiai sornak, sőt, helyenként korai dátumaival még IB-C Bolerázzal is egykorú, késői dátumaival pedig klasszikus korabronzkori kultúrákkal is egykorú lehet!

„Coțofenizáció”

- Coțofeni III hatást mutatnak az alábbi klasszikus badeni lelőhelyek: Budapest-Andor u.,¹⁴⁴ Bodrogkeresztúr, Lakitelek-Szikra, Ózd-Kőaljtető, Ohat, Hódmezővásárhely-Bodzáspart, -

¹⁴⁰ ENDRÓDI 2004.

¹⁴¹ P. BARNA 2003; STADLER et al. 2001.

¹⁴² BONDÁR 1980-1981, 40.

¹⁴³ HORVÁTH 2011 in print a.

¹⁴⁴ ENDRÓDI 1997, 131.

Gorzsa, –Köveshalom, –Szőlőhalom, Tiszanagyfalu.¹⁴⁵ Az adatok alapján úgy tűnik, Coțofeni hatással a Duna vonaláig számolhatunk a korszakban.

Post-Baden csoportok, és egyéb késő rézkori kultúrák:

– Yamnaja az Alföld területén.¹⁴⁶

– Kostolac-epizód Magyarország területén:¹⁴⁷

A kultúrának nincs önálló lelőhelye Magyarországon, mindenütt klasszikus badeni, illetve korabronzkori településeken került elő (radiokarbon dátum: Szigetcsép: 3040–2910 ±45 BC).¹⁴⁸

– Lelelőhelyek: Alattyán–Kiskert, Budapest–Békásmegyer (szórvány), Bodrogkeresztúr, Keszthely–Fenekpuszta, Lakitelek–Szikra, Ószentiván–Tiszasziget, Pécs–Vasas, Sárísáp, Szentendre, Szigetcsép, Szigetmonostor, Tahitótfalu (szórvány), Tápé–Lebő, Tokod (szórvány), Zsámbok (szórvány), Bátmonostor, Budakalász, Ózd–Center, Deszk, Hódmezővásárhely–Bodzáspart, Kalocsa, Kiskőrös, Onga, Szentés–Nagyhegy¹⁴⁹, Ordacsehi, Szigetszentmiklós, Aparhant, Balatonboglár,¹⁵⁰ Dunaszekcső (gyűjtés) Balatonöszöd, Szurdokpüspöki–Hosszú dűlő,¹⁵¹ Iža/Izsa, Trenčín/Trencsén.

Balatonöszöd–Temetői dűlő: az itt megjelenő leletanyag alapján a „Kostolac-hatás” (stílus/motívum és díszítő-rendszer?: mivel önálló, a Badentől eltérő kerámia-formái itt nincsenek) a Boleráz–Baden kevert hatást mutató fázistól folyamatosan jelen van (pl. 801. gödör: III/IV; 1260. gödör: IC–III; 1297. gödör: IIB/III; 1851. gödör: III; 2234. gödör IIA/B).

A Kostolac kultúra önállóságának, területi és időrendi helyzetének problematikájával sok tanulmány foglalkozott, Magyarország területén legtöbbször Bondár Mária. A Kostolac-epizódról a különböző kutatók különféleképpen vélekedtek.¹⁵²

A balatonöszödi megfigyelés rávilágíthat arra, hogy a Kostolacnak nevezett „kerámia-stílus” már a Baden kialakulásától megjelent a lelőhelyek többségén, nem csak a késői, IV. fázisban, mint azt eddig hittük. Ez pedig helyenként még a Bolerázzal is egykorú lehetett.

A többi számon tartott, Kostolaccal kevert badeni települések közül egy sincs teljes mértékben feltárva, így nem ítélni meg, mikortól keveredett a Kostolac anyag a Badenbe.

Mivel a „stílus” földrajzilag teljesen átszövi a badeni törzs-területet (tehát nem csak a folyók mentén terjed), időben pedig talán teljesen lefedi a klasszikus badeni időszakot, sokkal több lehet itt egymás mellett vagy együttélésnél (szimbiózisnál), majd túlélésnél.

Alternatív megoldásként, és mivel ebben az esetben is – véleményem szerint – időrendi adatok hiányában tipológiailag bonyolítottunk túl egy valójában egyszerű problémát, az alábbi felvetést javasolom átgondolásra. Talán célszerűbb lenne a Kostolac megjelenésében (amely a klasszikus Baden kialakulásától annak végéig – a déli, al-dunai területeken pedig a Baden után is, önálló kultúráként élt), azt az új népességet vagy hatást, faktort látni, amely a Bolerázból–Badenné válást „okozta”, és a Baden településeket, népességet létrehozta a Bolerázból.

Mivel önálló Kostolac temetkezéseket ismerünk Baden törzsterületen, nemcsak határról vagy kerámia-stílusról, hanem valódi népesség-beszivárgásról beszélhetünk, amely megkülönböztette magát a Boleráz/Baden-alaplakosságtól. Ezek a sírok a településeken belül elhatárolódnak a badeni településektől, és sajátos temetkezési rítusokban (badeni településen belül, annak határára, de attól mégis elkülönülve, hamvasztásos-urnás sírok), a

¹⁴⁵ BONDÁR 1984.

¹⁴⁶ ECESEDY 1979 után, összefoglalóan ld. HORVÁTH 2011a.

¹⁴⁷ BONDÁR 1984, EADEM. 1996, EADEM. 1998; SIKLÓSI 2004.

¹⁴⁸ FORENBAHER 1993.

¹⁴⁹ BONDÁR 1984.

¹⁵⁰ BONDÁR 1996, 1998; SIKLÓSI 2004.

¹⁵¹ BÁCSMEGI – SÜMEGI 2010.

¹⁵² Összegzésük BONDÁR 1996, EADEM. 1998, EADEM. 2002; SIKLÓSI 2004.

Badentől eltérő rítusban, kerámia-formákban és díszítésben alkotnak önálló csoportot (Balatonbogláron pl. vučedoli jellegű díszítéssel).¹⁵³

Érdekes módon a badeni településeken belüli telepjelenségekben viszont csak a kerámia díszítése tér el az össz-leletanyagtól illetve települési jelenségektől (sem önálló Kostolac formák, sem önálló telepjelenségek nincsenek).

Ennek ellenére nem világos, milyen eredetű népességről lehet szó. A publikációk alapján úgy tűnik, a szerb és horvát, később tiszta-Kostolac elterjedési területen kevés, a magyarországiakhoz hasonló klasszikus Badennel kevert Kostolac lelőhely van (Gomolava, Vučedol, Sarvaš, Grabovac, Ilok). Sajnos, a leletek többsége itt is – Magyarországhoz hasonlóan – szórványként vagy régi ásatásokból került ki, így az adatok kevésbé mérvadóak.¹⁵⁴ A radiokarbon-adatok épp olyan széles időszávot ölelnek fel, amely a klasszikus Baden kialakulásától a retardáló, késői Baden eltűnéséig tart (pl. Gomolava: GrN-7371: 3038–2903 BC, GrN-7372: 3108–2877 BC; Vučedol: Z-1820: 3320–2790 BC, Z-1821: 3310–2920 BC, további 12 ¹⁴C és 1 TL adat 3490–2040 BC között a Vučedol, és 5 ¹⁴C és 3 TL adat 3620–2780 BC között a Baden kultúrából; Odžaci: KnI-145: 3356–3029 BC, GrN-8010: 3042–2857 BC).¹⁵⁵

Így egyelőre nehéz eldönteni, hogy a Kostolac népesség bölcsője-e ez a terület, és innen származhatott Magyarország területére, vagy a Kostolac-stílus éppen a Kárpát-medencétől északabbra, vagy azon belül, a Duna-könyök és a Balaton térségében, klasszikus Boleráz/Baden területen alakult ki, és dél felé vándorolván az al-dunai területen tovább élve élte meg az önállóságot.

A Post-badeninek tartott Kostolac mostani időrendi helyzete a 3400–2800 BC közötti radiokarbon dátumokkal éppen azt sugallja, hogy nem Baden utáni, hanem vele egykorú, de mindenképp klasszikus késő rézkori kultúráról van szó. A kerámiastílusban megjelenő dús, mészbetétes Furchenstich jellegű díszítés talán éppen azért idézi a középső rézkor végi kultúrákat (Mondsee, Retz-Gajari), mert időben és kulturálisan/genetikalilag is ezekhez áll közelebb (vö. hamvasztásos/urnás, településeken belüli temetkezések), kihagyva a Trichterbecher jellegű Boleráz fejlődési fokozatot (**21. ábra**).

Balkán: Post-badeninek tartott, és egyéb késő rézkori kultúrák.

– Önálló Kostolac kultúra: badeni réteg után sztratigráfiailag önálló Kostolac réteg tell-településeken pl. Gomolava b 3 alréteggel, Bubanj Ib (a Kostolac réteg után Coțofeni III), Ciglana-Dobanovci, Lice, Tri Humke (a Kostolac réteg fölött humusz, majd Yamnaja kurgán), Vinča-Belo Brdo, Sarvaš, Vučedol, Aljmaš, további Kostolac lelőhelyek: Žuto Brdo, Čardak, Kostolac, Šuplja Stena, Pivnica, Silajet, Padina, Manastir.¹⁵⁶

– Vučedol kultúra: Baden-Kostolac rétegek után pl. Sarvaš, Vučedol, Ciglana-Dobanovci, Gomolava).¹⁵⁷ Radiokarbon dátumok: 3490–2040 BC-vel azt jelzik, hogy a Vučedol kultúra a Badenhez hasonlóan egy klasszikus késő rézkori kultúra (tehát nem post-Baden!), amely a korabronzkor 1-2-3 periódusokban is továbbél, retardál.¹⁵⁸

– Ezero kultúra: Ezero 13–11 rétegek (7 minta alapján 3350–2450 cal BC között, 95,4% valószínűséggel).¹⁵⁹

Kelet-Európa

– Coțofeni III kultúra.¹⁶⁰ Az abszolút kronológiához a legújabb adat: Poiana Ampoiului-Piatra Corbului: 4260–3755 BP, 2920–2312 cal BC, 1 szigma.¹⁶¹ Ebben a fázisban újra megjelenik a Furchenstich-technika az edénydíszítésben (hasonlóan, mint az északi terüle-

¹⁵³ SIKLÓSI 2004.

¹⁵⁴ BALEN 2002.

¹⁵⁵ PETROVIĆ – JOVANOVIĆ 2002, 303–304; BENKÓ et al. 1989.

¹⁵⁶ TASIĆ 1995; GRAMMENOS 2003.

¹⁵⁷ DURMAN 1988, 11; TASIĆ 1995.

¹⁵⁸ BENKÓ et al. 1989.

¹⁵⁹ STADLER et al. 2001, Fig. 11.

¹⁶⁰ CIUGUDEAN 2000, 49–50, 118.

¹⁶¹ CIUGUDEAN 2000, 58.

teken a Jevišovice, Bošáca, Kostolac csoportokban). A fázis vége a Kostolac, Vučedol kultúrákkal is egyidős. Telepek jelennek meg 1000 m feletti magasságban.

– Kapcsolat lehetett a Tripolje CII Sofiivka és Kasparivtsi csoportjaival.¹⁶²

– A Dontól nyugatra, a Donyec, Dnyeper, Ingulet, Ingul, Bug, Szeret, Dnyeszter, a Krím-félsziget, és a Duna-Delta vidékéig, és a Tiszántúl területén: Yamnaja kultúra (3500–2000 BC).¹⁶³ Kapcsolat lehetett a késő badeni, Dunától nyugatra élő csoportok és a tiszántúli kurgánok népe között. A jelenleg ismert adatok alapján a kurgánok 3350–2400 BC közötti elterjedése valószínűsíthető az Alföld területén (tehát a késő rézkor közepétől a korabronzkor 2a fázisáig).¹⁶⁴

II. A „Baden kultúra” régészeti leletanyagban követhető interkulturális kapcsolatai

A lehetséges kapcsolat-irányokat és azok tárgyait az alábbi pontokban és leletanyag-csoportokon tárgyaljuk:

1. Kő-nyersanyagok (Júra-kova, obszidián, **9. ábra**).

2. Speciális kerámia-formák (Bratislava-típusú tál, pseudo-kernos, halbárka alakú edény, **10–13. ábrák**).

3. Ideológiai, vallási szokások: antropomorf ábrázolások (sztélék, antropomorf figurák, maszk), szarvasmarha-temetkezések, temetkezési szokások, **14–17. ábrák**).

4. Exkluzív ajándékok (só, Triton-csiga, **18. ábra**).

5. Ismeretek (kerék/kocsizás; járom/fogatolás, **19. ábra**; eke/szántás; külterjes szarvasmarha-tartás/másodlagos termékek: erjesztett tej-termékek; gyapjú/len-szövés/fonás-nehéz testű, önállóan megformált tárgykialakítású orsógombok).

¹⁶² VIDEIKO 2008.

¹⁶³ TELEHIN – MALLORY 1995.

¹⁶⁴ HORVÁTH 2011a.

Kő-nyersanyagok elterjedési térképe

9. ábra

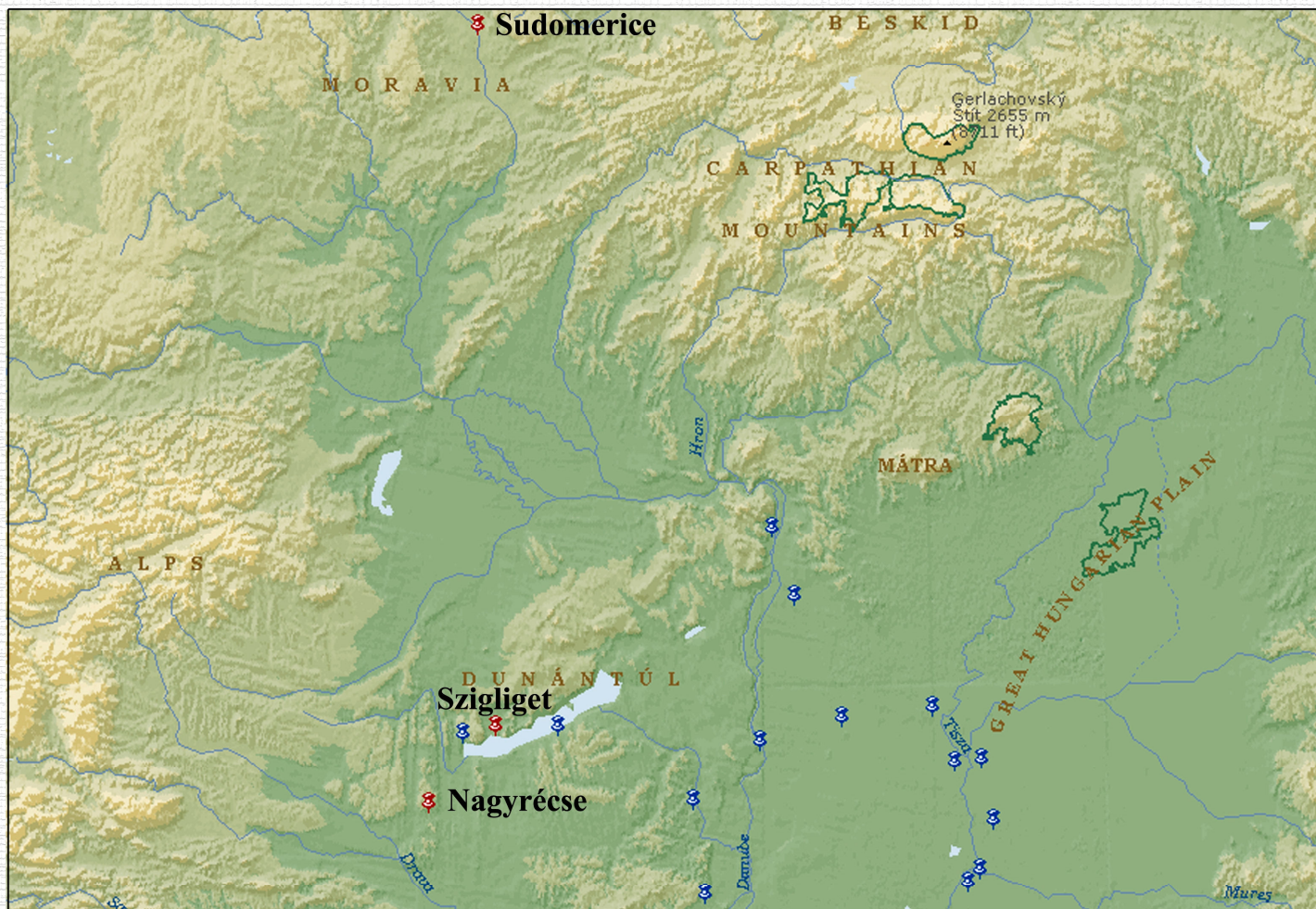
Bratislava-típusú tálak elterjedési térképe

10. ábra

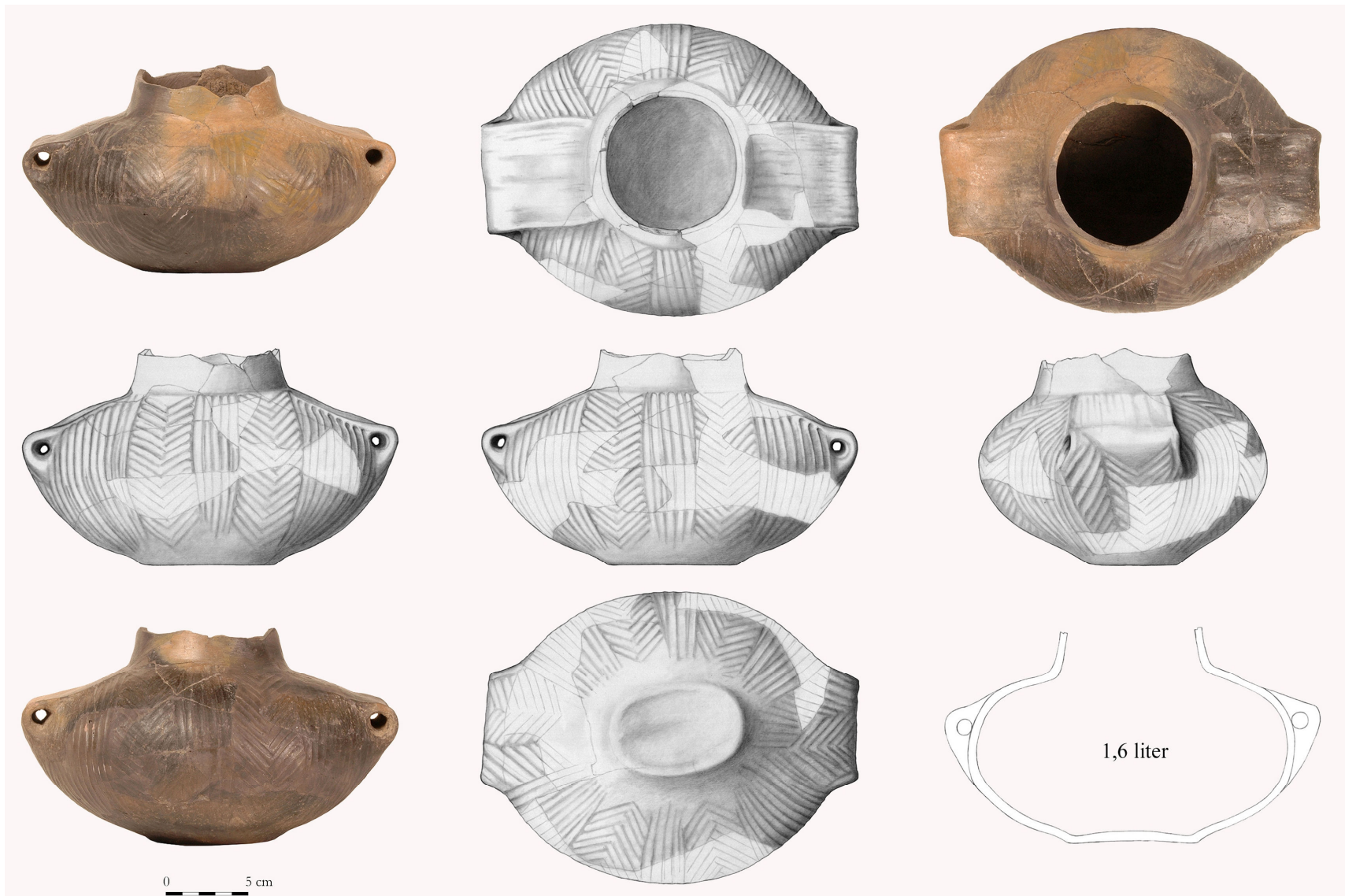
Pseudo-kernos elterjedési térképe

11. ábra

Vajkőpülő edények elterjedési térképe

12. ábra

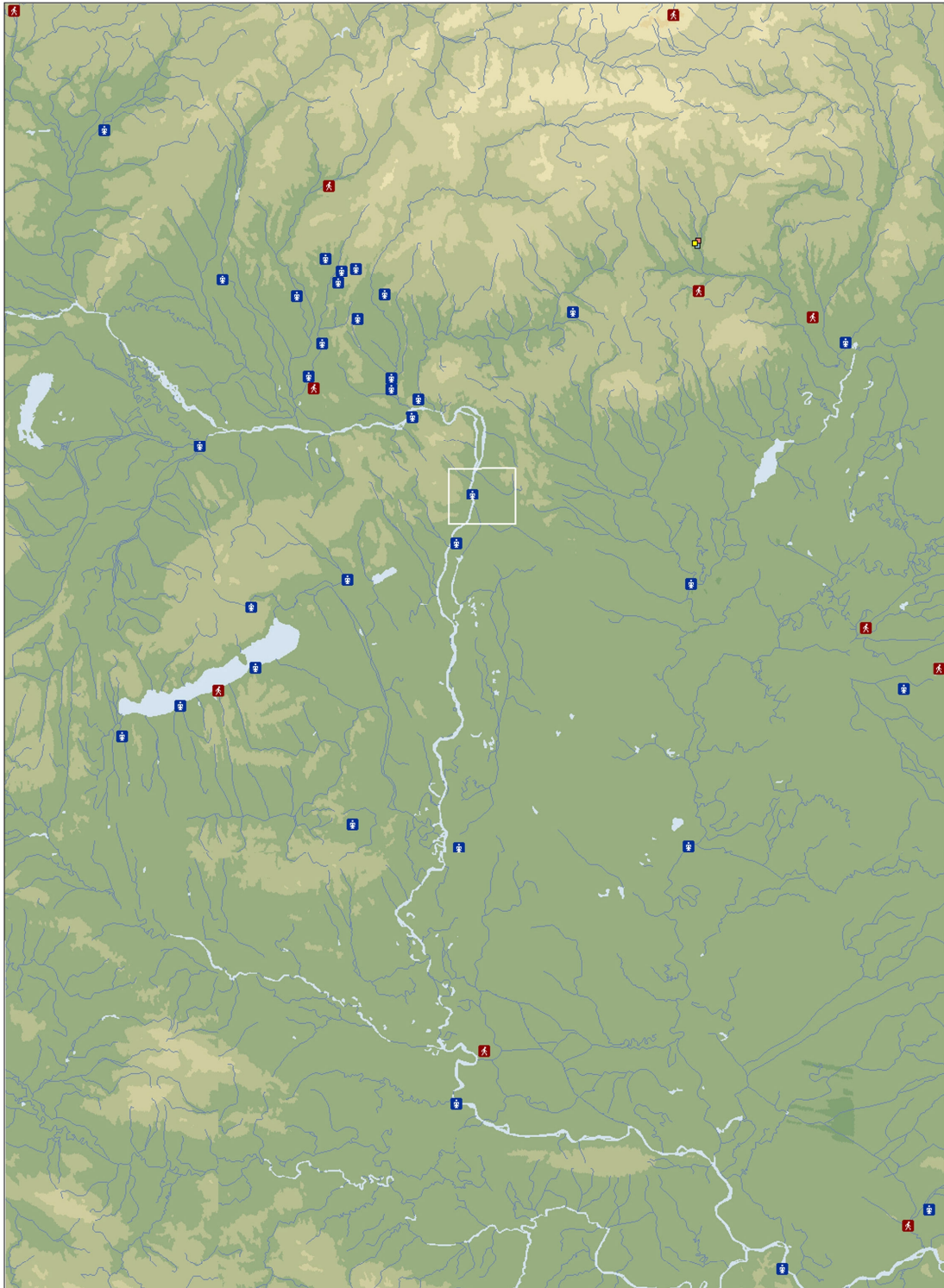

13. ábra

Sztélék elterjedési térképe 3500-2500 BC között

14. ábra

Idolok elterjedési térképe. Kulcs: álló, kék figura: tipikus; lépő, piros figura: atipikus idolk.

15. ábra

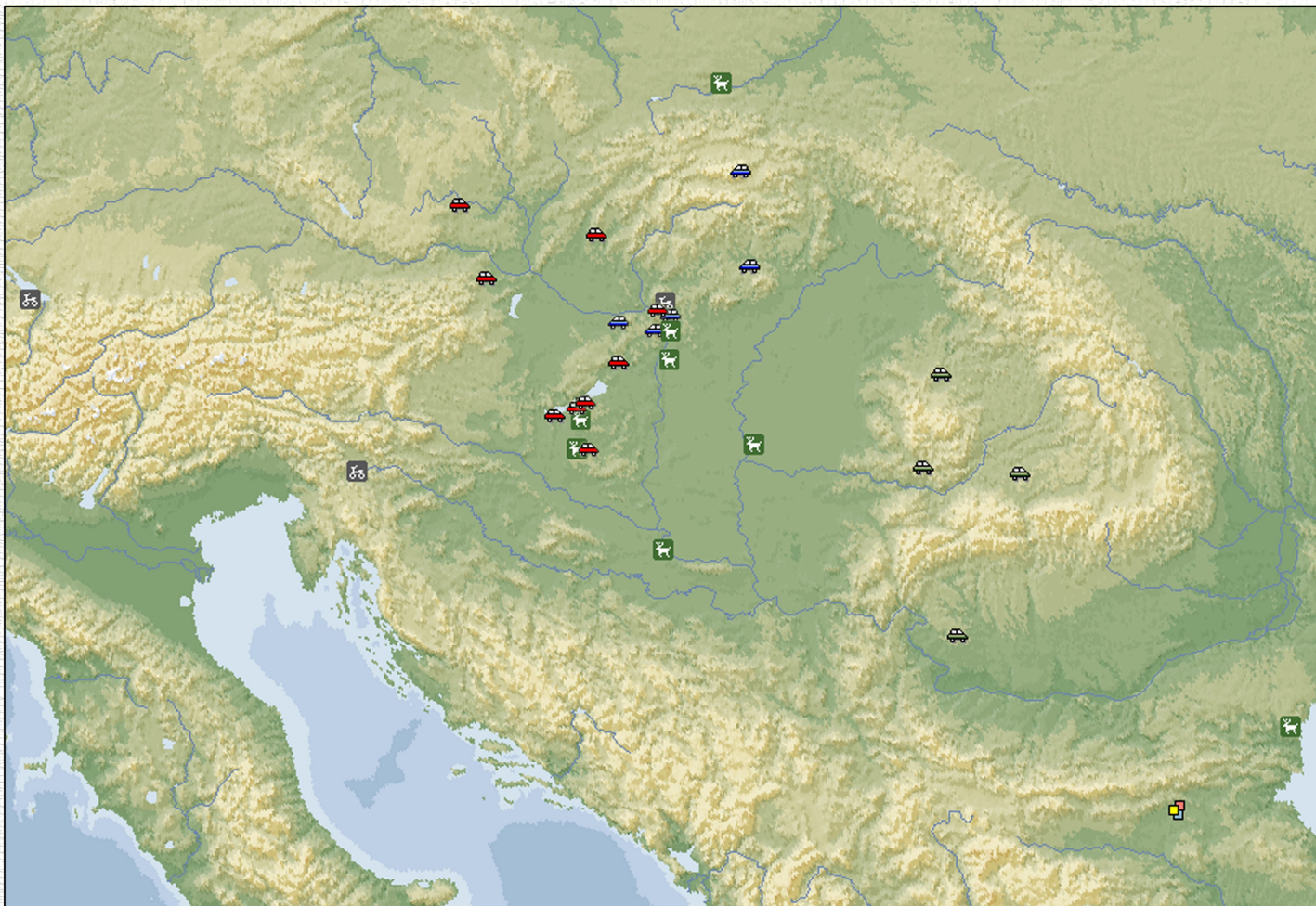
Szarvasmarha-temetkezések Európa területén 3500-2500 BC között.

16. ábra

Só-források (kék háromszög, kék négyzet), Triton-csiga előfordulás (természetes: kék négyzet és piros négyzet; régészeti leletként)

18. ábra

A kerék és az ezzel összefüggésben levő találmányok elterjedési térképe.
Jelkulcs: kerékpár-ikon: fa-kerék, autó-ikonok: piros: Boleráz, kék: Baden, zöld: Coțofen, szarvas-ikon: páros szarvasmarha-temetkezések, járom, zoomorf edények, figurák.

19. ábra

1. Pattintásra alkalmas kő-nyersanyagok (9. ábra):¹⁶⁵

- a/ G típusú Júra kova – *Jurassic flint G type*:¹⁶⁶

Korábban nem használták, elterjedése feltehetően csak a Tölcséres szájú edények, a Baden, és a Zsinegdíszes edények kultúrájához köthető, egy viszonylag szűk időperiódusban. Kraków–Częstochowa felföldön lokalizálták felbukkanását műhelyekként: Krztynia régió, Pradła 3, Huta Szklana 1B, Stregowa régió, Barańskie hegység, 3200–3100 BC között. Ugyanebben az időszakban a korábban elterjedt volhíniai és Swieciechów-i kova visszaszorult. Ennek okát azzal magyarázzák, hogy a bányákat működtető Zsinegdíszes kultúra a kis-lengyelországi régióban, és a Gömbamfórás kultúra a Sandomierz–Opatów-i felföldön nem tudott kommunikálni ezzel a területtel politikai változások miatt, ezért más nyersanyagot – a G-típusú kovát – kezdtek eszközgyártáshoz használni, amely saját elterjedési területéről szár-mazott.

- b/ Obszidián:¹⁶⁷

Mandalo (Ny-Macedónia, tell-település) késő neolit-kora bronzkori településrétegeiben gyakori obszidián-eszközöket neutronaktivációval vizsgálva kimutatták, hogy többségük kárpáti obszidián.¹⁶⁸

Morvaországban a Náměšť na Hané–Džbán-i hosszú földhalom (*long-barrow*) alatti temetkezésekben találtak kárpáti obszidiánt, a halom kora: TRB–Baden IIA, Drahanovice fázis, Boleház IA–B.¹⁶⁹

J. Maran szerint az obszidián-kereskedelem az egyik alapja lehetett a badeni kultúra távolsági kereskedelmének és balkáni kapcsolatainak. Elterjedése a Balkánon azonos az ún. Bratislava-típusú tálakkal – amely talán egyfajta göngyöleg vagy csomagolóanyag lehetett.

Sajnos, a nagymértékű obszidián-felhasználásnak a badeni kultúra törzsterületén egyelőre nincs látható régészeti nyoma: Balatonőszödön, Balatonlellén egy sem volt.¹⁷⁰ Az előző korszakban a Tiszántúlon a bodrogkeresztúri kultúra lelőhelyein, főleg a sírokban látszik az obszidián-produktivitás (sok az obszidián mikropenge magkő).¹⁷¹ A badeni kultúrában ennek egyelőre nincs jele – bár alig van feldolgozott leletanyag, és azok közt egy sem Tiszántúli vagy alföldi.

- c/ Keleti kova:¹⁷²

A Prut–Dnyeszter környéki, jó minőségű kova egyedi eszközök (nagy méretű pengék) formájában jelentkezik: prezstizs-ajándékokként kerültek a badeni kultúrához?

- d/ A hazai Baden-ipar és nyersanyag-felhasználás:

Potenciálisan művelt bányák Magyarország területén a badeni kultúra időszakában:¹⁷³

- Obszidián: Tokaj–Eperjes-hegység, felszíni gumók gyűjtése?

- Budai szarukő: Budapest térségében (pl. Bp. Medve u. és Káposztásmegyér).¹⁷⁴

- Radiolarit: Tata–Kálváriadomb: fejtés rézkori nyomai: felső-dogger mészkőben radiolarit.¹⁷⁵

- Bakonyi radiolaritok: Úrkút–Eplény típusok a Balaton menti telepek anyagában; Bakony-csernye–Tűzkövesárok;¹⁷⁶ Szentgál–Tűzköveshegy;¹⁷⁷ Hárskút–Édesvízmajor.¹⁷⁸

¹⁶⁵ Elterjedési térkép az ARCHPOLONA 33:1995, KILIKOGLU et al. 1996, MARAN 1998, PELISIAK 2008 felhasználásával készült.

¹⁶⁶ PELISIAK 2008.

¹⁶⁷ MARAN 1998, 513–514..

¹⁶⁸ KILIKOGLU et al. 1996.

¹⁶⁹ BALDIA et al. 2008a, 265.

¹⁷⁰ ZANDLER – HORVÁTH 2011, in print.

¹⁷¹ BALOGH 2004, 30.

¹⁷² VIDEIKO 2004, 365.

¹⁷³ ARCHPOLONA 33, 1995: Hungary, és a feldolgozott leletanyagok felhasználásával.

¹⁷⁴ ENDRÓDI 1984, 1991.

¹⁷⁵ BÁCISKAY 1984, 13.

- Sümegi kova (Mogyorósdomb).¹⁷⁹

Feldolgozott badeni telepanyagok:

- Lengyelország,¹⁸⁰ Szlovákia.¹⁸¹

Magyarország:

- Gyöngyöshalász-Encspusztá, Ózd-Kőaljtető, Szerencs-Hajdúrét, Budakalász-Luppa csárda,¹⁸² Balatonszemes-Szemesi berek lelőhelyek;¹⁸³ Nagyrécse:¹⁸⁴ a csiszolt balták nyersanyaga bazalt, andezit, szerpentinit, feltételezett forrásaik Mecsek, Tapolcai medence; a pattintott kőeszközök anyaga sümegi és teveli kova, bakonyi radiolaritok. További feldolgozott lelőhelyek: Alsónémedi temető.¹⁸⁵ Balatonőszöd-Temetői dűlő,¹⁸⁶ Balatonlelle-Felső-Gamász és Országúti dűlő.¹⁸⁷

Kerámia-leletanyag nélkül, bizonytalan kulturális besorolással:

- Kálló-Bikázó dűlő: 12 db mátrai kalcedon vagy volhíniai kova kőpenge-depó.¹⁸⁸ Mezőtúr-Varascsárda,¹⁸⁹ Szelevény-Öthalom, nagyméretű penge.¹⁹⁰

Cs. Balogh Éva jellemzése szerint a Baden-ipar összefoglaló jellegűen:¹⁹¹

- mikrolitizációs tendenciát mutató, nagy többségében helyi nyersanyagot használó szilánkipar, sok geometrikus eszköztípussal (főleg arató-sarló betétek). Az import nyersanyagok visszaszorulnak. A valódi nyílhegyek a Bodrogkeresztúr kultúrától jelennek meg, a Tiszapolgár kultúrában még geometrikus eszközök látják el ezt a szerepet.¹⁹² A háromszögletű nyílhegyek elterjedése a Baden kultúra határain kívül is elterjedt, pl. a Coțofeni kultúrában, időbeli kikutatásuk a középső bronzkor vége.¹⁹³ A geometrikus eszközök a Badenben eszközöként (főképp sarlóbetétekként) térnek vissza, de – kisebb mértékben ugyan – folytatódott a Bodrogkeresztúrtban jellemző nagyméretű retusált és retusálatlan pengék használata is.

2. Kerámia

Edénykészítés, díszítés

A kerámia-készítés, soványítás, díszítés terén fellépő interkulturális kapcsolatokról általánosságban a térképezés során, a tanulmány I. részében már volt szó. Itt néhány olyan jelenséget emelünk ki, amely tendenciaként érvényesült a bolerázi/badeni kultúrák életében.

Így pl. feltűnő különbség van az interkulturális kapcsolatok terén abban, hogy a finom, vagy a házikerámia-készlet adaptálódik-e idegen környezetben. A Boleráz-stílus finom-kerámia-készletben pl. a Tölcséres szájú edények, Horgen, Pfyn, és Altheim házikerámia mellett, a Baden-stílus a Cham házikerámia mellett jelenik meg. Kelet felé azonban a „Badenizáció” (pontosabban ebben az esetben: „Bolerázicizáció”, majd „Badenizáció”?) kerámia terén csak az ottani házikerámiában jelentkezik (Tripolje CII csoportok). Ennek oka feltehetően az edények eredeti funkciójához, a bennük tárolt anyagok kereskedelméhez kapcsoló-

¹⁷⁶ BÁCSKAY 1995, 401–402.

¹⁷⁷ BIRÓ - REGENYE 1991.

¹⁷⁸ BÁCSKAY 1995, 408–409.

¹⁷⁹ BÁCSKAY 1995, 383–395.

¹⁸⁰ KACZANOWSKA 1982–1983, BALCER 1988.

¹⁸¹ PELISIAK 1991.

¹⁸² BALOGH 2009.

¹⁸³ BALOGH 1993.

¹⁸⁴ BALOGH 2008.

¹⁸⁵ BALOGH 2000, 50–51.

¹⁸⁶ ZANDLER - HORVÁTH 2001, in print.

¹⁸⁷ Marton Tibor feldolgozása, Nagy 2010.

¹⁸⁸ PATAY 1960, 15–19; BALOGH 2000, 61–62.

¹⁸⁹ BALOGH 2001, 94.

¹⁹⁰ BALOGH 2001, 94.

¹⁹¹ BALOGH 1998–1999, EADEM. 2000, EADEM. 2001, EADEM. 2004, EADEM. 2008.

¹⁹² VÖRÖS 1987.

¹⁹³ HORVÁTH 2009.

dik, de okozhatta a Boleráz/Baden eddigi egységben való kezelése, holott a szétválasztás mostmár nemcsak időrendi, de kulturális alapon is mást jelent Boleráz, és mást Baden tekintetben.

Egy másik kiugró sajátosság a kultúra kialakuló (fejlődő) és eltűnő (retardáló/stagnáló) szakaszaiban fellépő kerámia-díszítési sajátosság: a tűzdelés, és a barázdákban alkalmazott fehér inkrusztáció használata. A Boleráz és Baden stabil időszakaiban ez a díszítésmód szinte teljesen visszaszorul, eltűnik, majd egyszerre csak, mint egyfajta *retro-divat*, újra felbukkan, szinte „elborítja” az edények felszínét, a publikációk szerint már-már zavaró azonossággal a Jevišovice, Bošáca, Kostolac, Vučedol kultúrákban. Talán a stabilizáció nélküli időszakokban erősebben megnyilvánuló identitás-keresés vagy önkifejezési forma fejeződik így ki a kerámiaművességen keresztül, amit tarthatunk egyfajta kulturális „válság-kezelésnek” is. Ugyanakkor bizonyos kultúrák esetében (Kostolac, Vučedol) felmerül, hogy kronológiai helyzetük nem egészen post-badeni, így a *retro*-ként értelmezett divat valójában egy középső rézkor végi folyamatos tradíció jele lehet a késő rézkor és a korabronzkor folyamán.

Speciális, feltehetően vallási szertartásokhoz és új mezőgazdasági ismeretekhez, ital/étel-fogyasztási szokásokhoz kapcsolódó edénytípusok:

- a/ Bratislava típusú tál (**10. ábra**):¹⁹⁴

J. Maran szerint a tál göngyöleg vagy csomagolóanyag lehetett, amely obszidián, gyapjú, vagy egyéb import termék szállítására szolgálhatott, és a kocsizás/kerék ismeretével azonos elterjedést mutat. Egybeesik a Balkánon a kárpáti obszidián megjelenésével is. Véleményem szerint a tálak spiráldíszes mintája a Cucuteni-Tripolje kultúra festett táljaihoz hasonló.¹⁹⁵

- b/ Pseudo-kernos (**11. ábra**):¹⁹⁶

-Bolerázi fázis: Mödling–Jennyberg (Au);¹⁹⁷ Olomouc–Václavské návrsí (Morvaország).¹⁹⁸

- Baden, Zesławice–Pleszów csoport: Dłubnia–Zesławice (Kis-Lengyelország).¹⁹⁹

- Baden, Ózd–pilinyi csoport: Stránska/Oldalfala–Mogyorós (SI).²⁰⁰

- Tripolje kultúra: Stryje Badraži, késő Tripolje település (Moldva);²⁰¹ Šipinci/Schipenitz/Schypyntsi (Ukrajna, Cucuteni BI/Tripolje C1, 3900–3600 BC).²⁰²

Jelenleg a késő rézkor időszakából bolerázi/badeni területről ismerjük a legtöbb *pseudo-kernost*, és a kultúra szinte minden fázisából került elő edény (még a Post-Badeninek tartott időszakból is: Vučedol, vučedoli kultúra).²⁰³ Ezért célszerűbb a kialakulását és a hozzá kapcsolódó (vallási?) szokást és mezőgazdasági ismeretet a Boleráz/badeni kultúráknak tulajdonítani, mint a Tripolje kultúrának.

- c/ Vajköpülő edény/halbárka alakú edény/Churn/Fischbuttenförmiges Gefäß (**12. ábra**):²⁰⁴

Két csoportot különböztetünk meg:

- c.1./ Eredeti, vajköpülő feladatra szánt darabok: belül tüskével ellátott, nagyméretű, durva kidolgozású edények:

- Szigliget: eredetileg késő bronzkorra datálták,²⁰⁵ Nagyrécsce 2 db töredék;²⁰⁶ Sudoměřice (Morvaország).²⁰⁷

¹⁹⁴ Az elterjedési térkép GOVEDARICA 1997, MARAN 1998, BONDÁR 2000, EADEM. 2007, 76. felhasználásával készült.

¹⁹⁵ Vö.: DUMITROAIA – MONAH 1996, Fig. 4.1; 7.2, 4, 6.

¹⁹⁶ Az elterjedési térkép DURMAN 1988, NEVIZÁNSKY 2000, ŠMÍD 2008 felhasználásával készült.

¹⁹⁷ RUTKAY 2001; NEVIZÁNSKY 2000, Abb. 1.4.

¹⁹⁸ ŠMÍD 2008, 280.

¹⁹⁹ Több darab: NEVIZÁNSKY 2000, 29, Abb. 1.6.

²⁰⁰ NEVIZÁNSKY 2000, 27, Abb. 1. 1–2.

²⁰¹ NEVIZÁNSKY 2000, Abb. 1.5.

²⁰² RUTKAY 2001, 522.

²⁰³ DURMAN 1988, kat. 74, 43.

²⁰⁴ Az elterjedési térkép HORVÁTH 1974, BONDÁR 2000, EADEM. 2008, ŠMÍD 2008, BANNER 19565, BAR ADON 1980, LAND DER BIBEL 1998 felhasználásával készült.

- c.2./ Előbbi c.1 típus díszedény-utánzatai:²⁰⁸ Bölcske-típus, Alsónémedi-típus, Balaton-
őszöd-Temetői dűlő: átmeneti típus (13. ábra).

A Kr.e 3000 körüli időkben a Sinai félsziget nomád-pásztorokdó Ghassulien kultúrában is feltűnik ez az edénytípus (rézkor: Kr.e. 4300-3300): pl. Nahal Mishmar, Ghassul, Nahal Be-sor, Beersheba, Bene Beraq, Afula, Tell Farah, Gilat, Azor lelőhelyeken. Kultikus összefüggésben a Termékenység istennő egyik attribútumának tartják.²⁰⁹

Az edény megjelenése az Andrew Sherratt által másodlagos termékek forradalmaként leírt jelenséghez kapcsolódik.²¹⁰ A két terület egymástól elszigetelten élte meg ugyanazt a fejlődést, nagyjából egy időben. Elképzelhető, hogy a Baden időszakban a Bolerázból átke-rült forma tartalmi és funkció-vesztéssel került át.

- d/ Edénykészletek:

Az elit ital- és ételfogyasztási szokásainak megváltozását jelzik az ebben az időszakban elsőként feltűnő asztali készletek, ún. edény-raktárleletek. A bolerázi fázisból: Donnerskirchen-Kreutberg, Dřetovice, a Baalberg csoport Retz variánsából Božice lelőhelyeken kerültek elő az első készletek.²¹¹

3. Ideológiai ismeretek.

a/ Antropomorf ábrázolások:

- a.1/ Sztélék (14. ábra):²¹²

Magyarország

- Mezőcsát-Hörcsögös: 14 birituális klasszikus badeni sír és egy kurgán feltárása során került elő. A sztélé egy gödörben feküdt, a kurgán középpontjától 15 méterre. 175 cm magas, nyersanyaga (kvarcosodott homokkő) kb. 20 km-ről származik.²¹³ 2 dimenziós ábrázolás, ún. *anikonikus sztélé*.

- Szamosújvár környéke: 1903 nyarán, a Szt. Antal legelő déli részén, a Perint-tanya közelében, téglagyárban, 2 méteres mélységben találták az emberi formájú sztéléjét. A törött állapotú sztélé 57 cm magas, a fej 17 cm, az eredeti magassága 1,2-1,5 méter körüli lehetett. A nyersanyaga dáccittufa.²¹⁴ Hasonló formájú sztéléjét ismerünk Olanești 2. kurgán, 1. és 2. sírjából (Alsó-Dnyeper, Pre-Usatovo, 3300 BC előtt).²¹⁵

- Budapest-Káposztásmegyer-Farkaserdő: *anikonikus monolit*: nem teljes ábrázolás, csak arca van nagyon sematikusan kimunkálva, ugyanakkor *menhír*, mert a sztélé maga 3 dimenziós kialakítású. A klasszikus badeni kultúra településén került elő. 3000 m² feltárt területen 36 gödör volt, a sztélé állat- és embertemetkezések közelében, egy gödörben feküdt, a vége kiállt. 240 cm magas, 600 kg, nyersanyaga budakalászi mészkő.²¹⁶

Alpok:²¹⁷

- Petit-Chasseur-Sion - Saint-Martin de Corléans, Aosta régió.²¹⁸

- Mont Bégo.²¹⁹

²⁰⁵ HORVÁTH 1974..

²⁰⁶ BONDÁR 2008, 40, 12. kép.

²⁰⁷ ŠMÍD 2008, 284-285, 53 literes.

²⁰⁸ BANNER 1956, 146-147. után.

²⁰⁹ LAND DER BIBEL, Kat. 19, Gilat.

²¹⁰ SHERRATT 1981.

²¹¹ RUTKAY 1999, 132, 146-152.

²¹² Az elterjedési térkép TONČEVA 1981, ENDRÓDI 1995, TELEHIN - MALLORY 1995, KALICZ 1999, FAVRE - MOTTET 2004, FEDELE 2004, KOUKOULI - CHRYSANTHAKI 2004, TECCHIATI 2004, PÉTREQUIN et al. 2006, *Notizie Archeologiche Bergomensi* 1995:3, 2004:12 számaink felhasználásával készült.

²¹³ KALICZ 1989, 68.

²¹⁴ OROSZ 1904, 405-406.

²¹⁵ ANTHONY 2007, 338, Fig.13.11.1.

²¹⁶ ENDRÓDI 1995, 311-312.

²¹⁷ *Notizia Archeologica Bergomensi* 1995, 2004.

²¹⁸ FAVRE - MOTTET 2004.

- Val d'Isarco: 3700–3400 BC között; Atesina-régió – Alto-Adige/Trentino, Velturino.²²⁰
 - Val Camonica: Ossimo, Cemmo, Anvòia; Valtellina: Tirano, Teglio, Chimo, Garda-tó környéke.²²¹
 - Lunigiana: Pontevecchio, Sorano Pieve, Filetto, Malgrate.²²²
- Balkán
- Thasos szigete: Skala Soterios.²²³
 - Ezero, Plachidol.²²⁴

Az Alpok sztéléi a kutatók szerint nem tekinthetők isteneknek, inkább ősöként értelmezhetők, a rajtuk található jellegzetes ábrázolások – tör, balta, nyaklánc – pedig státusz-szimbólumok. Sok esetben megfigyelhető a szentélyek területén megújítás, újraépítés, újrahasználat, ezért felvetődött, hogy ezek a helyek egyfajta rituális naptárokként/kalendáriumokként szolgáltak. Valcamonica környékén sok sztélé csak határjelző funkciót látott el, amelyekhez helyi kőzeteket (főleg mészkövet) használtak. Az Alpok sztéléi elterjedésükben regionális csoportokat mutatnak. A temetkezések és menhírek közötti kapcsolat Trentino lelőhelyén volt kiválóan tanulmányozható. A szikla-szentélyek építésénél nem csak a kő-nyersanyag a jellemző: fa-használat nyomai, fa-konstrukció a sírokban több helyen előkerült, fából készült sztélé pedig Manerba del Garda lelőhelyen tártak fel.²²⁵

Észak-Kelet-Európa sztéléi a Pontus, Moldova, Ukrajna, és Oroszország É-Kaukázusi részén terjedtek el. Az eneolitikumba sorolhatók, 3500–2000 BC közé keltezük őket, számuk 300 fölött van. A Krím-félszigeten elterjedt Kemi-Oba kultúrában a sztélék már megtalálhatók. Anyagi műveltsége alapján úgy vélik, ez a Pre-Yamnaja kultúra rendelkezett kőfaragó-tradícióval. A Yamnaja kultúra a Kemi-Oba kultúra után jelent meg itt, és sok, még a Kemi-Oba kultúra idején létesített szakrális helyet újra-épített, ill. újra-használt. A kutatók véleménye szerint nem rendelkezett kőfaragó-tradícióval, a Kemi-Oba kultúrától vette azt át. A sztélék a kurgánokon belül sokféle helyzetben és helyen megtalálhatók, előfordulhat több sztélé is egy kurgánnál. Olyan kopásnyomok figyelhetők meg a sztéléken, amelyek arra utalnak, eredetileg szentélyek részei lehettek, és később vitték át őket a kurgán-temetkezéshez (másodlagos felhasználás). A korszak szentélyei körárkos vagy négyzetes körülrített helyek, középen sztélével vagy oltárral.²²⁶

Úgy tűnik, a sztélé-állítás 3500/2500–2000 BC között, a szarvasmarha-temetkezésekhez hasonlóan, egy kultúrák fölötti ideológiai szokás. A magyarországi terület azonban a két jelentős, és egymástól eltérő alpi (cirkumalpi) és steppei (cirkumkárpati) érdekszféra vonzáskörzetének találkozási zónájában fekszik, és mindkét területről kap impulzust. A Duna vonala lehetett ismét a választóvonal. Az alpi sztélé-állítással hasonló elterjedést mutat a pecsétlők elterjedése a korszakban.²²⁷ Ezek eredeti használati célja még kérdéses, a régészeti jelenségek arra utalnak, presztizs-tárgyak lehettek, amelyek a halotti rítusok közé épültek.²²⁸ A pecsétlők és a sztélé-állítás közötti összefüggés egyelőre nem ismert. John Chapman szerint a pecsétlők szent kenyér megjelölésére szolgáltak.²²⁹ Amennyiben Chapmannak igaza van, úgy ez is a másodlagos termékek forradalmával és az erjesztéssel készülő produktumok megjelenésével van kapcsolatban: a középső rézkortól ugyanis sorra kerülnek elő az er-

²¹⁹ PÉTREQUIN et al. 2006.

²²⁰ TECCHIATI 2004.

²²¹ FEDELE 2004.

²²² BARFIELD 1995 után.

²²³ KOUKOULI – CHRYSANTHAKI 2004.

²²⁴ TONČEVA 1981.

²²⁵ BARFIELD 1995.

²²⁶ TELEHIN – MALLORY 1995.

²²⁷ KÖNINGER et al. 2001.

²²⁸ Ld. HORVÁTH 2011a.

²²⁹ CHAPMAN 2001, 95, 98–99.

jesztéssel (élesztővel) készült kenyértészta maradványok (pl. Twann, Cortailod kultúra, 3560–3530 BC).²³⁰

– a.2/ Antropomorf ábrázolás: idolk (15. ábra):²³¹

A Brno–Kakaslomnic/Velká Lomnica vonaltól északabbra a badeni elterjedési területen már csak zoomorf figurák fordulnak elő.²³² Az antropomorf figurák használata a településeken belül is a temetkezési rítusokkal mutat összefüggést, és a halottkultusz, őskultusz részét képezi.²³³

– a.3/ Antropomorf ábrázolás: maszk.

A maszk, amennyiben halotti maszkként kerül elő, a halotti szertartások között a halott arcának épségét megóvó praktikák közé sorolandó. Ilyen temetkezési elemekről a középső rézkori Várna kultúra,²³⁴ és a korabronzkori Katakomba-kultúra temetkezései között is találunk példákat.²³⁵ Tulajdonképpen a sztélé is a halott emberi vonásainak állíthatott emléket.

A Balatonöszödön előkerült álarcot, mivel megformázásában részletgazdagabb, mint eddig ismert őskori párhuzamai, megpróbáltuk hitelességet tükröző, portré-szerű ábrázolásnak tekinteni, és antropológiailag kielemezni. Alapjában véve az arc és az orr alakja lehet kiindulási pont.²³⁶ Az arc alakját magasságának és szélességének viszonya határozza meg, amely esetünkben inkább széles és alacsony, formáját tekintve kerek. A szemüreg alatt futó járomívek plasztikus bordákkal történő megjelenítése azt sugallja, hogy az ábrázolt egyénnek ez alapján előreálló. A maszk legkarakterisztikusabb megformált része az orr, amely alapvetően jellemző az egyénre és mindezen túl igen fontos taxonómiai bélyeg. Előnézetben az orr vonala határozottan ferde. Oldalnézetben jól érzékelhető az orrnak az arc síkjához való viszonya, esetünkben erősen kiálló és egyenes. Ez az europidokra jellemző sajátosság. Alulnézetben jellemző még – az orr állásának megfelelően – az orrcimpák alakja, amelyek ugyancsak erősen merészek és felfelé irányulóak. Az orrlikak, az europid típusra jellemzően párhuzamosan helyezkednek el, alakjuk jellegzetesen keskeny.

A korszak embertani komponensei között alapvetően a hosszú agykoponyájú és keskeny arcú típusok (mediterrán) dominálnak – ez reprezentálja az „átlag” badeni embert. Ezzel ellentétben a balatonöszödi maszk férfi-arca egy széles arcú, ún. *eurymorph* embertani típus megjelenítésére utal (K. Zoffmann szerinti C/c típusokkal vethető össze).²³⁷

Úgy tűnik tehát, hogy a badeni kultúra balatonöszödi álarcában egy ritka, a kultúrán belül alulreprezentált embertípust igyekeztek visszaadni. Ez az idegen, europid típus alpi vagy steppei (Yamnaja, esetleg Tripolje/Usatovo) kultúrkörrel hozható összefüggésbe. (Vö. a balatonöszödi 27. emberi temetkezés arckonstrukciójával, amely *eurymorph* jellegét tekintve inkább alpi jellegű vonásokat mutat, és megjelenésében kifejezetten hasonlít az „Ötzi”-re. A maszkban ábrázolt férfi ettől eltérő, inkább steppei típust reprezentál.)

Az álarc jellege a robosztus orr és az üregerű szempár markáns megjelenítésével emlékeztet néhány Cucuteni–Tripolje idol megformálásához is (pl. Răucești, Ghelăiești).²³⁸

²³⁰ WÄHREN 1990.

²³¹ Az elterjedési térkép BONDÁR 2008a felhasználásával készült: a legészaknyugatibb lelőhely Brno–Lísen, a legészakkeletibb Velka Lomnica, legkeletibb Slobozia, délen Vinča és Brza Vrba, a határzónákon atipikus figurák jelennek meg.

²³² Pl. Ausztria Mödling–Jennyberg, Baierdorf: hód-ábrázolás, hódcsontok; Morvaország: Hlinsko, RUTTKAY 2001, 523–524; Szlovákia: Velka Lomnica, HORVÁTHOVÁ 2008, Fig. 9. 4,5.

²³³ Részletesen: HORVÁTH 2010a..

²³⁴ LICHARDUS – FOL 1988.

²³⁵ MARŠÁLEK 1999, Obr. 7/21.

²³⁶ Részletesen: HORVÁTH 2010.

²³⁷ ZOFFMANN 1992.

²³⁸ MANTU et al. 1997, fig. 132, 154–157.

- b/ Szarvasmarha–temetkezések (16. ábra):²³⁹

A szarvasmarha temetkezések Európa területén 3500–2500 BC közötti intervallumban az alábbi kultúrák területén fordultak elő: Altmärkische Tiefstichkeramik, TRB Salzmünde csoport, Tölcséres szájú edények népe, Baden kultúra, Złota kultúra, Gömbamfórás kultúra, Zsinegdíszes edények népének Schönfeld csoportja. Bár időben és térben nagy területet hidal át, a Boleráz/Baden kezdetétől (3600 BC) annak végéig érdekelt, és teljesen (a Złota, Zsinegdíszes, Gömbamfórás kultúrákra gyakorolt badeni hatásnál fogva) kitölti ezt az időeretet.

Úgy tűnik, a marha–áldozatok települési objektumokként kerülnek elő, csak a Baden kultúrában fordul elő településtől elkülönült szabályos temetőkből, szabályos sírokban, emberi temetkezések mellett (emberpár + szarvasmarha–pár közös temetkezése: Alsónémedi és Budakalász).

A legdélibb lelőhely Rudine (Bosznia–Hercegovina, sz. 44, h. 18 fok), a legészakibb Norre Ousild (Dánia, sz. 56, h. 9 fok), legnyugatibb Remlingen (Németország, sz. 52, h. 10 fok), és a legkeletibb Husynne Kolonial (Lengyelország, sz. 51, h. 23 fok).

A különböző kultúrák ellenére a rítus meglepően sok közös elemet mutat, amelyek: a tűz használata, melléklet-adás, az állatok eltérő/különböző kora és pozicionálása. Hasonló az állatok leölésének módja (lapocka területén kettős–hegyű csontár, mint gyilkos fegyver feltűnése).

A késői temetkezésekben, különösen a Gömbamfórás kultúra lelőhelyein gyakoribb a melléklet-adás (vésett díszű borostyán–korongok), ez utóbbi kísérő–lelet miatt kapcsolják őket össze egyfajta nap–kultusszal. A szarvasmarha–temetkezések feltűnése összefüggésben van a korszakban fellendülő extenzív marhatartással (Lengyelország területén több elkerített, marhatartásra szolgáló lelőhely, átmeneti szállás), és a kerék, kocsizás ismeretének elterjedésével.

Véleményünk szerint a marha–temetkezések megjelenése az északi félteke mérsékelt égövi részén több kultúra azonos reakciója: egy vagy több egymást követő közösen észlelt égi jelenségre adott emocionális (rituális) válasz. A régészeti leletekből következően a tartós klíma–változást okozó égi jelenség talán valamilyen nap–jelenséggel lehetett kapcsolatban (ennek kiváltó oka azonban nem ismert: lehetett pl. európai vulkánkitörés is).²⁴⁰ A középnyugat–európai tó-szintek változását és a tóparti települések virágzását kimutathatóan és alapvetően befolyásolta az ultraibolya-sugárzás és a felhővel borítottság mértéke, amelyek naptevékenység következtében léptek fel.²⁴¹

Amennyiben Maran, Sherratt, Matuschik, és más kutatók alapján elfogadjuk, hogy a marha–áldozat a kocsizás elterjedésével mutat összefüggést,²⁴² rá kell mutatnunk arra is, hogy a legkorábbi időszakban a kocsi elé fogott állatok a kerék feltűnésének bármelyik földrajzi pontján a szarvasmarhák voltak. A szarvasmarha–temetkezések pedig, településeken és temetőkből is, emberi sírokban, illetve azok szomszédságában is előfordulnak, így módon az emberi és a marha–áldozatok egy szertartás–sor különböző rítus–elemei lehettek (17. ábra).²⁴³

c/ Temetkezési szokások.

- A Baden–komplexum teljes területén és vonzáskörzetében jellegzetes, egyedszámban nézve is jelentős populációt képviselnek az áldozati jellegű temetkezéseken belüli, általa-

²³⁹ Az elterjedési térkép: POLLEX 1999; HORVÁTH 2006; JEUNESSE 2006; SZMYT 2008 felhasználásával készült.

²⁴⁰ MAGNY 2004. Sümei Pál a dél-balatoni régióban végzett környezetrégészeti kutatásai során több fúrómintában talált tefra–réteget, keltezése még vitatott. Előadása elhangzott: Keszthely–Fenekpuszta antik korszaka, MTA-RI, 2010.

²⁴¹ MAGNY 2004, 77.

²⁴² PÉTREQUIN et al. 2006.

²⁴³ HORVÁTH 2011.

ban többes–temetkezések. Ezek jellege annyira egységes, hogy akár feláldozás oka is azonos lehet. Ezt az okot ma még csak találgatjuk.²⁴⁴

– A településektől elkülönült szabályos temetőekben megjelenő halom–építés és kő–pakolásos temetkezési rítusok (pl. Boleráz: Pilismarót–Basaharc, Baden, Ózd–pilinyi csoport: Ózd, Szentsimon, Méhi/Včelince, Gömör/Gemer) véleményem szerint a megalitikus kultúrák reliktumaként, a tölcséres szájú edények közvetítésével kerültek be a bolerázi/badeni temetkezési szokásokba, tehát nem keleti, hanem cirkumalpi hatást mutatnak.

– A Tripolje CII fázisban, a Sofiivka csoportban az ún. Sofiivka típusú temetőben badeni temetkezési elemek figyelhetők meg.²⁴⁵

4. Exkluzív ajándékok és kereskedelmi cikkek.

– a/ Só:

A késő rézkori leletanyagban a só–párolgató tálak és a „spulnik” jelzik azt a tevékenységet, amelyet só–előállítással illetve használattal hozunk összefüggésbe.²⁴⁶ Az elterjedési területen több olyan régió van, ahol sós vizű patakok vizét só–nyerés céljából felhasználhatták. Ilyen pl. a középső Elba–Saal–vidék, Halle környékével. A másik terület a lengyel Wieliczka–Bochnia régió, a „tisza–Baden” Mogiła csoport területe.²⁴⁷ Hasonlóan megfelelt a célnak a tengervíz is, ez azonos útvonalat mutathat a Triton–csiga beszerzéssel (vö.: Adria, Susak–sziget, **18. ábra**)

A párolgató tálak és a spulnik településeken való jelenléte arra utal, hogy a sós vízből párolgató útján nyertek kristályos sót. A sós víz azonban ide feltehetően már „palackozott” formában került (erre épült a Boleráz/Baden–kerámiakészlet, ez volt az újdonság benne az előző korszakokhoz képest: folyadék–tárolásra alkalmas korsókat és amfórákat állított elő), rövidebb–hosszabb távolságból, amely feltehetően a kocsi segítségével jutott el a felhasználókhoz.

Elképzeltető, hogy a sót sós víz formájában is használták főzésre és tartósításra, erre néprajzi példák utalnak.²⁴⁸ Egyelőre azonban nem lehet felmérni, hogy a határon belül fekvő só–előállító területek mekkora hatótávolságra tudtak „termelni”, mivel ritka, ám különösen fontos termékről van szó.

Magyarország területén is ismerünk természetes kloridos (alkáli–hidrogén–karbonátos–kloridos) vizeket, amelyek alkalmasak lehetnek só–nyerés céljára (pl. Hortobágy–Keserűerdő, Dunapataj–Szelidi tó, Nyíregyháza–Sós tó, Balf–István forrás),²⁴⁹ és nem feledkezhünk meg az erdélyi területek sós vizeiről (pl. Szováta, Székelyudvarhely, Vízakna) és kristályos só–előfordulásairól sem (pl. Aknaszlatina–Királyvölgy), amelyek ekkor a Coțofeni kultúra területén feküdtek. Az ország területén más só–források is felhasználhatók voltak só–nyerés céljára (pl. szikló–előfordulások és sziki, elsősorban pozsgás növények, bárhol előállítható növényi hamu).²⁵⁰ A kristályos só keménysége a Mosh–skálán 2, a sós víz el-

²⁴⁴ Balatonőszöd kapcsán: HORVÁTH et al. 2009, HORVÁTH 2010c.

²⁴⁵ VIDEIKO 2004, 366.

²⁴⁶ HORVÁTH 2008.

²⁴⁷ ZASTAWNY 2008.

²⁴⁸ HÁLA 1995.

²⁴⁹ CSAJÁGHY et al. 1957, 352–353, 405.

²⁵⁰ A sziki növények, főleg a pozsgások (pl. sziki zsázsa) leveleiben erősen koncentrált sejtnedv van. Ezek fűszernövényként frissen vagy szárítva ételekhez/italokhoz téve sós–borsos ízt adnak. A szikló–kivirágzások egyes só–összetételűek. A tipikus szikes tavaknál a leggyakoribb a nátrium–karbonát, avagy szóda/szóda–bikarbóna, amely lúgosan hidrolizál (ezért gyógyszerként is alkalmazható, pl. égő gyomorra, valamint szappan–készítéshez), de nagy só–koncentráció esetén gyakori a nátrium–klorid, vagyis a konyhasó kiválása is. Ezen kívül magnézium–és kalciumsók, mégpedig kloridok, szulfátok és karbonátok kristályosodhatnak ki (némelyik hashajtó, némelyik semleges, sőt nitrátsók is lehetnek). Szik–előfordulások és hozzá kapcsolódó növénytársulások hazánk területén a Hortobágy, Kiskunság, Bükk–hegység, és a Fertő–tó vidékén található. A legegyszerűbb és legkönnyebben elérhető sóforrás azonban a növényi hamuban található, a legmagasabb a keményfák sótartalma. A fahamut sokoldalú felhasználhatósága a háztartások nélkülözhetetlen részévé tette, hiszen a hamulúgot mosószerként,

párolgatásával keletkező sós lepedék azonban finom por formájában maradt vissza az edényben, amelyet nem kellett tovább porítani, kivéve, ha ezt iparszerűen, a forrásterületen állították elő (lelőhelyünk esetében erről nem lehet szó).²⁵¹ Mivel a kiégetett kerámia keménysége a 3-4 fokozatnak felel meg a Mosh-skálán, a spulnik kristályos kősó törésére való használatát elvileg a keménységük nem zárta ki.²⁵²

- b/ Triton:

Triton-változatok trópusi és melegvízi tengerekben, az Adriai- és a Földközi tengerben is élnek. Legészakibb előfordulása a horvát Susak szigeténél található (Sümegei P. szíves szóbeli közlése). Boleráz környezetben leletként Keszthely-Fenekpusztáról, Budapest-Békásmegyerről és Bodman lelőhelyről kerültek elő (**18. ábra**). Agyagból készült imitációk Pilismarót-Basaharc, Pécs-Bagota és Balatonőszöd-Temetői lelőhelyről ismertek. Nem hiteles alaki átvételük – a kulturális tehetetlenség jele? – is utalhat arra, hogy távoli, idegen tárgyakként kerültek a kultúrához.²⁵³ Használatuk eredetileg feltehetően rituális volt: hangszer, presztizs-tárgy és narkotikum céljára egyaránt alkalmasak lehettek.

5. Találmányok, ismeretek.

a/ Kerék/kocsizás:

Ezt a témát és vonatkozó kapcsolatrendszerét más tanulmányomban tárgyalom részletesen,²⁵⁴ ezért itt csak egy térképi ábrázolás erejéig térek ki rá (**19. ábra**). Annyit említenék még, hogy a szarvasmarha-temetkezések térbeli elterjedése a kutatók szerint a kerék és a kocsizás elterjedésével azonos.²⁵⁵

b/ Mezőgazdasági ismeretek, agrár-kolonizáció.

A mezőgazdasági ismeretek terén végbement változásokról beszélni nagy kihívás. Ennek ellenére próbára érdemes, mert néhány változás valóban tendencia-szinten jelentkezik. A neolitikum irtásos-égetéses technikán alapuló földművelése valóban lehanyatlak, vagy erősen háttérbe szorul a késő rézkor időszakára, és átadja a helyét a külterjes nagy-állattartásnak.²⁵⁶ Nyilvánvaló hát, hogy ezen a területen születtek újítások. A kocsizás egyik „mellékhozádeka”, az iga és a fogatolás a földművelés terén is éreztette a hatását: megjelentek az első ekék,²⁵⁷ és nagyobb területet, mélyebben lehetett segítségükkel átforgatni, mint a korábbi irtásos-égetéses, ásóbotos földműveléssel. Ennek ellenére úgy tűnik, sem a közép-, sem a kelet-európai kultúráknak nem volt erőssége a föld művelése. Ez, mint egy kultúrák és földrajzi régiók felett álló tényező, véleményünk szerint azonos, mostoha éghajlati körülményekre adott, egységes kulturális válasz. Ennek ellenére a jó minőségű termőföld a korszakban több kultúrát bírhat expanzióra.²⁵⁸ Ugyancsak feltűnő a sertés arányának növekedése a klasszikus badeni időszakban, a bolerázihoz képest. Ennek okát a kutatók többféleképp magyarázzák: a sertés nagyobb nedvességtűrő képességével, ill. a letelepedettség nagyobb mértékével, vagy újabb idegen népesítések érkezésével és beolvadásával.²⁵⁹

szappanként és falfestékként, magát a hamut trágyaként is tudták használni (vö. irtásos-égetéses földművelés). A fa elégetésekor keletkező hamu számos értékes ásványi sót tartalmaz. Erősen lúgos kémhatású, pH-értéke 10-13 közé esik.

²⁵¹ Vö. pl. a Harangedény kultúra Molino Sanchón II spanyol lelőhelyével: Guerra-Doce et al. 2011.

²⁵² BONDÁR 2010, 324.

²⁵³ HORVÁTH 2008a, 195; HORVÁTH 2011b.

²⁵⁴ HORVÁTH 2010e.

²⁵⁵ PÉTREQUIN et al. 2006.

²⁵⁶ ZASTAWNY 2008, 180.

²⁵⁷ PÉTREQUIN et al. 1998; PÉTREQUIN et al. 2006.

²⁵⁸ PL. VIDEIKO 2004, 365–366; PRZYBYŁ 2008, 189.

²⁵⁹ PÉTREQUIN et al. 1998, 190.

c/ Ruházkodás megváltozása, megújulása: len és gyapjú szövés-fonása, szövés-fonás eszközeinek forradalma.

A ruházkodást illetően a badeni kultúrához és időszakához kötötték a szövés-fonásra alkalmas juhok elterjedését,²⁶⁰ ám erre perdöntő bizonyítékot eddig alig találtunk. Ami viszont szembeötlő, az a svájci tóparti települések pollen-mintáiban magasan kiugró len-pollenszint, ami a növény fokozott termesztését jelzi, valamint a szövet-leletek gyakoribbá válása a leletanyagban.²⁶¹

Ez az alapanyag, illetve ennek tömeges használata miatt jelentek meg a középső rézkor végén a nehéz, kónikus vagy bikónikus, önálló kialakítású (nem másodlagosan, a törött edény oldalfalának átfűrésével kialakított) orsógombok szériában. Nehéz még csak elképzelni is, hogy mit jelentett ez kulturális/társadalmi szinten: egy iparszerűen beinduló üzletág nemcsak egy régről ismert nyersanyag most már tömeges, vég-vásznakban mérhető elterjedését, ezzel való kereskedést, de esetleg új típusú ruhadarabokat is, amelyek elsöprő divatként terjedtek (vö. a textilipar gépesítése során lejátszódott folyamattal).²⁶² Ugyanakkor, mint ahogy a kocsizás és az ital-terjesztés Andrew Sherratt szerint összekapcsolódott, meg kell említenünk, hogy a morva TRB-Boleráz hosszú földhalmok alatti temetkezésekben len-szövetbe csomagolt réz-balta tűnik fel, mint két lehetséges, összekapcsolódó újítás vagy luxus-termék.²⁶³

Összefoglalás

Az utóbbi évtizedek egyik meghatározó szempontja volt több kutatási területen is Immanuel Wallerstein közgazdasági elmélete²⁶⁴ után a mag/központ/centrum és a periféria/marginális zóna/határterület, külső erőter viszonyának vizsgálata.²⁶⁵

Igen nehéz ezeknek a viszonyoknak a meghatározása, amikor a kerékhez, kocsizáshoz hasonló jelentőségű globális találmányokat és azok időszakát – benne a „badeni kultúrával” – kell vizsgálnunk.

A társadalomtudományok szakértői az emberi történelemben két nagy „vízvásztót” tartanak számon: a neolit forradalmat (amely egy termelői gazdaságra való átállás volt, ennek minden következményével), és a tőkés világgazdaság kialakulását (amelyben több meghatározó elem között a hajózás és később a vasút fejlesztésének összetett folyamatát, és ennek a gyarmatosítás, kereskedelem terén lejátszódott globális hatását emeljük ki).

Amellett érvelnék, hogy harmadik „vízvásztóként” – időben természetesen a kettő között – tárgyaljuk a kerék feltalálásának időszakát, és ennek az élet különböző területein be-következett óriási hatását, amelyet a tanulmány II. része mutatott be, különös tekintettel a szárazföldi közlekedésben megnyíló távlatokra, amely az ismeretek cseréjének felgyorsulásával, a távolsági kereskedelem és piac kiszélesedésével járt. Ebben az esetben Sydney W. Mintz után a kiszélesedő piacot nemcsak a javak és szolgáltatások csereeszközének látjuk, hanem a társadalmi illeszkedés mechanizmusait felvonultató tárháznak is.²⁶⁶

A régészettudomány erőfeszítéseinek dacára a mai napig nem sikerült a kerék feltalálásának centrumát és pontos időpontját azonosítani.²⁶⁷

²⁶⁰ MARAN 1998, 514–516.

²⁶¹ CAPITANI et al. 2002, 115–120.

²⁶² WOLF 1995, 295–326.

²⁶³ BALDIA et al. 2008a, 264–265.

²⁶⁴ WALLERSTEIN 1983.

²⁶⁵ Pl. CHAMPION 1989; CHASE-DUNN – HALL 1991; SHERRATT 1997, FRIESINGER – STUPPNER 2004; GALANAKI et al. 2007.

²⁶⁶ MINTZ 1959, 20.

²⁶⁷ HORVÁTH 2011.

Cavalli Sforza és Ammermann vizsgálatai szerint a neolit forradalom expanziója évi 1 km volt.²⁶⁸ (Ezt a későbbiekben sokan számolták még ki, sokféleképpen, de mindenki egyetért abban, hogy rendkívül gyors folyamatról beszélhetünk.)

A kerék és a kocsí elterjedési sebessége – véleményem szerint – megfelelt annak a távolságnak, amit a kocsí egy nap alatt meg tudott tenni, és ez a járatlan, úttalan területen is egészen biztosan több volt évi 1 km-nél: talán inkább napi 1 km volt (legalább). Sőt, tekintve, hogy a tóparti települések körül és között fa donga-utakat,²⁶⁹ a morva földvárakon pedig széles rámpa-bejáratokat tártak fel,²⁷⁰ talán nem is szabadna egészen úttalanként tekinteni az akkori Európára.

Nyilvánvaló, hogy ilyen robbanásszerű fejlődést régészeti módszerekkel (de radio-karbonnal sem, annak tág kalibrációs intervalluma miatt, évre pontos dendro-dátumok pedig nem minden területen készíthetők) ennyi év távlatából nem lehet, csak nagy általánosságokban vizsgálni. Ezért bizonyos problémák megoldása az évek során finomodhat ugyan, de sosem oldódhat meg teljességgel: leginkább a szerencsének vagyunk kiszolgáltatva.

Az egyre finomodó régészeti módszerek ugyanakkor arra utalnak, hogy a nagy változások és a forradalmian új találmányok nem nagy, stabil, virágzó kultúrák területéhez kapcsolódnak, hanem hozzájuk képest jelentéktelennek, névtelennek tűnő, kevert jelleget mutató embercsoportokhoz (*Misch-Kultur*). A korszakalkotó találmányok és forradalmi újítások éppen az ilyen dinamikusságot tanúsító, az Óvilág térképén a stabil vagy központi területekhez képest perifériának vagy félperifériának minősülő milióben bukkannak fel.

Mint azt a tanulmány II. része bemutatta, a bolezói/badeni „kultúra” kapcsolattrendszerek sűrű hálózatát produkálta. Ez a hálózat élete során területével együtt folyamatosan változott, nemcsak a kommunikáció helyét, hanem irányát és tárgyát illetően is.

Élete során belső fejlődési periódusokat (IA/B: kialakulás, IIA: Bolezóból Badenné válás), virágzást (IB/C: klasszikus Bolez, IIB/III: klasszikus Baden), válságokat (IIA: Bolezóból Baden: ez a vajúadás még sikeres folyamat volt; IV: megőrzésre sikertelen folyamat, Baden komplexum felbomlása), és stagnálást (Bolez retardálása a Baden időszakban, Baden retardálása a kora bronzkor eleji kultúrákkal egy időben) is mutatott. Ezeket a társadalmi és gazdasági folyamatokat területi expanziók és összehúzódások kísérték: bizonyos határterületek leszakadva a központi területtől, összeköttetés nélkül más kultúrák közé ékelődtek, de megőrizték tiszta elkülönülésüket (*kolónia*), vagy keveredtek velük (szubkultúrává váltak), más esetekben pedig őrizve a centrum-területtel való fizikai összeköttetést, azokba ékelődtek (*enklávé*). A centrum és a periféria helyzete a Bolez/Baden-komplexumon belül az idő viszonylatában folyamatosan „vándorolt”, mint ahogy a tanulmány I. fejezetében követhettük.

Ugyanakkor az akkori Óvilág térképén a korszak „mag”-kultúrái között (Észak-Közép-Európa: Tölcséres szájú edények népe – egy megalitikus tradíciókat őrző, neolitikus gyökerű kultúra; Kelet-Közép-Európa: Cucuteni-Tripolje – egy neolitikumtól töretlenül virágzó paraszti civilizáció; Kelet-Európa: Yamnaja – egy hódító hajlamú pásztorkodó törzsi kultúra) a Bolez/Baden civilizáció sem térben, sem időben nem volt képes hozzájuk hasonló struktúra kiépítésére, ahhoz fogható kontinuitásra és stabilitásra.

Adaptációs, és újításokra fogékony képessége azonban mégis ezer éves sikerességet és fennmaradást biztosított számára. Ezt a nyitottságot és sikert talán éppen kulturális és etnikai sokszínűségének köszönhetette. A későbbi kapitalizmus kialakulásának példáján bemutatott tény, hogy a gazdasági szervezetek akkor fejlődnek erőteljesen, ha nincs mögöttük egységes politikai rendszer (vagyis egységes birodalom).

Minden tehetsége és geopolitikai centrum-helyzete ellenére a Bolez/Baden-komplexum ezek között a neolit gyökerű ősi kultúrák közt fiatalnak számított, és az akkori világ-

²⁶⁸ AMMERMAN – CAVALLI SFORZA 1974.

²⁶⁹ PÉTREQUIN et al. 2006.

²⁷⁰ BALDIA et al. 2008.

politika tekintetében félperifériára szorult. Ez azonban legalább annyira lehetett előnye, mint hátránya. Előnyét jelentette, hogy a félperiféria területe általában az ismeretek gyűjtőpontja, a „politika” (a centralizáció és birodalom-építés) pedig igen népszerűtlen. Hátránya pedig, hogy a kultúrán belül, ami az egyik régióban győzelem, nem más, mint vereség a másikban.

Az eddigi vizsgálatok alapján a Boleráz/Baden civilizációnak meghatározó átjátszó, *transzformátor*-szerepe volt a középső rézkor végén elinduló változások, ismeretek felhasználásában és elterjesztésében a késő rézkor folyamán. A vizsgálatok azonban még nem bizonyították, hogy ezek a találmányok a Boleráz/Baden-enklávéban, *conundrum*ban, vagy *phenomen*ben születtek volna meg. Míg ez meg nem történik, addig ragaszkodjunk a csupasz tényekhez: ahhoz, hogy egy policentrikus kialakulású, *polietnikus conundrum*ot vizsgálunk, amelyben – mint feltételezzük – akár egy nagy olvasztótégelyben, bármit „kifőzhetek” és „befogadhattak”.

Viszont éppen ezeknek az újításoknak a zsenialitása [minden, a kerék elvén működő új eszköz: kocsis, orsógomb, csigák, (fazekas)-állvány/korong; iga és fogatolás: állati vonóerő kihasználása; ételek és italok készítése erjesztéssel; folyadéktárolásra alkalmas edénykészletek; új nyersanyagok a szövet- és ruha-készítésben; újfajta fegyverzeti elem: más típusú nyílvevő] szavatolta a Boleráz/Baden felemelkedését, hogy a sokszínű népességét – legalábbis az anyagi kultúra terén – viszonylagos egységgé tudta olvasztani.

Miközben a jól prosperáló gazdasági szervezet megpróbál birodalmi egységgé kovácsolódni, tapasztalatok szerint két hatékony fegyvert forgat a kulturális hasonlóság, azonosítás megteremtéséhez: a nyelvi (nemzeti) vagy a vallási integrációt. Így történhetett ez ebben az esetben is, bár előbbiről nincsenek ismereteink, utóbbi tárgyalása során viszont bemutattuk, hogy a Baden kísérletet tett a különböző gyökerű „vallási” képzetek átvételére és homogenizálására, ez azonban nem járt tökéletesen sikerrel (vö. marha-temetkezések, temetkezési szokások, antropomorf figurák, sztelé-állítás).

A régészek vallástörténettel foglalkozó munkáikban előszeretettel tételezik fel az ideológiai szokásokban az erős és tartós kulturális tradíciót, hagyományt.²⁷¹ Ideje lenne leszámolni ezzel a tévedéssel, hiszen az általános szociológiai alapelv éppen ellentétes tendenciát mutat: minden, amit az emberek hagyományosnak tartanak, tulajdonképp sokkal újabb keletű, mint általában gondolják, és minden hagyomány elsősorban néhány társadalmi státusát fenyegetve érző csoport konzervatív, sokszor agresszív törekvése. Semmi nem alakul ki és fejlődik gyorsabban, mint éppen egy „tradíció”, ha a szükség úgy kívánja.²⁷²

Akárhogy is, az integrációs folyamatok nem mindig békések. A Boleráz/Baden-*conundrum* instabilitásáért mégis leginkább egy tőle független változó, az időjárás lehetett felelős.

Ez a tényező végső soron nemcsak a Baden-félperifériával szövetséget, együttműködést kiépítő centrum-kultúráknak (Cucuteni-Tripolje, Tölcséres szájú edények népe), hanem még az eredetileg külső erőter pozíciót képviselő, magát abból a kontakt-zónára küzdő, majd a félperifériába hatoló hódító Yamnaja civilizációnak is a végzetét okozta. Az akkori „világ gazdaságot” meghatározó négy kultúra – némi áttűnéssel ugyan – egy időben hanyatlott el, és adta át a helyét a gyökeresen új, kezdetben igen tarka képet mutató, stabilitás és tartós, nagyobb egység nélküli kora bronzkori világnak.

A tanulmány célja azonban nemcsak az volt, hogy Magyarország határain túli helyzetképet közvetítsen a korszakról, hanem az is, hogy saját országunk jelenlegi ismeretanyagát összefoglalja.

Fájdalommal állapíthatjuk meg, hogy Magyarország területéről tudunk talán a legkevesebbet, az egész Baden-elterjedési területet figyelembe véve. Különösen siralmas ez, ha azt is figyelembe vesszük, ez a terület szolgáltatná a legtöbb adatot a kultúrára nézve: feltételezések szerint ugyanis itt a Baden kultúra intakt és védett helyzetben fejlődhetett, így itt szá-

²⁷¹ Pl. a kebles edények kapcsán BONDÁR 2002a, 87.

²⁷² WALLERSTEIN 1983, 695, további példákkal HOBBSAWM – RANGER 1983.

mítunk a leghosszabb életű, legsűrűbb, zavartalan fejlődésű település-hálózatra. Csábító lehetőség lett volna a Baden-komplexumon belül a Kárpát-medencén belüli területet centrumnak tekinteni, erre azonban még most sincs elég bizonyítékunk. (A földrajzilag centrumnak tekinthető területek ugyanis nem feltétlenül esnek egybe a gazdasági és/vagy társadalmi központokkal, mint ahogy azt Wallerstein a 16. századi Spanyolország példájával illusztrálta.)

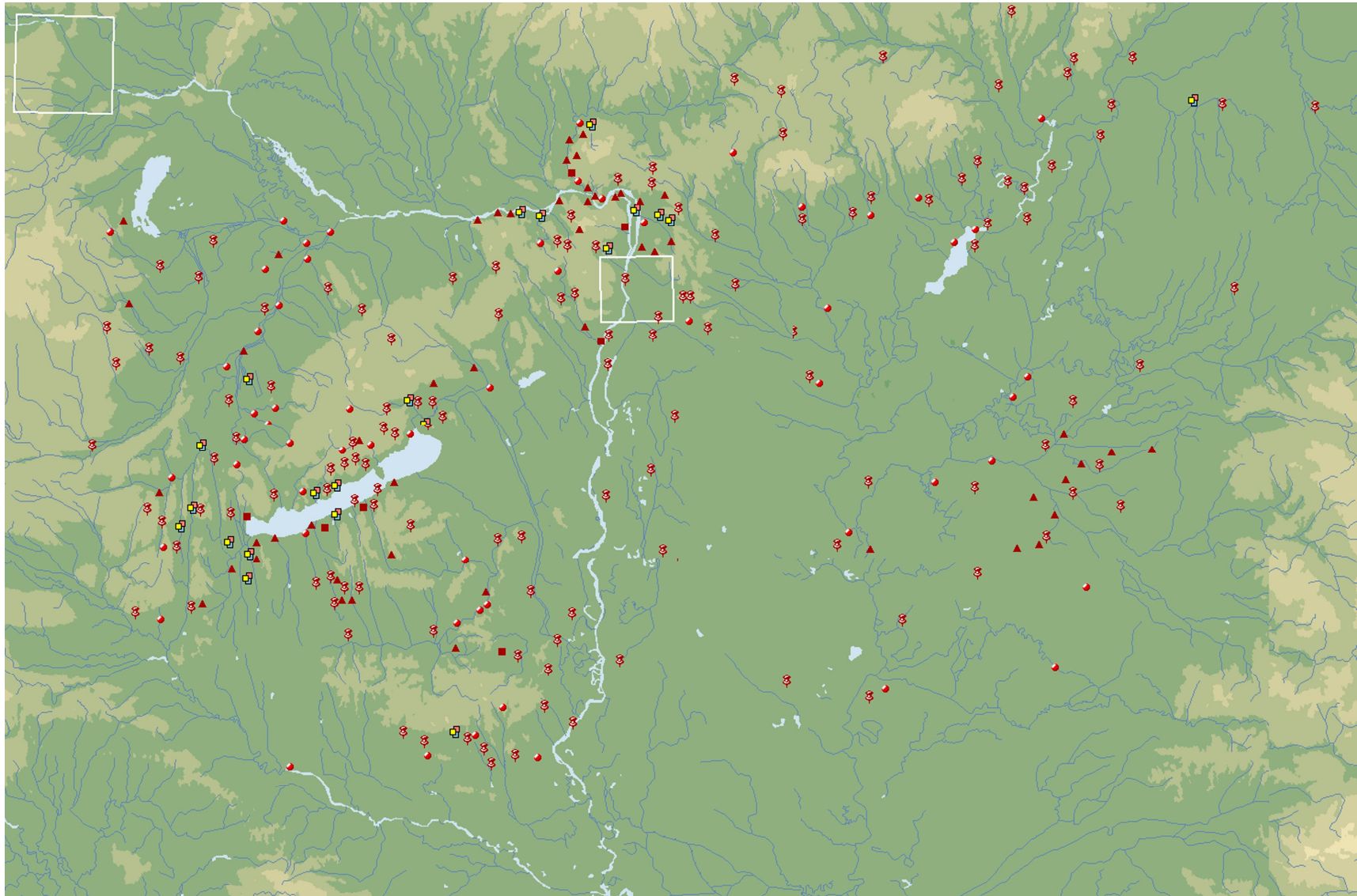
Ugyanis sem frissített, legalább Boleráz/Baden viszonylatban bontott lelőhely-katasztert, sem az eddig előkerült lelőhelyek anyagának többségét bemutató publikációkat nem tudunk eddig a nemzetközi és a hazai kutatás részére bocsájtani.

Most lezárt gyűjtésem alapján, amely ezt a hiányt pótolná, a késő rézkori lelőhelyekről alkotott benyomásainkat az alábbiakban rögzítjük (**20. ábra, 1. melléklet**):

- A településhálózat sűrűnek tűnik, ez az adat azonban félrevezető lehet: nem biztos, hogy ezzel azonos mértékű népesség-növekedést tükröz. A középső rézkorhoz képest a feltűnő település-sűrűség növekedésének oka a badeni települések nagy részének ideiglenes/szezonális jellegében keresendő, amely a badeni kultúra előbbi kultúráktól eltérő életmódjában (*wetland nomadism*;²⁷³ nagyállattartó: félig letelepült, félig mozgásban levő) rejlik.
- A települések többsége vízpart melletti dombháton helyezkedik el. Egy részük ideiglenes, kis méretű, vannak azonban igen nagy kiterjedésűek is köztük: ezek központi, állandó, vagy hosszú életű ideiglenes települések lehettek.
- A településektől elkülönült temetők véleményem szerint több közösség temetkező-helyei, térben kijelölt helyük állandóbb lehetett, mint a települések többségéé.

(A lelőhelyek katasztere táblázat formájában mellékletként csatolva elérhető, ld. **1. melléklet, 20. ábra**. Az adatok felvétele folyamatos.)

²⁷³ FIGLER et al. 1997.

20. ábra

A magyar kutatás legfőbb hibáit az alábbiakban összegezzük:

- A nemcsak topográfiaileg lokalizált, hanem régészeti ásatások során „megismert” lelőhelyeken – ahol, jó esetben is, csak a lelőhelyek elenyésző töredékét tárjuk fel – nem végezzük el (legalább terepbejárással vagy szondázással), a lelőhelyek eredeti kiterjedésére vonatkozó minimális felmérést. Ezért nincsenek információink a belső település-szerkezetről, a települések eredeti tér- és időbeli kiterjedéséről és egymáshoz, valamint temetőikhez való viszonyáról. Röviden megfogalmazva: az európai szinten elvárható településrégészet hazánkban annyira elmaradott, hogy az ebből következő megfigyeléseket nem tudja a magasabb szintű összefoglalások részére szolgáltatni.

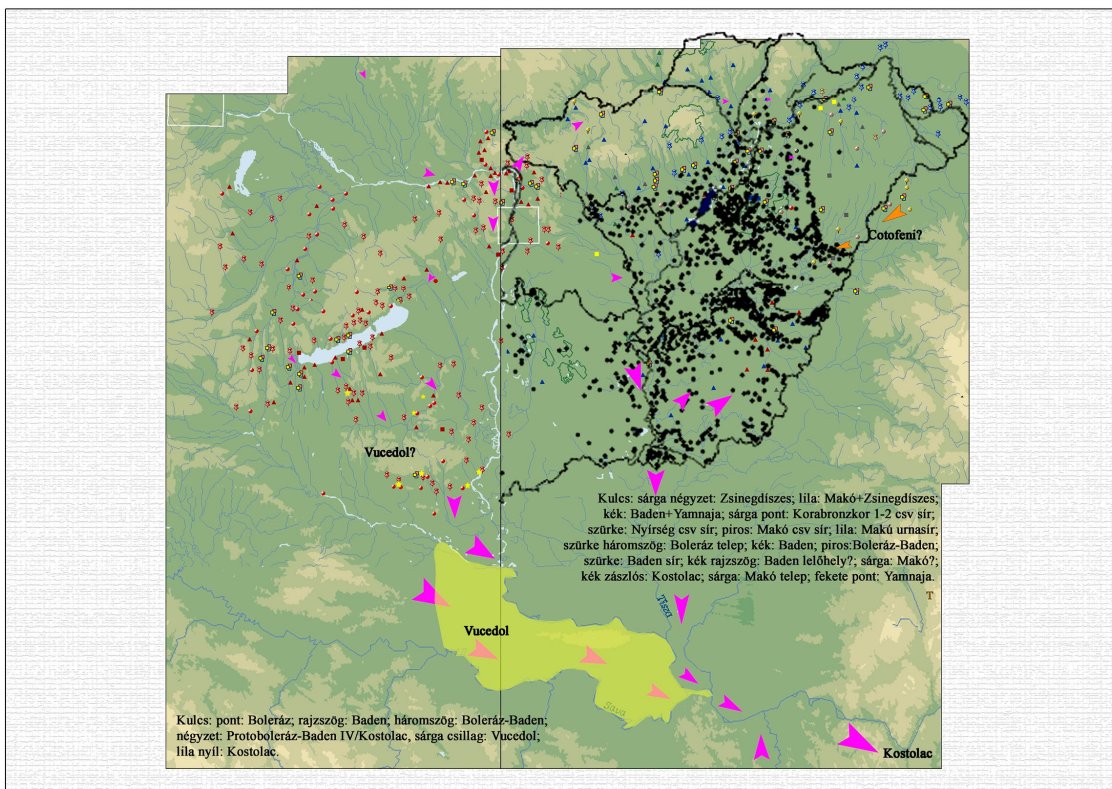
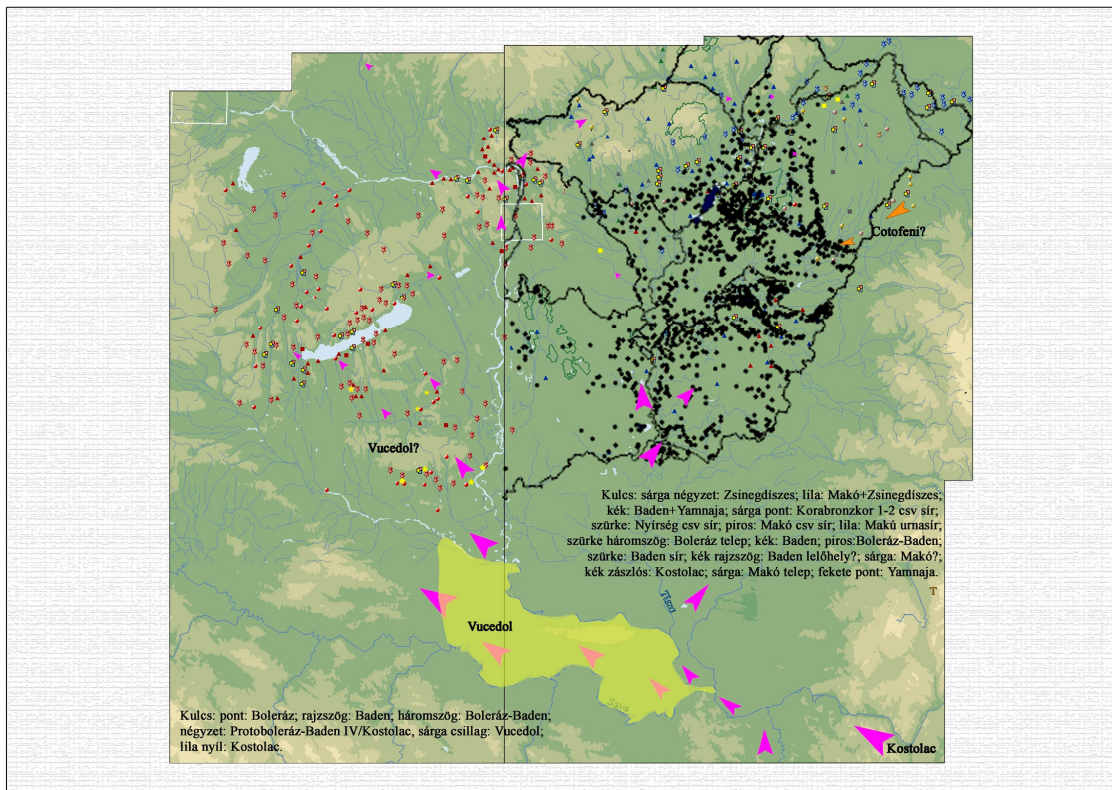
- Az előkerült leletanyagból nem, vagy csak válogatott közlést adunk. Ugyanakkor – véleményem szerint – a teljes előkerült leletanyaghoz képest jelentéktelen válogatásnak tűnő feldolgozásokban apró és lényegtelen részletekben veszünk el, különös tekintettel a tipológiára. Ezekből a még becslésnek sem elfogadható tipológiai adatokból a lelőhelyre és az egész kultúrára kivetített arányokat számolunk, és ez alapján messzemenő következtetéseket vonunk le a lelőhelyek belső periodizációját és kulturális kapcsolatait illetően. Nem ismerjük tárgyi közelségében azokat a kultúrákat, amelyekhez kapcsolatokat keresünk (mind a Cernavodă III hatás vagy lelőhelyek, mind pedig a Coțofeni-hatás megérne egy valódi revíziót Magyarországon, olyan szakemberekkel, aki valóban e kultúrák ismerői és kutatói, tehát valószínűleg nem magyarok). Éppen a kerámia az, ahol a tipológiai, készítés-technikai azonosságokat publikációkból megítélni nagyon nagy meglepetésekkel, tévedésekkel járhat. A publikációk többsége rossz minőségű, helyhiánnyal küzd, a töredékeket helytelenül, individualisztikusan egészítik ki, a rajzok nem tartalmazzak elemi részlet-információkat (pl. szín, felületi strukturáltság, profil, mérték). A leírásokban, ahol ezeket a képi hiányosságokat kompenzálni lehetne, helyhiány vagy felületesség miatt ugyanúgy hiányoznak az alapadatok: milyen (legalább makroszkópicusan) a soványítás, az égetés, hogyan van az edény elkészítve. És ha mindez nem így lenne, a kép akkor is csak kép: messzire jár a tapasztalati megismeréstől.

A kultúra keltezéséhez az alábbi megjegyzéseket, potenciális változtatásokat suggaljuk:

- A tipológiaiailag sem stabil alapokon szétválasztott IA Proto-Boleráz és IB Boleráz csoportok a radiokarbon adatok alapján egyáltalán nem válnak el egymástól. Nincs tehát döntő jelentősége annak, hogy a két csoportot tipológiaiailag elválasszuk egymástól. A Boleráz IA kialakuló fázisát – véleményem szerint – a középső rézkor végi kevert kultúrákkal (Ludanice, Balaton-Lasinja, Furchenstich) keveredő Boleráz kerámia biztosabban jelzi hazánk területén, mint a 3600 BC-nél korábbi dátumok.

- A Cernavodă III kultúra befolyását nem lehet a Boleráz időszakban figyelembe venni, mivel a kulturális tömbök csak a post-bolerázi időszaktól érintkeznek időben. Nagyobb a valószínűsége ma annak, hogy a Boleráz időszak befolyásolta az időben kissé későbbre csúszó Cernavodă III kultúrát, míg a Boleráz kialakulásának idején a Khotnica kultúra hatása érhetett.

- A Boleráz és a Baden közötti átfejlődés – a korábbi IIA átmeneti fázis – sem időben, sem térben nem lineáris folyamat volt. Erre utal a IIA fázis tipológiaiailag nehezen követhető szétválasztása, térbeli szórt megjelenése, az ismert telepek belső tipo-kronológiája, és a radiokarbon adatok. A két időszak, Boleráz és Baden egymásba csúszik, mindkettő együttes tér- és időbeli létezésével. A Bolerázból Badenné válást egy újonnan érkezett harmadik népesség (talán a Kostolac) indukálta. Ezért az eddigi Baden komplexumot mindenképpen két, különálló kultúrára kell bontanunk: Bolerázra és Badenre, amelyek feltehetően más származási gyökerekkel rendelkeznek, nem ugyanazon a területen terjednek el, a közös vagy egymással szomszédos területeken nem mindenütt mutatnak kontinuitást, ugyanakkor bizonyos lelőhelyeken és területeken egyidősek lehetnek egymással. A Němejcová-Pavúková féle tipológiai rendszerben tehát IA-B-C részben egyidős lehet és területileg is átfedést mutathat IIA-B-III-IV-el, és ebben a formában ezek a fázisok már nem kezelhetők egy kultúra belső, szerves átfejlődéseként.

21. ábra

- Mivel a Baden kultúra vége időben érintkezik a korai bronzkor kialakulásának időszakával (és nincs a kettő között 600 éves üres hiátus, mivel a korábbi 3000 BC-s badeni alsó határ megdőlt), így a hagyományos korabronzkori kultúrákkal való kapcsolatait hazánkban is fokozottabb vizsgálat tárgyául kellene tennünk (nemcsak Kostolac, Yamnaja, hanem Vučedol, Makó, Harangedény, Pitvaros-Perjámos/Maros, Somogyvár-Vinkovci, Nyírség kultúrák viszonylatában is).²⁷⁴ A Baden időrendjét tekintve nemcsak egy késő rézkori kultúra, hanem úgy tűnik, bizonyos területeken (elsősorban a Dunántúlon) teljesen kitölti a korabronzkor 1, és talán 2. periódusát.

- A korábbi egymás-utániságot feltételező tipológiai horizontok – legfőképpen Nemejcová-Pavúková után – nem feleltethetők meg egyúttal tipo-kronológiai rendszernek is. A tipológiai szétválasztott fázisok időben és térben is egymás mellett élnek, inkább eltérő identitású, de egymással élő embercsoportokat reprezentálnak, mint időben egymást követő, egységes belső fejlődési fázisokat. A korábban feltételezett földrajzi/kronológiai csoportok is megszüntethetők.

- A késő rézkor időszakát hazánk területén legalább egy Boleráz, egy Baden és talán egy szintén önálló Kostolac, valamint a Yamnaja népcsoport egymás mellett élése, integrációja, és különböző kapcsolatrendszerei illusztrálja, amelyben – mint a természettudományos kor meghatározás eszközei mutatják – korántsem egységes folyamatok zajlanak. A Dunától keletre és nyugatra fekvő területek fejlődése 3000 BC után eltérő irányú fejlődést mutat. Az önálló Boleráz időszaka egy viszonylag rövid epizódnak tekinthető (Magyarországon 3600/3500–3300 BC között), majd a Boleráz–Baden közös karaktert mutató lelőhelyek (3300–3000 BC között) mindkét kultúra együttes létezését mutatják, a következő időszakban pedig a Baden hosszú térnyerését (3000–2400 BC). A korabronzkorban továbbélő ún. retardáló Baden azonban a Makó, Yamnaja kultúrákkal térben és időben átfedést mutat (2600–2400 BC), és szoros váltásban érintkezhet a Harangedény, Somogyvár–Vinkovci, Nyírség, Maros kultúrákkal (2400–2200 BC).

²⁷⁴ HORVÁTH 2011b.

1. táblázat. Balatonőszöd-Temetői dűlő: radiokarbon adatok.

Minta neve	Objektum száma minta típusa	VERA $\delta^{13}\text{C}$ ^{1,2} [‰] Deb $\delta^{13}\text{C}$ (PDB) $\pm 0,2$ [‰] KI $\delta^{13}\text{C}$ (PDB) $\pm 0,3$ [‰]	Régészeti kor	Radiokarbon dátum (cal BC és konvencionális BP)
KÖZÉPSŐ RÉZKOR – BALATON-LASINJA/FURCHENSTICH				
KI-16690	1984. gödör, kagyló	-10.3 ± 0.3	Balaton- Lasinja/Furchenstich	4045–3965 BC , 1 szigma; 4220– 4190 BC, 2 szigma; 5210 ± 40 BP
VERA-4806	432. gödör, állatcsont	-26.8 ± 0.9	Balaton-Lasinja	3950–3690 BC (95.4); 5000 ± 40 BP
KÉSŐ RÉZKOR – BOLERÁZ/BADEN				
Deb-13398	2581. gödör, állatcsont	-20.9	Boleráz IB-C	3470–3370 (0.70) BC , 3510–3480 (0.30) BC, 1 szigma; 4680 ± 45 BP
Deb-13291	2327. gödör, állatcsont	-20.4	Boleráz IB-C	3370–3110 BC, 1 szigma; 4550 ± 80 BP
Deb-13277	426. gödör, 23. emberi temetkezés	-19.9	Boleráz IB-C/IIB-III Baden	3260–3110 (0.69) BC , 3350–3280 (0.31) BC, 1 szigma; 4520 ± 60 BP
Deb-13379	1099. gödör-1. kút, 70. emberi temetkezés	-20.6	Balaton-Lasinja kútban/ Boleráz/Baden?	3340–3090 BC, 1 szigma; 4480 ± 70 BP
VERA-4808	1668. gödör, állatcsont	-20.4 ± 2.3	Baden IIA-B	3350–3020 BC (95.4); 4470 ± 40 BP
Deb-13395	2614. gödör, 74. emberi temetkezés, állatcsont	-20.3	Boleráz IB-C	3330–3220 (0.51) BC , 3130–3030 (0.49) BC, 1 szigma; 4460 ± 50 BP
Deb-13411	2060. gödör, állatcsont	-19.5	Boleráz IB-C/Baden IIB-III	3120–3010 (0.60) BC , 3320–3220 (0.40) BC, 1 szigma; 4445 ± 45 BP
Deb-13412	1612. gödör, kutyatemetkezés	-19.9	Baden IIB-III	3140–2950 (0.63) BC , 3320–3210 (0.37) BC, 1 szigma; 4440 ± 70 BP
Deb-13286	2635. gödör, 79. emberi temetkezés	-19.7	Boleráz/Baden?	3130–3000 (0.64) BC , 3320–3220 (0.36) BC, 1 szigma; 4440 ± 45 BP
Deb-13244	203. gödör, szarvasmarha- temetkezés	-20.3	Baden IIA	3130–2990 (0.48) BC , 3330–3220 (0.42), 1 szigma; 4440 ± 60 BP
VERA-4805	1143. gödör, szarvasmarha- temetkezés	-24.9 ± 0.9	Baden III-IV	3120–2910 (77.9) BC , 3330–3210 (16.9) BC, 1 szigma ; 4420 ± 35 BP
Deb-13374	1036. gödör, juh-temetkezés	-19.9	Baden III	3090–2920 BC, 1 szigma; 4390 ± 60 BP

Deb-13292	426. gödör, 67. emberi temetkezés	-19.7	Boleráz IB-C/IIB-III Baden	3040-2920 BC, 1 szigma; 4380 ±45 BP
Deb-13382	1072-1096. gödör, állatcsont	-20.2	Baden IIB-III-IV?	3020-2910 BC, 1 szigma; 4360 ±45 BP
Deb-13386	2596. gödör, állatcsont	-19.4	Boleráz IB-C-IIA	2940-2900 (0.78) BC , 3010-2980 (0.22) BC, 1 szigma; 4330 ±35 BP
Deb-13387	426. gödör, középső szint, faszén	-24.5	Boleráz IB-C/Baden IIB-III	2950-2890 (0.78) BC , 3000-2970 (0.22) BC, 1 szigma; 4310 ±50 BP
Deb-13245	2019. gödör, 50. emberi temetkezés	-19.7	Boleráz/Baden?	2810-2720 (0.53) BC , 2910-2850 (0.47) BC, 1 szigma; 4220 ±50 BP
Deb-13389	1489. gödör, 37b emberi temetkezés	-19.2	Baden IIB	2810-2720 (0.62) BC , 2890-2850 (0.38) BC, 1 szigma; 4200 ±35 BP
Deb-13381	2689. gödör, állatcsont	-19.3	Baden IIA	2740-2590 BC , 2860-2800 BC, 1 szigma; 4110 ±50 BP
KI-16687	323. gödör, állatcsont	-19.5 ±0.3	Baden III	2460-2280 BC, 1 szigma; 3870 ±50 BP
KORA BRONZKOR – SOMOGYVÁR-VINKOVCI/PROTO-KISAPOSTAG				
Deb-13380	1612. gödör), juh-temetkezés	-20.7	Baden?	1960-1860 BC, 1 szigma; 3550 ±50 BP
KI-16688	2104. gödör, állatcsont	-20.1 ±0.3	Somogyvár- Vinkovci/ Proto-Kisapostag	1880-1730 BC , 1720-1690 BC, 1 szigma; 1940-1610 BC, 2 szigma; 3460 ±60 BP
KÉSŐ VASKOR – LA TÈNE D/KELTA				
KI-16689	826. gödör, állatcsont	-19.1 ±0.3	La Tène D Kelta	520-360 BC, 270-260 BC , 1 szigma; 2350 ±50 BP
VERA-4807	229. gödör, ló-temetkezés	-23.7 ±0.7	La Tène D Kelta	60 BC-90 AD (95.4); 1985 ±35 BP

Ábrák listája:

1. ábra: kultúrák elterjedési térképe 3800–3700 BC között. Distribution map between 3800–3700 BC.
2. ábra: kultúrák elterjedési térképe 3700–3500 BC között. Distribution map between 3700–3500 BC. The earliest Boleráz sites with rectangular marks.
3. ábra: kultúrák elterjedési térképe 3700–3500 BC között. Distribution map between 3700–3500 BC.
4. ábra: kultúrák elterjedési térképe 3500–3350 BC között. Distribution map between 3500–3350 BC. Key: triangular marks: Boleráz sites; dots: Cernavodă III sites, rectangular: Cernavodă III or Boleráz sites?
5. ábra: kultúrák elterjedési térképe 3350–3100 BC között. Distribution map between 3350–3100 BC.
6. ábra: Balatonőszöd–Temetői dűlő. Lelőhely térképe fázisonkénti bontásban, késő rézkorra. Balatonőszöd–Temetői dűlő: periodized site.
7. ábra: kultúrák elterjedési térképe 3100–2900 BC között. Distribution map between 3100–2900 BC.
8. ábra: kultúrák elterjedési térképe 2900–2600 BC között. Jelkulcs: piros pont: Baden III–IV, kék rajzszög: Baden–Kostolac lelőhelyek. Distribution map between 2900–2600 BC. Key: triangular marks: Bošáca; rectangular: Jevišovice–Mödling/Zöbing; white rectangular: Cham/Baden; dots: Baden III–IV; drawing pins: Baden–Kostolac sites.
9. ábra: kő-nyersanyagok elterjedési térképe. Distribution map of stone raw materials.
10. ábra: Bratislava típusú tálak elterjedési térképe. Distribution of Bratislava type bowls.
11. ábra: pseudo-kernosok elterjedési térképe. Jelkulcs: Boleráz: négyzet, Baden: háromszög, Vučedol: gömb, Cucuteni–Tripolje: rajzszög. Distribution map of Pseudo-kernoi.
12. ábra: vajköpülő edények elterjedési térképe. Jelkulcs: piros rajzszög: valódi, kék: díszedény–utánzatok. Distribution map of churns. Key: red: original churns (with the name of the sites), blue: imitations of ornamental vessels.
13. ábra: Balatonőszöd–Temetői dűlő: 1124. gödör, halbárka alakú díszedény. Balatonőszöd–Temetői dűlő: Pit Nr 1124, churn-like vessel.
14. ábra: sztélék elterjedési térképe, 3500–2500/2000 BC között. Distribution map of stele finds between 3500–2500 BC.
15. ábra: idolk elterjedési térképe. Jelkulcs: kék ikon: cserélhető fejű női idol, piros ikon: más típus. Distribution map of Baden anthropomorph figures. Key: blue, standing-symbol: typical female idol with replacable head, red, stepping-symbol: other, atypical type.
16. ábra: Szarvasmarha-áldozatok elterjedési térképe. Distribution map of cattle-sacrifices in Europe, 3500–2500 BC.
17. ábra: Balatonőszöd–Temetői dűlő. Lelőhely-térkép az emberi és állati áldozati gödrök, a szertartási edények és tárgyak helyével. Jelkulcs: piros: emberi áldozatok, kék: állati áldozatok, zöld: szertartási edények és tárgyak. Balatonőszöd–Temetői dűlő. Site map showing the location of human and animal sacrificial pits, ritual vessels and objects. Key: red: human sacrifice, blue: animal sacrifice, green: ritual vessels and objects.
18. ábra: Só-előfordulás és Triton-csiga elterjedési térképe. Jelkulcs: négyzet: Triton csiga előfordulás, kék háromszög: só-előfordulás. Distribution map of salt-regions and triton snails. Key: rectangular mark: Triton-appearance, triangle: presence of salt.
19. ábra: A kerék és az ezzel összefüggésben levő találmányok elterjedési térképe. Jelkulcs: kerékpár-ikon: fa-kerék, autó-ikon: piros: Boleráz, kék: Baden, zöld: Coțofeni, szarvas-ikon: páros szarvasmarha-temetkezések, járom, zoomorf edények, figurák. Distribution map of wheel and the related inventions. Key: bicycle-symbol: wooden wheel; car-

symbol: red: Boleráz, blue: Baden, green: Coțofeni chariot-models; deer-symbol: double cattle burials, yoke, zoomorphic vessels and figures.

20. ábra: Boleráz/badeni lelőhelyek Magyarországon. Jelkulcs: piros négyzet: Protoboleráz-tól Baden IV/Kostolacig; piros háromszög: Boleráz–Baden; piros pont: Boleráz; piros rajzsög: Baden. Baden sites in Hungary. Key: rectangular mark: from Proto-Boleráz to Baden IV/Kostolac; triangular: Boleráz-Baden; dot: Boleráz; drawing pin: Baden.
21. ábra: A késő rézkor és a korabronzkor időszaka több potenciális kultúrával, és fordított Kostolac-elterjedési iránnyal.

AMMERMANN – CAVALLI SFORZA 1974

Ammermann, A. J. – Cavalli Sforza, L. L.: The Genetics of Human Populations. *Scientific American* Sept. (1974) 80–89.

ANTHONY 2007

Anthony, D. W.: *Horse, the Wheel and Language. How Bronze–Age riders from the Eurasian Steppes shaped the Modern World*. Princeton University Press, Princeton–Oxford, 2007.

BALCER 1988

Balcer, B.: The Neolithic flint industries in the Vistula and Odra Basins. *Przegląd Archeology* 35 (1988) 49–100.

BALDIA ET AL. 2008

Baldia, M. O. – Frink, D. S. – Boulanger, M. T.: Problems in the Archaeological Legacy: The TRB/Lengyel–Baden Conundrum. In: (Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa Band 4 (2008) 25–49.

BALDIA ET AL. 2008a

Baldia, M. O. – Frink, D. S. – Boulanger, M. T.: The Earthen Long–Barrow of Džbán, Moravia, Czech Republic and its Implications for the Interaction between the Nordic Funnel Beaker and the Southern Baden Culture. In: (Furholt M. – Szmyt M. – Zastawny A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa Band 4 (2008) 263–289.

BALEN 2002

Balen, J.: Topografija nalažista Kostolacke Kulture. – The topography of the Kostolac Culture in Northern Croatia. *VAMZ* 3 XXXV (2002) 35–52.

BALOGH 1993

Balogh É., Cs.: *Rézkori, bronzkori pattintott kőeszközök Pest megyében és a Dunától keletre eső területeken. (Tipológiai és statisztikai feldolgozás.)* [Copper and Bronze Age's chipped stones in County Pest and East of the Danube] PhD. dissertation, manuscript, ELTE, Budapest, 1993.

BALOGH 1998-1999

Balogh É., Cs.: Tipológiai és traszeológiai vizsgálatok rézkori és bronzkori pattintott kőeszközökön. – Tipological and microscopic investigations („Traceologie”) on Copper Age chipped stones tools. *FoliaArch* XLVII (1998-1999) 13–41.

BALOGH 2000

Balogh É., Cs.: Rézkori pattintott kőeszközök a Magyar Nemzeti Múzeumban. [Copper Age lithics in the Hungarian National Museum.] *CommArchHung* (2000) 49–64.

BALOGH 2001

Balogh É., Cs.: Adatok a rézkori, bronzkori pattintott kőeszközök tipológiai értékeléséhez. (Jász–Nagykun–Szolnok megye). [Data to the typology of lithic industry of Copper and Bronze Age.] *TISICUM* XII (2001) 91–101.

BALOGH 2004

Balogh É. Cs.: Pattintott kőeszközök rézkori sírokban. [Lithics in the Copper Age's graves.] *ΜΩΜΟΣ* III (2004) 19–43.

BALOGH 2008

Balogh É., Cs.: Késő rézkori kőeszközök Nagyrécsén. – Late Copper Age stone tools from Nagyrécsé. *Zalai Múzeumok* 17 (2008) 59–64.

BALOGH 2009

Balogh É., Cs.: The Lithic finds from Budakalász. In: (Bondár, M. – Raczy, P. eds.) *The Copper Age Cemetery of Budakalász*. Budapest, 2009. 379–409.

BÁCSKAY 1983

Bácskay E.: Őskori tűzkőbányák a dunántúli középhegységben. – Prehistoric Flint Mines in the Transdanubian Central Mountains. In: *Iparrégészeti és archaeometriai kutatások Magyarországon*. Veszprém. *Iparrégészet* II (1983) 11–23.

BÁCSKAY 1995

Bácskay E.: Sümeg–Mogyorósdomb. Hárskút–Édesvízmajor. *ArchPolona* 33 (1995) 383–395; 408–409.

BÁCSMEGI – SÜMEGI 2010

Bácsmegi G. – Sümegi P. 2010: Geoarcheológiai vizsgálatok Szurdokpüspöki-Hosszú-dűlő lelőhelyen. – Geoarchaeological investigations at Szurdokpüspöki-Hosszú-dűlő. In: Guba, Sz. – Tankó, K. szerk.) „Régről kell kezdenünk...” *Studia Archaeologica in honorem Pauli Patay*. Régészeti tanulmányok Nógrád megyéből Patay Pál tiszteletére, Szécsény, 2010, 327–337.

BÁNFFY – BIRÓ – VADAY 1997

Bánffy E. – Bíró K. – Vaday A.: Újkőkori és rézkori telepnyomok Kompolt 15. sz. lelőhelyen. – Neolithic and chalcolithic finds from Kompolt, Site nr. 15. *Agria* 33 (1997) 19–57.

BANNER 1956

Banner J. 1956: *Die Pécelser Kultur*. *Archaeologica Hungarica* XXXV 1956.

BARFIELD 1995

Barfield, R. H.: The Context of Statue–Menhirs. *Notizie Archeologiche Bergomensi* 3 (1995) 11–37.

BARNA 2003

Barna J., P.: Késő rézkori település Nagykanizsa–Billa lelőhelyen. – Late Copper Age Settlement in Nagykanizsa–Billa. *Zalai Múzeumok* 12 (2003) 97–142.

BAYER 1928

Bayer, J.: Die Ossarner Kultur. Eine äneolitische Mischkultur im östlichen Mitteleuropa. *Eiszeit und Urgeschichte* 5 (1928) 60–91.

BENECKE 1994

Benecke, N.: *Archäozoologische Studien zur Entwicklung der Haustierhaltung in Mitteleuropa und Südsandinavien von den Anfängen bis zum ausgehenden Mittelalter*. Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 46 (1994) Berlin.

BENKŐ et al. 1989

Benkő, L – Horváth, F. – Horvátinčić, N. – Obelić, B.: Radiocarbon and thermoluminescence dating of prehistoric sites in Hungary and Yugoslavia. *Radiocarbon* 31/3 (1989) 992–1002.

BIRÓ – REGENYE 1991

Biró K., T. – Regenye J.: Prehistoric workshop and exploitation site Szentgál-Tűzköveshegy. *ActaArchHung* 43 (1991) 337–375.

BONDÁR 1984

Bondár M.: Neuere Funde der Kostolác- und der spätbadener Kultur in Ungarn. *ActaArchHung* 36 (1984) 59–84.

BONDÁR 1996

Bondár M.: Késő rézkori sírok Balatonbogláron. (A kostolaci kultúra leletei Somogy megyében I). – Late Copper Age Graves at Balatonboglár. (Finds of the Kostolac Culture in Somogy County I). *Somogyi Múzeumok Közleményei* 12 (1996) 3–16.

BONDÁR 1998

Bondár M.: Késő rézkori település maradványa Ordacsehi-Major lelőhelyen. – Late Copper Age settlement at the site at Ordacsehi-Major. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 13 (1998) 3–41.

BONDÁR 1999

Bondár M.: Rézkori és kora bronzkori településmaradvány Gyomaendrődön. – Copper Age and Early Bronze Age settlement at Gyomaendrőd. *Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 20 (1999) 47–65.

BONDÁR 2000

Bondár M.: Tál vagy fedő? Újabb adat a „bratislava típusú”-edények kérdéséhez. [New data to the question of Bratislava-type pottery] *Ősrégészeti levelek* 2 (2000) 25–26.

BONDÁR 2002

Bondár M.: A badeni kultúra kutatási helyzete Magyarországon (Vázlat). – Der Forschungsstand der Badener Kultur in Ungarn (Abriß). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – StudiaArch* VIII (2002) 7–30.

BONDÁR 2002a

Bondár M.: Fejezetek a Kárpát-medence késő rézkori emberábrázolásának tárgyi emlékeiből. – Chapters from the objectual remains of the Late Copper Age human depiction in the Carpathian Basin. *WMMK* XXIV (2002) 81–98.

BONDÁR 2007

Bondár M.: Késő rézkor. [Late Copper Age] In: (Fancsalszky G. – Torma I. szerk.) *Pest megye monográfiája*. I. kötet, Budapest, 2007, 75–87.

BONDÁR 2008

Bondár M.: Késő rézkori település Nagyrécsce határában. – Late Copper Age settlement in the surroundings of Nagyrécsce. *Zalai Múzeumok* 17 (2008) 33–58.

BONDÁR 2008a

Bondár M.: The paraphernalia of cult life in the Late Copper Age. *ActaArchHung* 59 (2008) 171–181.

BONDÁR 2010

Bondár, M.: The Late Copper Age settlement at Nagyút-Göbolyjárás II (Questions on the Periodisation of the Baden Culture). *Antaeus* 31–32 (2010) 303–375.

BONDÁR et al. 1998

Bondár M. – Matuz E. – Szabó J. J.: Rézkori és bronzkori településnyomok Battonya határában. – Kupfer und bronzzeitliche Siedlungsspuren in der Gemarkung von Battonya. *MFMÉ – StudArch* 4 (1998) 7–53.

CAPITANI et al. 2002

Capitani, A. de – Deschler-Erb, S. – Leuzinger, U. – Marti-Grädel, E. – Schibler, J.: *Die jungsteinzeitliche Seeufersiedlung Arbon-Bleiche 3. Funde*. *Archäologie im Thurgau*, 11, 2002.

CHAMPION 1989

Champion T. C. (ed.): *Centre and Periphery. Comparative Studies in Archaeology*. *One World Archaeology* 11 (1989) London, Unwin Hyman.

CHAPMAN 2001

Chapman, J.: Object Fragmentation in the Neolithic and Copper Age of Southeast Europe. In: (Biehl, P.F. – Bertemes, F. – Meller, H. eds.) *The Archaeology of Cult and Religion*. *Archaeologia* Vol. 13 (2001) 89–105.

CHASE-DUNN – HALL 1991

Chase-Dunn, C. – Hall, T. D. (eds.): *Core/Periphery Relations in Precapitalist Worlds*. Boulder, Colo. & Oxford, Westview, 1991.

CHROPOVSKÝ 1973

Chropovský, B. (ed.): *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*. Bratislava, 1973.

CIUGUDEAN 2000

Ciugudean H.: *Eneolithicul final in Transilvania si Banat: cultra Coțofeni*. *Bibliotheca Historica et Arch. Banatica, Timișoara*, 2000.

ČIŽMAŘ 2008

Čižmař, Z. (ed.): *Zivot a smrt v mladí dobe kamenné. – Leben und Tod in der Jungsteinzeit. – Life and Death in the New Stone Age*. Katalog výstavy, Znojmo, 2008.

CSAJÁGHY et al. 1957

Csajághy G. – Frank M. – Papp F. – Papp Sz. – Schulhof Ö.: *Magyarország ásvány- és gyógyvizei. (The mineralwaters of Hungary.)* Akadémiai kiadó, Budapest, 1957.

DANI – NEPPER 2006

Dani J. – Nepper I.: Sárrétudvari-Őrhalom. Tumulus grave from the beginning of the EBA in Eastern Hungary. *CommArchHung* (2006) 29–58.

DRECHSEL et al. 2000

Drechsel, P. – Gözl, B. – Schmidt, B.: Kultur im Zeitalter der Globalisierung: *In: Identität zu Differenzen*. Frankfurt am Main, 2000.

DRIEHAUS 1960

Driehaus, J.: *Die Altheimer Gruppe*. Mainz, 1960.

DUMITROAIA – MONAH 1996

Dumitroaia, G. – Monah, D. (eds.): *Cucuteni aujourd'hui. 110 ans depuis la découverte en 1884 du site éponyme*. Bibliotheca memoriae antiquitas II. Centre de Recherches sur la civilisation Cucuteni. Piatra Neamț, 1996.

DURMAN 1988

Durman, A. (ed.): *Vučedol treće tisućljeće p.n.e. – Vučedol three thousand years b.c.* Katalog vystavný, Zagreb.

ECSEDY 1979

Ecsedy I.: *The People of the Pit-Grave Kurgans in eastern Hungary*. Fontes ArchHung, Budapest.

ENDRÓDI 1984

Endrődi A.: 6/2 Budapest IV. Káposztásmegyer 76567 hrsz. *RF ser. 1, 37* (1984) 9.

ENDRÓDI 1991

Endrődi A.: Újabb adatok a badeni kultúra megtelepedéséhez Budapest területén. – Neuere Beiträge zur Niederlassung der Baden Kultur auf dem Gebicht von Budapest. *BudRég XXVII* (1991) 59–82.

ENDRÓDI 1995

Endrődi A.: Erscheinung der Steelerichtung in Ungarn. *Notizie Archeologiche Bergomensi 3* (1995) 305–319.

ENDRÓDI 1997

Endrődi A.: A késő rézkori Bádeni kultúra Budapest, Andor utcai telepényaga a kulturális kapcsolatok tükrében. – Die Siedlungsmaterialien der spätkupferzeitlichen Badener Kultur aus der Andorstrasse im Spiegel der kulturellen Verbindungen. *BudRég XXXI* (1997) 121–177.

ENDRÓDI 2004

Endrődi A. (szerk.): *Hétköznapiak és vallásos élet a rézkor végén. A Baden-kultúra 5000 éves emlékei Budapesten. – Everyday life and spirituality at the end of the Copper Age. 5000 years old remains of the Baden Culture in Budapest*. Budapesti Történeti Múzeum kiállítása, 2004. december–2005. március, Budapest.

FAVRE – MOTTET 2004

Favre, S. – Mottet, M.: La nécropole du Petit-Chasseur à Sion (Suisse): rapports entre dolmens et stèles anthropomorphes, parallèles avec le site de Saint-Martin de Corléans à Aoste (Italie). *Notizie Archeologiche Bergomensi 12* (2004) 31–39.

FEDELE 2004

Fedele, F.: Monoliths and human skeletal remains: ritual manipulation at the Anvòia ceremonial site, Ossimo (Val Camonica, Italy). *Notizie Archeologiche Bergomensi* 12 (2004) 49–67.

FIGLER et al. 1997

Figler A. – Bartosiewicz L. – Fülekgy Gy. – Hertelendi E.: Copper Age Settlement and the Danube Water System: a case study North Western Hungary. In: (Chapman, J. – Dolukhanov, P. eds.) *Landscapes in Flux Central and Eastern Europe in Antiquity*, Oxbow Books, 1997, 209–230.

FORENBAHER 1993

Forenbaher S.: Radiocarbon dates and absolute chronology of the central European Early Bronze Age. *Antiquity* 67 (1993) 218–257.

FRIESINGER – STUPPNER 2004

Friesinger, H. – Stuppner, A. (Hrsg.): *Zentrum und Peripherie Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte*. Mitteilungen der prähistorischen Kommission, Band 57, Wien, 2004.

FURHOLT 2008

Furholt, M.: Pottery, cultures, people? The European Baden material re-examined. *Antiquity* 82 (2008) 617–628.

FURHOLT 2008a

Furholt, M.: Culture History beyond Cultures: the case of the Baden complex. In: (Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4 (2008) 13–25.

FURHOLT 2008b

Furholt, M.: Die Złota-Gruppe in Klempolen: En Beispiele für die Transformation eines Zeichensystems? *Germania* 2008/1, 1–47.

FURHOLT 2009

Furholt M.: *Die nördlichen Badener Keramikstile im Kontext des mitteleuropäischen Spätneolithikums (3650–2900 v. Chr.)*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 3, 2009.

GALANAKI et al. 2007

Galanaki, I. – Tomas, H. – Galanakis, Y. – Laffineur, R. (eds.): *Between the Aegean and Baltic Seas. Prehistory across borders*. *Aegeum* 27, *Annales d'archéologie égéenne de l'Université de Liège et ÚT*, 2007.

GEERTZ 1996

Geertz, C.: *Welt in Stücken: Kultur und Politik am ende des 20. Jahrhunderts*. Wien, 1996.

GHERDÁN et al. 2010

Gherdán K. – Tóth M. – Herbich K. – Hajnalova, M. – Hložek, M. – Prokes, L. – Mihály J. – Horváth T.: Természettudományos megfigyelések a középső és késő rézkori kultúrák fazekásáruin Balatonőszöd–Temetői dűlő lelőhelyen. – Analytical data on Middle and Late Copper Age pottery production at Balatonőszöd–Temetői dűlő. *Archeometriai Műhely* (2010:1) 83–104.

GOVEDARICA 1997

Govedarica, B.: Cernavoda III-Boleráz-Funde im Westbalkan. In: (Becker, C. – Dunkelmann, M.–L. – Metzner-Nebelsick, C. – Peter-Röcher, H. – Roeder, M. –Teržan, B. eds.) *Χρόνος Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für B. Hänsel. Internationale Archäologie – Studia Honoraria Band 1*, Espelkamp, 1997, 149–157.

GRAMMENOS 2003

Grammenos, D. (ed.): *Recent research in the Prehistory of the Balkans*. Publications of the Archaeological Institute of Northern Greece, Nr. 3. Thessaloniki, 2003.

Guerra-Doce et al. 2011

Guerra-Doce, E. – Delibes de Castro, G. – Abarquero-Moras, F. J. – del Val-Recio, J. M. – Palomino-Lázaro, Á. L.: The Beaker salt production centre of Molino Sanchón II, Zamora, Spain. *Antiquity* 85/329 (2011) 805–819.

HÁLA 1995

Hála J.: Ásványvizek és gyógyvizek. [Minerals and mineral-waters.] *Ásványok, kőzetek és hagyományok. Történeti és néprajzi dolgozatok. Életmód és tradíció* 7. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 1995, 345–385.

HOBBSAWM – RANGER 1983

Hobsbawm, E. – Ranger, T. (eds.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, 1983.

HORVÁTH 1974

Horváth L.: Őskori hordó alakú edény Szigligetről. – A prehistoric barrel-shaped vessel from Szigliget. *ArchÉrt* 101 (1974) 55–63.

HORVÁTH 1993

Horváth L. A.: *A Kárpát-medence középső rézkorának történeti és kronológiai kérdései. (A tűzdelt barázdás keramika helyzete az Alföldön)*. [The historical and chronological questions of Middle Copper Age of Carpathian Basin. The so-called Furchenstich-Keramik.] Ph.D. dissertation, manuscript, Budapest, 1993.

HORVÁTH – H. SIMON 2003

Horváth L. A. – H. Simon K.: *Das Neolithikum und die Kupferzeit in Südwesttransdanubien. Siedlungsgeschichte und Forschungsstand*. IPH IX, 2003.

HORVÁTH 2006

Horváth T.: Állattemetkezések Balatonöszöd-Temetői dűlő Badeni lelőhelyen. – Animal burials from the Late Copper Age Baden site: Balatonöszöd-Temetői dűlő. *Somogyi Múzeumok Közleményei* XVII (2006) 107–152.

HORVÁTH 2008

Horváth T.: „Spulni”: egy ismeretlen funkciójú tárgytypus a Badeni kultúrában. (Variációk egy témára). – „Spulni” – an unknown object in the Baden Culture.) *Somogyi Múzeumok Közleményei* 18 (2008) 157–166.

HORVÁTH 2008a

Horváth T.: Sozialmorphologische Studie der spätkupferzeitlichen Baden-(Pécel)-Kultur. *MAGW* 138 (2008) 159–203.

HORVÁTH 2009

Horváth T.: Pattintással készült eszközök kronológiai szerepe a kora- és középső bronzkorban. – The Chronological Role of Chipped Stone Implements in the Early and Middle Bronze Ages *TISICUM* XIX (2009) 413–440.

HORVÁTH 2010

Horváth T.: Hagyomány az európai maszk-viseletben egy késő-réz kori lelet kapcsán. – Tradition in the European mask-wear: on the occasion of a Late Copper Age finding. *Specimina Electronica Antiquitatis* 11 (2010) <http://okor.tti.btk.pte.hu/menu/18>.

HORVÁTH 2010a

Horváth T.: Manifestation des Transzendenten in der Badener Siedlung von Balatonőszöd-Temetői dűlő – Kultgegenstände. *PZ* 85 (2010) 79–119.

HORVÁTH 2010b

Horváth T.: Manifestation des Transzendenten in der Badener Siedlung von Balatonőszöd-Temetői dűlő: Zeremoniengefäße. *ActaArchHung* 61 (2010) 1–48.

HORVÁTH 2010c

Horváth T.: Transcendent phenomena in the Late Copper Age Boleráz/Baden settlement uncovered at Balatonőszöd-Temetői dűlő: human and animal „depositions”. JungsteinSITE.de, 01. September 2010

HORVÁTH 2010d

Horváth T.: Megfigyelések a középső és késő réz kori kultúrák fazekasáruin Balatonőszöd-Temetői dűlő lelőhelyen. Készítéstechnikai vizsgálatok. – Archaeological contribution to the study of the Middle and Late Copper Age pottery. *Archeometriai Műhely* (2010:1) 51–82.

HORVÁTH 2010e

Horváth T.: A szárazföldi szállítás kezdetei és hatása a badeni kultúra életében. – The beginning and the role of transporting in the life of Baden Culture. *NyJMÉ* LII (2010) 95–139.

HORVÁTH 2011a

Horváth T.: Hajdúnánás-Tedej-Lyukas halom – The Interdisciplinary Survey of a Typical Kurgan from the Great Hungarian Plain Region: a Case Study. (The Revision of the Kurgans from the Territory of Hungary. In: (Pető Á. – Barczy A. eds.) *Kurgan Studies: An environmental archaeological multiproxy study of burial mounds of the Eurasian steppe zone*. BAR International series 2238, 2011, 71–133.

HORVÁTH 2011b

Horváth, T.: A késő réz kori időszak más szempontból: tipó-kronológiai megfigyelések a Balatonőszöd-Temetői dűlői késő réz kori Boleráz/Baden település leletanyagán — New perspectives for the Late Copper Age: typo-chronological relationships on the Boleráz/Baden finds of Balatonőszöd-Temetői dűlő. *Gesta* X (Miskolc 2011), 3–135. www.tortenelemszak.uni-miskolc/gesta/gesta2011

HORVÁTH et al. 2005

Horváth T. – Herbich K. – Gherdán K. – Vasáros Zs.: A badeni kultúra épületei Balatonőszöd-Temetői dűlő lelőhelyen. – Houses of the Baden culture at Balatonőszöd-Temetői dűlő. *Ősrégészeti Levelek* 5 (2005) 91–128.

HORVÁTH et al. 2008

Horváth T. – S. Svingor É. – Molnár M.: New radiocarbon dates for the Baden Culture. *Radiocarbon* 50/3 (2008) 447–458.

HORVÁTH et al. 2009

Horváth T. – Köhler K. – Kustár Á.: Életmód és habitus a késő rézkori badeni kultúrában régészeti és antropológiai adatok alapján. In: (Bende L. – Lőrinczy G. szerk.) *Medinától Etéig. Régészeti tanulmányok Csalog József születésnapjának 100. Évfordulójára*. Szentes, 2009, 269–277.

HORVÁTHOVA 2008

Horváthova, E.: About the Development of the Baden Culture in the Region of the Northern Tisza River in Slovakia. In: (Furholt M. – Szmyt M. – Zastawny A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa Band 4 (2008) 111–131.

JEUNESSE 2006

Jeunesse, C.: Les sépultures de paires de bovins dans le Néolithique final de l'est de l'Europa centrale. In: (Pétrequin, P. – Arbogast, R.-M. – Pétrequin, A. M. – van Willigen, S. – Bailly, M. sous la direction de) *Premiers chariots, premiers araires. La diffusion de la traction animale en Europa pendant les IVe et IIIe ère*. Centre National de la Recherche Scientifique, Centre d'études Préhistoire, Antiquité, Moyen Âge, CRA 29 Monographies, Paris, 2006, 247–259.

KACZANOWSKA 1982-1983

Kaczanowska, M.: Z badań nad przemysłem krzemiennym kultury ceramiki promienistej. *ActaArchCarpatica* 22 (1982-1983) 65–96.

KALICZ 1999

Kalicz N.: A késő rézkori Bádén kultúra temetője Mezőcsát-Höröcsögösön és Tiszavasvári-Gyepároson. – Das Gräberfeld der spätkupferzeitlichen Badener Kultur in Mezőcsát-Höröcsögös und in Tiszavasvári-Gyepáros. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXVII* (1999) 57–102.

KALICZ 2001

Kalicz N.: Die Protoboleráz-Phase an der Grenze von zwei Epochen. In: (Roman, P. – Diamandi, S. - Hrsg.) *Cernavodă III. – Boleráz – Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau. Symposium Mangalia/Neptun, 18 – 24. Oktober 1999*. Studia Danubiana ser. Symp. II, București, 2001, 385–436.

KAUFMANN 2007

Kaufmann, D.: "Schöninger," "Schiepziger" oder "Salzmünder" Gruppe? Neue ¹⁴C-Daten zum Übergang vom älteren zum jüngeren Mittelneolithikum in Mitteldeutschland. *Arch Korrespondenzblatt* 37/3 (2007) 365-379.

KILIKOGLU et al. 1996

Kilikoglou, V. – Bassiakos, Y. – Grimanis, A. P.: Carpathian Obsidian in Macedonia, Greece. *Journal of ArchSciences* 23 (1996) 343.

KOLB 1998

Kolb, M.: Kulturwandel oder Kulturbruch? – Betrachtungen zum Übergang von Pfynen zur Horgener Kultur. In: (Fritsch, B. – Moute, M. – Matuschik, I. – Müller, J. – Wolf, C. eds.) *Tra-*

dition und Innovation: Prähistorische Archäologie als historische Wissenschaft. Festschrift für Christian Strahm. Internationale Archäologie 3, Rahden/Westf., 1998, 129–141.

KOUKOULI-CHRYSANTHAKY 2004

Koukouli-Chrysanthaki C.: Anthropomorphic Stelae from Greece. *Notizie Archeologiche Bergomensi* 12 (2004) 85–125.

KOWALEWSKYA-MARSZALEK 2008

Kowalewska-Marszałek, H.: The Most Distant Outskirts. The Baden Elements in the Złota Culture (Little Poland). In: (Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4 (2008) 233–246.

KÖNINGER et al. 2001

Königer, J. – Kolb, M. – Schlichtherle, H.: Elemente von Boleráz und Baden in den Feuchtbodensiedlungen des südwestdeutschen Alpenvorlandes und ihre mögliche Rolle im Transformationsprozess des lokalen Endneolithikums. In: (Roman, P. – Diamandi, S. Hrsg.) *Cernavodă III. – Boleraz – Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau. Symposium Mangalia/Neptun, 18–24. Oktober 1999*. Studia Danubiana, ser. Symp. 2, București, 2001, 641–673.

KREINER 1993

Kreiner, L.: Eine jungneolithische Siedlung mit Tieropfern von Mamming, Ldkr. Dingolfing-Landau, Niederbayern. *APA* 25 (1993) 16–47.

KRUMPEL 2008

Krumpel, J.: Vier Gräber der Badener Kultur aus Ratzersdorf, Niederösterreich. Eine Neubewertung der Bestattungssitten der Badener Kultur in ihrer österreichischen Verbreitung. *Fundberichte Österreich* 47 (2008) 99–165.

LAND DER BIBEL 1998

Land der Bibel. Schätze aus dem Israel Museum Jerusalem. Katalog zur Ausstellung des Kunsthistorischen Museums Wien, Künstlerhaus, 22 September 1997 bis 18. Jänner 1998. Israel Museum, Jerusalem, (Hrsg. Seipel, W.) 1998.

LICHARDUS – FOL 1988

Lichardus, J. – Fol, A. (Hrsg.): *Macht, Herrschaft und Gold. Das Gräberfeld von Varna (Bulgarien) und die Anfänge einer neuen europäischen Zivilisation*. Saarbrücken, 1988.

LÜNING 1972

Lüning, J.: Zum Kulturbegriff im Neolithikum. *PZ* 47 (1972) 145–173.

MAGNY 2004

Magny, M.: Holocene climate variability as reflected by mid-European lake-level fluctuations and its probable impact on prehistoric human settlements. *Quaternary International* 113 (2004) 65–79.

MAIER 1955

Maier R. A.: Keramik der Badener Kultur aus Ufersiedlungen des Bodensees. *Germania* 33 (1955) 155–173.

MANTU et al. 1997

Mantu, C. M. – Dumitroaia, G. – Tsaravopoulos, A. (eds.): *Cucuteni. The last great chalcolithic civilisation of Europe*. Archaeological Museum of Thessaloniki 21 Sept. – 31. Dec, Athena Publishing and Printing House, Bucharest, 1997.

MANZURA 2003

Manzura, I.: Innovations in the Ceramic Style and the Bronze Age Genesis in the Northeast Balkans. In: (Nikolova, L. ed.) *Early Symbolic Systems for Communication in Southeast Europe*. BAR International Series 1139, 2003, 313–335.

MARAN 1998

Maran, J.: Die Badener Kultur und der ägäisch-anatolische Bereich. *Germania* 76/2 (1998) 497–525.

MARŠÁLEK 1999

Maršálek J.: Katakombní kulturní komplex na Ukrajině a v přilehlých oblastech. – The Catacomb cultural complex in the Ukraine and in the neighbouring areas. *Praehistorica* XXIV (1999) 123–155.

MATUSCHIK 2001

Matuschik, I.: Boleráz und Baden aus Sicht des südbayerischen Spätneolithikums, zugleich ein Beitrag zur Genese der Chamer Kultur. In: (Roman, P. – Diamandi, S. Hrsg.) *Cernavodă III. – Boleráz – Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau. Symposium Mangalia/Neptun, 18 – 24. Oktober 1999*. Studai Danubiana ser. Symp. II, București, 2001, 673–721.

MATTHIAS 1976

Matthias, W.: Die Salzproduktion – ein bedeutender Faktor in der Wirtschaft der Frühbronzezeitlichen Bevölkerung an der mittleren Saale. *Jahreschrift mitteldeutschland Vorgeschichte* 60 (1976) 373–394.

MAYER 1999

Mayer, C.: Klassische Badener Kultur. In: Leneis, E. – Neugebauer-Maresch, C. – Ruttkay, E.: *Jungsteinzeit im Osten Österreichs*. Wissenschaftliche Schriftenreihe Niederösterreich, 2. Auflage, St-Pölten-Wien, 1999, 161–178.

MAYER 2008

Mayer, C.: Mappings of the Late Neolithic Cultures in the Austrian Danube Region. In: (Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4 (2008) 167–177.

MENGHIN 1921

Menghin, O.: Urgeschichte Niederösterreichs. *Heimatkunde von Niederösterreich*, Heft 7. Wien, 1921.

MINTZ 1959

Mintz, S. W.: Internal Market Systems as Mechanism of Social Mobility, and Communication. In: (Ray V. F. ed.) *Annual Spring Meeting of the American Ethnological Society*. Seattle, University of Washington, 1959, 20–30.

MRE 2003

Magyar régészet az ezredfordulón. – *Hungarian Archaeology at the turn of the Millennium*. (Főszerk.: Visy Zs.) Budapest.

NAGY 2010

Nagy, B.: Gräberfeld der Badener Kultur in Balatonlelle–Felső Gamász. *Antaeus* 31–32 (2010) 375–499.

NÉMETI 2001

Németi J.: Cernavoda III–Boleráz Finds in North–West Romania. In: (Roman P. – Diamandi S. Hrsg.) *Cernavodă III. – Boleraz – Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau. Symposium Mangalia/Neptun, 18–24. Oktober 1999*. *Studia Danubiana*, ser. Symp. 2, București, 2001, 299–330.

NEUSTUPNÝ 1959

Neustupný, E.: Zur Entstehung der Kultur mit kannelierter Keramik. *SlA* 7 (1959) 1959, 260–284.

NEUSTUPNÝ 1973

Neustupný, E.: Die Badener Kultur. In: (Chropovský, B. ed.) *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, 1973, 317–352.

NEVIZÁNSKY 2000

Nevizánsky G.: Pseudokernoi aus Stránska. *SlA* XLVIII/1 (2000) 27–36.

NIKOLOVA 2008

Nikolova, L.: Balkan–Anatolian Cultural Horizons from the Fourth Millenium BC and their Relations to the Baden Cultural Complex. In: (Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*, Band 4 (2008) 157–167.

OROSS et al. 2010

Oross, K. – Marton, T. – Whittle, A. – Hedges, R. E. M. – Cramp, L. J. E.: Die Siedlung der Balaton-Lasinja-Kultur in Balatonszárszó-Kis-erdei-dűlő. In J. Šuteková, P. Pavuk, P. Kalábková and B. Kovár (eds.), *Panta Rhei: Studies in Chronology and cultural Development os South-Eastern and Central Europe in Earlier Prehistory*. Presented to to Juraj Pavuk on the Occasion of his 75. Birthday, 379–405. Bratislava: Comenius University.

OROSZ 1904

Orosz E.: Egy őskori kőbálvány Szamosújvárról. [Prehistorical stone idol from Szamosújvár] *ArchÉrt* XXIV (1904) 405–406.

PATAY 1960

Patay P.: A kállói kőpenge lelet. – La trouvaille de lames de pierre près de la commune Kálló. *Folia Arch*, 12. 15–20, T. IV–V.

PATAY 1999

Patay P.: A badeni kultúra ózd–pilinyi csoportjának magaslati telepei. – Höhensiedlungen der Spätbaden Ózd–Piliny Gruppe. *HOMÉ* XXXVII (1999) 45–57.

PATAY 2005

Patay P.: *Kupferzeitliche Siedlung von Tiszaluc*. IPH XI, 2005.

PELISIAK 1991

Pelisiak A.: Ze studiów nad wytwórczością kamieniarską w kręgu kultury badeńskiej. *Acta ArchCarpatica* 30 (1991) 17-54.

PELISIAK 2001

Pelisiak, A.: The Jurassic Flint Type G in Central Europe in the Late Neolithic (3100-2300 BC). In: (Furholt, M. - Szmyt M. - Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19-24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4 (2008) 147-157.

PÉTREQUIN et al. 1998

Pétrequin P. - Arbogast R.-M. - Bourquin-Mignot C. - Lavier C. - Viellet A.: Demographic growth, environmental changes and technical adaptations: responses of an agricultural community from the 32nd to the 30th centuries BC. *WorldArch* 30/2 (1998) 181-192.

PÉTREQUIN et al. 2006

Pétrequin, P. - Arbogast, R.-M. - Pétrequin, A. M - van Willigen, S. - Bailly, M. (Sous la direction de): *Premiers chariots, premiers araires. La diffusion de la traction animale en Europa pendant les IVe et IIIe ère*. Centre National de la Recherche Scientifique, Centre d'études Préhistoire, Antiquité, Moyen Âge, CRA 29 Monographies, 2006, Paris.

PETROVIĆ – JOVANOVIĆ 2002

Petrović, J. - Jovanović, B.: *Gomolava. Naselja kasnog eneolitá. - Gomolava. Settlements of the Late Eneolithic*. Knjia 4, Novi Sad - Beograd, 2002.

POLLEX 1999

Pollex, A.: Comments on the interpretation of the so-called cattle burials of Neolithic Central Europe. *Antiquity* 73 (1999) 542-550.

PRZYBYŁ 2008

Przybył, A.: The Badenisation of the Late Neolithic Funnel Beaker Culture Communities between the Oder and Vistula River Basins in the light of ¹⁴C-Datings. In: (Furholt, M. - Szmyt, M. - Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19-24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4 (2008) 189-204.

RAJNA ANDRÁS 2011

Rajna, A.: Az Abony 49. lelőhely protoboleráz-kori leletei és interpretációs lehetőségei. *Studia Comitatus* 31 (2011) 96-125.

RAETZEL-FABIAN – FURHOLT 2006

Raetzel-Fabian, D. - Furholt, M.: *Frühbadener Elemente im Neolithikum Mitteldeutschlands: die „Schöninger Gruppe“*. www.jungsteinSITE.de, 10. Oktober, 2006

ROMAN 1976

Roman, P. I.: *Cultura Coțofeni*. Biblioteca de Archeologie XXVI, 1976, București.

ROMAN – DIAMANDI 2001

Roman, P. – Diamandi, S. (Hrsg.): *Cernavodă III. – Boleraz – Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau*. Symposium Mangalia/Neptun, 18–24. Oktober 1999. *Studia Danubiana*, ser. Symp. 2, 2001, București.

ROMAN – NÉMETI 1978

Roman, P. I. – Némethi I.: *Cultura Baden în România*. Biblioteca de Arheologie XXXI, 1978, București.

RUTTKAY 1999

Ruttikay E.: Baalberger Gruppe mit Furchenstichkeramik (Typus Retz), Gemichte Gruppe mit Furchenstichkeramik (Typus Bajč), Boleraz-Gruppe, Facies Wachberg, Mödling-Zöbing-Gruppe. In: (Lenneis E. – Neugebauer-Maresch C. – Ruttikay E.) *Jungsteinzeit im Osten Österreichs*. Wissenschaftliche Schriftenreihe Niederösterreich, 2. Auflage, St-Pölten-Wien, 1999, 129–138, 138–145, 145–161, 178–186, 186–194.

RUTTKAY 2001

Ruttikay E.: Jennyberg I – eine Boleráz-Siedlung in Mödling bei Wien. In: (Roman, P. – Diamandi, S. Hrsg.) *Cernavodă III. – Boleraz – Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau*. Symposium Mangalia/Neptun, 18–24. Oktober 1999. *Studia Danubiana*, ser. Symp. 2, București, 2001, 516–541.

RYBICKA 2008

Rybicka, M.: Settlement, Chronology and Economy of the Funnel Beaker-Baden Society in Kujavia and the Gostynin Lake District. In: (Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4 (2008) 205–216.

SACHSE 2008

Sachse, C.: Baden Cultural Identities? Late Copper Age Funerals Reviewed. In: (Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4 (2008) 49–71.

SHERRATT 1981

Sherratt, A.: Plough and pastoralism. Aspects of the Secondary Products Revolution. In: (Hodder, I. – Isaac, B. H. – Hammond, N. G. L. eds.) *Pattern of the Past. Studies in Honor of D. Clarke*, Cambridge, 1981, 261–306.

SHERRATT 1997

Sherratt, A.: *Economy and Society in Prehistoric Europe. Changing Perspectives*. Edinburgh & Princeton, NJ: Edinburgh University Press & Princeton University Press, 1997.

SIKLÓSI 2004

Siklósi Zs.: A Kostolac-kultúra újabb temetkezései Balatonbogláron. – The latest burials of the Kostolac at Balatonboglár. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 16 (2004) 139–161.

SIKLÓSI 2009

Siklósi Zs.: Absolute and internal chronology of the Late Copper Age Cemetery at Budakalász. In: (Bondár M. – Raczky P. eds.) *The Copper Age Cemetery of Budakalász*. Budapest, 2009, 457–475.

ŠMÍD 2008

Šmíd, M.: Eneolit (cca 4300–2000 př. N. l.). In: (Čížmař, Z. ed.) *Život a smrt v mladší době kamenné. – Leben und Tod in der Jungsteinzeit. – Life and Death in the New Stone Age*. Katalog výstavy, Znojmo, 2008, 248–290.

SOCHACKI 1980

Sochacki, Z.: *Kultúra ceramiky promienistej w Europie. – Kultur der radilaverzierten Keramik in Europa*. Warszawa, 1980.

STADLER et al. 1991

Stadler, P. – Draxler, S. – Friesinger, H. – Kutschera, W. – Priller, A. – Rom, W. – Steirer, P. – Wild, E. M.: Absolute chronology for early civilizations in Austria and Central Europe using ¹⁴C dating with accelerator mass spectrometry with special results for the absolute chronology of the Baden culture. In: (Roman, P. – Diamandi, S. Hrsg.) *Cernavodă III. – Boleraz – Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau. Symposium Mangalia/ Neptun, 18–24. Oktober 1999*. Studia Danubiana, ser. Symp. 2, București, 2001, 541–562.

SUTEKOVÁ 2001

Suteková, J.: The Jevisovce Culture in Slovakia. In: (Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4 (2008) 131–138.

SZABÓ 1983

Szabó J. J.: Későbronzkori telep és középkori falu leletmentése Gyöngyöshalász határában. – Rettungsgrabung einer spätbronzezeitlichen Siedlung und eines mittelalterlichen Dorfes in der Nähe von Gyöngyöshalász. *Agria* 19 (1983) 5–35.

SZMYT 2008

Szmyt, M.: Baden Patterns in the Milieu of Globular Amphorae: Transformation, Incorporation and long continuity. A case study from the Kujavia region, Polish Lowland. In: (Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4 (2008) 217–231.

TARI 2006

Tari E. (szerk.): A 4-es sz. főút Abonyt elkerülő (76,8–93,5 km) nyomvonalának megelőző feltárása. A 4-es főút (69,6–76,8 km) szakaszának szélesítése. In: *Régészeti kutatások másfél millió négyzetméteren. [Rescue excavation on 1,5 million m².] Autópálya és gyorsforgalmi utak építését megelőző régészeti feltárások Pest megyében 2001–2006*. Pest megyei múzeumi füzetek, új sorozat 7, Szentendre, 2006, 81–101, 101–111.

TASIĆ 1995

Tasić, N.: *Eneolithic cultures of Central and West Balkans*. Belgrade, 1995.

TECCHIATI 2004

Tecchiati, U.: Luoghi di culto e assetti territoriali nell'età del Rame della regione atestina. *Notizie Archeologiche Bergomensi* 12 (2004) 15–31.

TELEHIN – MALLORY 1995

Telehin, Y. – Mallory, J. P.: Statue-menhirs of the North Pontic Region. *Notizie Archeologiche Bergomensi* 3 (1995) 319–332.

TONČEVA 1981

Tončeva, G. 1981. Monuments sculpturaux eu Bulgarie du Nord-Est de l'âge du bronze. *Studia Praehistorica* 5–6 (1981) 129–145.

TORMA 1969

Torma I.: Adatok a badeni (péceli) kultúra bolerázi csoportjának magyarországi elterjedéséhez. – Beiträge zur Verbreitung der Boleráz-Gruppe der Badener Kultur in Ungarn. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 8 (1969) 91–108.

VIDEIKO 2004

Videiko M.: Late Trypillya and Baden Culture: facts and character of interaction. In: (Hänsel B. – Studenikova E. eds.) *Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und Ältere Bronzezeit. Gedenkschrift für Viera Němejcová–Pavůková*. Internationale Archäologie, Studia Honoraria 21, 2004, 355–368.

VIDEIKO 2008

Videiko, M.: Baden Culture Influences to the East of the Carpathian Mountains. In: (Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4 (2008) 289–298.

VIRÁG 2004

Virág Zs., M.: *Településtörténeti és kronológiai kutatások a Dunántúlon és Budapest környékén a középső rézkor első felében. [Settlement-historical and chronological investigations on the territory of Transdanubia and surrounds of Budapest in the 1. half of Middle Copper Age.]* Ph.D. dissertation, manuscript, Budapest, 2004.

VÖRÖS 1987

Vörös I.: A bow as weapon of hunting in the late neolithic. *CommArchHung* (1987) 25–30.

WILD et al. 2001

Wild, E. M. – Stadler, P. – Bondár M. – Draxler, S. – Friesinger, H. – Kutschera, W. – Priller, A. – Rom, W. – Ruttikay E. – Steier P.: New chronological frame for the young neolithic Baden culture in Central Europe (4th Millenium BC). *Radiocarbon* 43 (2001) 1057–1064.

WŁODARCZAK 2008

Włodarczak, P.: Corded Ware and Baden Cultures. Outline of chronologoc and Genetic Relations based on the Finds from Western Little Poland. In: (Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. eds.) *The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September, 2006*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4 (2008) 247–261.

WÄHREN 1990

Währen, M.: Brot und Getreide in der Urgeschichte. In: *Die ersten Bauern. Pfahlbaufunde Europas*. Forschungsberichte zur Ausstellung im Schweizerischen Landesmuseum und zum Erlebnispark / Ausstellung Pfahlbauland in Zürich. Band 1: Schweiz, Band 2: Einführung, Balkan und angrenzende Regionen der Schweiz. Schweizerisches Landesmuseum Zürich. 1990, 117-119.

WALLERSTEIN 1983

Wallerstein, I.: *A modern világgazdasági rendszer kialakulása. A tőkés mezőgazdaság és az európai világgazdaság eredete a XVI. században.* [Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century.] Gondolat, Budapest, 1983.

WOLF 1995

Wolf, E. R.: *Európa és a történelem nélküli népek.* (Europe and the People without History). Akadémiai kiadó/Osiris/Századvég, Budapest, 1995.

WOTZKA 1993

Wotzka, H.-P.: Zum Traditionellen Kulturbegriff in der prähistorischen Archäologie. *Paideuma* 39 (1993) 25-43.

ZANDLER – HORVÁTH 2011 in print

Zandler K. – Horváth T.: Balatonőszöd-Temetői-dűlő őskori, több periódusú település patintott kőszekőzeinek vizsgálata. *Archeometriai Műhely* in print.

ZÁPOTOCZKÝ – ZÁPOTOCKÁ 2001

Zápotocký, M. – Zápotocká, M.: Die Boleráz-Stufe der Badener Kultur in Böhmen. In: (Roman, P. – Diamandi, S. - Hrsg.) *Cernavodă III. – Boleraz – Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau.* Symposium Mangalia/Neptun, 18-24. Oktober 1999. *Studia Danubiana*, ser. Symp. 2, București, 2001, 579-604.

ZOFFMANN 1992

Zoffmann Zs., K.: *Kelet-Kárpát-medence neolitikus és rézkori népességeinek embertani vázlata.* [The anthropological outline of the Neolithic and Copper Age's Eastern-Carpathian Basin.] Ph.D. dissertation, manuscript, 1992, Budapest.

ZOFFMANN 2006

Zoffmann Zs., K.: Balatonlelle környékéről származó késő-rézkori embertani leletek. – Late Copper Age anthropological finds from Balatonlelle. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 17 (2006) 97-107.

1. Melléklet

A Boleráz/Baden kultúrák lelőhelyei

Nr.	Leelőhely	Topográfiai név	Méret (m, m ²)	Megjegyzés	Jellege	Regisztrált kultúrák és korszakok	Ásató neve, ásatás ideje	Irodalom
1.	Abony	a. Turjányos-dűlő b. Elsővíz-dűlő c. Serkeszék dűlő	45735 m ² feltárt, 218 +14 objektum. 2626 m ² feltárt. 33 objektum.	Emberi áldozati gödrök, településen. Ház, emberi temetkezések. Emberi temetkezések telepen.	Agyagbánya.	Bodrogkeresztúr / Hunyadihalom / Protoboleráz? Protoboleráz? Baden.	Marton, T. – Hansel, B – Fábrián, Sz. – Serlegi, G. 2004-2008. Rajna, A. 2005. Kovács, Á. 2003	Hansel-Marton 2006; Fábrián-Serlegi 2007; 2009. Rajna 2006 Kovács 2004
2.	Adorjánháza	Kendtarói dűlő	Terepbejárás, 400 x 100 m.	Marcal árteréből kiemelkedő platón.	Vízparti, dombtetőn.	Baden.		MRT 3, 1/2. Lh.
3.	Alattyán	Kunér				Boleráz, Kostolac.		Bondár 1984; Korek 1985.
4.	Alsóbogát	2+2 lelőhely	Terepbejárás.	A Pogány-völgyi víz és a Galambosi árok között.	Vízparti, dombháti.	Boleráz, Baden.	KÖI-SMMI 1999.	Fekete et al. 2005, 95.
5.	Alsónána	Malomalja dűlő	Nagy kiterjedésű.	Mélyszántás során, leletmentés.		Baden.	B. Horváth, J.	B. Horváth 1972, RF 26, 3.
6.	Alsónémedi	40 sír.	Temető.	Páros-marhatemetkezés.	Dombháton.	Baden.	Korek, J.	Korek 1951
7.	Alsópáhok	Hévíz-halom. Paptag	Kis település. Leletmentés.	Terepbejárás. Hévízdomb Ny-i lejtője. Gödrök és 1 temetkezés.	Vízparti, dombháti.	B-L, Baden. B-L, Baden	MRT 1, 1964. Havasi, B. 2008.	MRT 1, 1/16. lh. Havasi 2009
8.	Andocs	Nagyoldipusztá-Eperfás	Nagy kiterjedésű, 350 x 120 m.	Leletmentés, útépités. Település és/vagy temető?	Nem ismert.	Boleráz-Baden.	Draveczy, B. 1961-1965	Draveczy RF 15, 1; 16, 5; 17, 3; 18, 2; 19; 3.
9.	Aparhant	Felső legelő	10 x 5 m, 3 gödör, 2 kemence feltárt.	Gyűjtés, ásatás.		Boleráz, Baden, Kostolac.	Csiszér, A. gyűjtés. Ódor, J. 1995	Bondár 2001
10.	Arnót	Zbuska-pusztá	Telep és temető?	Erődítési árakkal. Kis-Sajó kanyarulata feletti dombon.	Vízparti, dombháti.	Baden.	Helleband, M. 2006.	M. Hellebrand 2007
11.	Ásothalom	Leletmentés.	Sírok is.	Körös ér melletti domb, elpusztult szántás során.	Víparti, dombháti.	Baden.	Trogmayer, O.	Trogmayer 1958, RF 11, 14.
12.	Bajót	Jankovich barlang			Barlangi.	Baden.	Hillebrand, J. 1913-1926.	Banner 1956, 83. lh.
13.	Bag	Jókai u. 2.	2 kemece, 1 gödör.	Galga mentén.	Vízparti, dombháti.	Baden. Baden.	Mozsolics, A. Kővári, K.	Banner 1956, 169. lh. Kővári 1978, RF 31, 3-4.
14.	Bagamér	Déli szőlőskert	Leletmentés.	Szőlő-aláforgatás.		Baden.	Makkay, J.	Makkay, 1957, RF 10, 11.
15.	Bak	Felrétbak	80-100 m hosszú.	Válicka csatorna K-i teraszán.	Vízparti, dombháti?	Furchenstich, Baden.	Horváth, L. A. - H. Simon, K. 1986.	Horváth – H. Simon, 2003, 144.
16.	Bakonygyirót	Hegyföldi dűlő	Terepbejárás.		Homokos domboldalon.	Baden.		MRT 4, 3/2. Lh.
17.	Balatonalmádi	Liszt F. u. 29.	Leletmentés.			Boleráz.	Rainer, P.	Rainer 1989, RF 43, 5.
18.	Balatonberény	Ady E. u.		Kocsimodell és		Boleráz.	Ajándékozás.	Bondár 2004, 12.

				edénytöredékek.				
19.	Balatonboglár	a. Berekre dűlő b. Borkombinát	14200 + 37000 m ² .	A és B lelőhely összefügg. Nagy kiterjedésű.	Vízparti.	Balaton-Lasinja, Furchenstich, Boleráz, Baden, Kostolac.	Honti Sz. - Költő L. - Németh P. 1980, 2001-2002, M7/S-25.	Honti 1981; Honti et al. 2004, 4-6, 8-9.
20.	Balatonederics	Fekete-Kastély	Terepbejárás, 250-350 x 150 m	Balatonnal párhuzamos dombháton.	Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 1, 5/1. Lh.
21.	Balatonföldvár	a. A város határa. b. Csárdadűlő	Terepbejárás.		Vízparti.	Baden.	Virágos, G. 2004. Draveczy, B.	Virágos 2005. Draveczy 1966, RF 20, 8.
22.	Balatonkenese	Altelek	Terepbejárás, 300 x 200 m.		Dombháton.	Baden.		MRT 2, 8/6. Lh.
23.	Balatonkeresztúr	Réti dűlő	Nagy kiterjedésű, 50000 m ² feltárt.	A badeni kultúra jelenségei kb. 10%-a a lelőhelynek.	Vízparti, dombháti.	B-L, Furchenstich, Boleráz, Baden.	Fábián Sz. 2003-2004, M7/S-35.	Honti et al. 2004, 10-15; 2007, 28-29.
24.	Balatonlelle	a. Úszó u.74-76. b. Országúti dűlő c. Felső-Gamász d. Rádi út mellett e. Rádi domb f. Rádpusztá-temető alja g. Rádpusztá-Romtemplom	Nagy kiterjedésű. Nagy kiterjedésű: 20000+15000m ² 14872 m ² feltárt. 27000 m ² feltárt. 7000 m ² feltárt. 9837 m ² feltárt.	Szomszédos löszhátakon település. Település és temető összetartoznak. Réztárgyak. A-D összefügg, egy lelőhely? Pecséttíróvel. Emberi áldozati gödörrel. Emberi áldozati gödörrel. F-G egy lelőhely?	Vízparti, dombháti. Vízpárt két oldalán, dombháton Vízparti/dombháti. Vízparti/dombháti.	B-L, Furchenstich, Boleráz, Baden. B-L, Boleráz, Baden B-L, Boleráz, Baden B-L, Boleráz, Baden Boleráz, Baden. B-L, Baden.	Ecsedy I. 1976, 1. Gödör feltárt. Sófalvi A. 2002, M7/S-16-17. Molnár I. - Sipos C. 2005, 67 út/2. Serlegi G. 2005, 67/3. Honti Sz. - Németh P. 2005, 67/5. Molnár I. - Sipos C. 2005, 67/5.	Ecsedy 1982 Honti et al. 2004, 18-21. Honti et al. 2007, 46-49. Honti et al. 2007, 49. Honti et al. 2007, 49-51. Honti et al. 2007, 51-56.
25.	Balatonmagyaród	a. Kiskányavár, és b. -sziget c. Hídvégpusztá-déli rév	Nagy kiterjedésű, 3500 m ² feltárt. 31000 m ² feltárt.	Magaslati? A és B lelőhely összefügg. 5 sír. Kis családi temető.	Vízparti. Vízparti?	B-L, Boleráz, Baden. B-L, Furchenstich, Baden.	Horváth, L. 1984, 1986. Kisbalaton, 1986.	Bánffy et al. 1996, 38-39. Bondár 1987; Bánffy et al. 1996, 31, 38.
26.	Balatonőszöd	a. Temetői dűlő b. Csárdai dűlő	100.000 m ² feltárt, 1000 obj. Nem ismert.	Összefügg Szőlád-Öregaszóval? Összefügg Szőlád-Kertek aljával?	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	B-L, Furchenstich, Boleráz-Baden. Baden.	Belényesy-Horváth-Sófalvi A. 2001-2, S-10 Hajdú Á. 2003, M7/128. Km.	Honti et al. 2004, 23-26. Honti et al. 2004, 56-58.
27.	Balatonrendes	a. Zábrák Jenőné szőlője b. Ábrahámhegy	Terepbejárás. Terepbejárás.			Baden. Baden		MRT 1, 8/2. Lh. MRT 1, 8/5. Lh.
28.	Balatonszemes	a. Egyenes dűlő b. Szemesi berek	23.000 m ² feltárt. 54000 m ² feltárt.	Lepusztult lelőhely. Leletmentés.	Vízparti. Vízparti.	Baden. Baden.	Serlegi G. 2003, M7/S-19. Honti Sz.-Németh P.G. 1999-2000, M7/S-13.	Honti et al. 2004, 29-31. Bondár et al. 2000, 95-99; Honti et al. 2002, 6.
29.	Balaton-szentgyörgy	a. Vasútállomás b. Felüljáró	Település. Terepbejárás.	17 objektum feltárt.		Baden. Boleráz.	Sági K. 1964. Honti, Sz. 1992.	Bánffy et al. 1996, 39.
	Balatonújjak	Felső-dűlő	Gázárok-	1 gödör		Baden	Németh, P. G. 2008	Németh 2009

			leletmentés.					
30.	<i>Balatonszepezd</i>	Készleői dűlő	Terepbejárás.			Baden.		MRT 1, 9/2. Lh.
	<i>Baracs</i>	Szitányi dűlő	M6 leletmentés	403 m ² , 1 gödör		Baden	Kiss, Cs. K. 2008	Kiss 2009
31.	<i>Barcs</i>	Pusztabarcs	Leletmentés.	Dráva mocsarában.	Vízparti, dombháti.	Balaton-Lasinja, Boleráz.	Honti, Sz.	Honti 1987, RF 41.6.
32.	<i>Barnag</i>	Hosszúföldek	Terepbejárás.	Pataktól K-re.	Vízparti.	Baden.		MRT 2, 12/4. Lh.
33.	<i>Bátonyterenye</i>	Kisterenye, Bogár-föld	3 objektum.	21. út leletmentése.	Dombháti.	Baden.	Tankó, K. 2003	Tankó 2004
34.	<i>Battonya</i>	Georgievics tanya	6. és 7. Gödör badeni.	Száraz-ér magaspartja.	Vízparti, dombháti.	Cernavodă III- Boleráz?	Szabó, J. J. 1979.	Bondár-Matúz-Szabó 1998
35.	<i>Batyk</i>	Kanász-gödör	150 x 100 m.	Csörgeti patak K-i partján.	Vízparti.	Baden.	Horváth, L. 1991.	Horváth – H. Simon, 2003, 144.
36.	<i>Berettyóújfalu</i>	Dózsa Gy. út	Leletmentés.	Építkezés.		Baden.	Makkay, J.	Makkay 1957, RF 10, 11.
37.	<i>Berhida</i>	a. Kiskovácsi szőlők b. Szennyeshegy	Terepbejárás. Terepbejárás.	Séd lejtőjén. Séd völgyében, 600-700 m hosszán	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	Baden. Baden.		MRT 2, 14/10. MRT 2, 14/22.
38.	<i>Bernecebaráti</i>	a. Szarvascsárda b. Tsz major	750 x 200 m, 1 kemence. 800 x 400 m.	Kemence patak domboldalán. Kemence patak feletti dombon.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombtetőn.	Ludanice?, Baden. Boleráz, Baden.	Patay, P. 1952.	MRT 9, 2/1. Lh. MRT 9, 2/5. Lh.
39.	<i>Békés</i>	a. Kázmánkert b. Diter c. Vizesbánom d. Déló e. Ludad f. Malomvégesi temető g. Jégvermi kert h. Szécsénykert i. Vizesfási ág j. Hangyás ér k. Hosszú sziget l. Lápos-domb	500 m hosszán. A várostól ÉK-re. A várostól ÉK-re. A határ ÉK-i részén. Kis-tanya A város D-i részén. Lipcsey tanya, 200 x 300 m. A város É-i szélén. A várostól K-re. A határ ÉK-i szélén. A határ K-i részén	Hajdani meder K-i partján. Csarnahelyi domb. Kis-Körösbe futó fokér. Dombháton. 1 km x 3 km dombháton. Fehér-Körös K-i partját kísérő domhát. Holt-Kettős-Körös feletti terasz. Domb/kurgán? Dombhát ÉK-i végén, meder mellett. Hangyás eret kísérő parton. Kis-Körös meanderének D-i partja. Lápos ér D-DK-i partján.	Vízparti, dombháti.	Tpolgár, Baden. Boleráz, Baden. Boleráz, Baden. Baden. Boleráz-Cernavodă III (?), Baden. Boleráz. Baden. Baden. Boleráz. Baden. Baden. Boleráz, Baden.	Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 10, 1/26. Lh. MRT 10, 1/35, 38, 39. Lh. MRT 10, 1/51. Lh. MRT 10, 1/52, 55. Lh. MRT 10, 1/58, 117, 118, 124, 125. Lh. MRT 10, 1/88. Lh. MRT 10, 1/103. Lh. MRT 10, 1/110, 112. Lh. MRT 10, 16131. Lh. MRT 10, 1/134, 135, 136. Lh. MRT 10, 1/161. Lh. MRT 10, 1/178, 203. Lh.
40.	<i>Békéscsaba</i>	a. Gerendási tó b. Hosszú-sor	700 x 100 m. 50 x 50 m.	Csabaszabadi határ K-i részén, egykori folyómeder partján. A határ É-i részén, mély folyóvölgy Ny-i partján.	Vízparti. Vízparti.	Baden. Baden.	Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 10, 2/332. Lh. MRT 10, 2/443. Lh.
41.	<i>Bélmegyer</i>	a. Kárász-megyer	A községtől D-re	Folyómeder feletti háton.	Vízparti, dombháti.	Tpolgár, Boleráz, Baden, Makó.	Terepbejárás.	MRT 10, 3/13, 14, 15, 16, 22. Lh.

		b. Vadas-megyér c. Telek-megyér Szalkai tanya d. Cserszád e. Czibor tanya	A határ K-i részén, 300x120. A községtől ÉK-re, 600x500 m. 200x50-100 m. A községtől DK	Érmeder partján. Érmederrel K-i partján. Vízfolyás fölötti hát. Folyómeder fölötti plató.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	Tp, Baden. Tp, Boleráz, Baden. Boleráz, Baden. Tp, Baden.	Terepbejárás. Leletmentés, Juhász, I., Szabó, J. J. Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 10, 3/41. Lh. MRT 10, 3/56, 65, 66. Lh. MRT 10, 3/82. Lh. MRT 10, 3/87. Lh.
42.	Bia	a. Öreghegy b. Szabad-föld	Terepbejárás, gyűjtés. Terepbejárás, 50 x 100 m.	Füzes-patak oldalában. A község ÉNy-i határában.	Vízparti, dombháti. Dombháti.	Ludanice, Baden, Makó. Baden.		MRT 7, 1/3. Lh. MRT 7, 1/19. Lh.
43.	Biatorbágy	Kossuth F. u.	Leletmentés.	Kultúrréteg.		Baden.	Holport, Á.	Holport 1987, RF 41, 6-7.
44.	Bicsérd	Falualja-dűlő	Terepbejárás.			Baden.	Kárpáti, G. 2001	Kárpáti 2003a
45.	Biharugra	a. Kiskánya hát b. Kónya-domb c. Kincses tanya	Terepbejárás. Tell? Terepbejárás.	A falu É-i részében, mélyszántás során. Vizenyős dombháton.	Dombháti. Dombháti. Dombháti.	Boleráz, Coțofeni. Tizapolgár, Boleráz, Baden. Boleráz.		MRT 6, 1/53. Lh. MRT 6, 1/1. Lh. MRT 6, 1/33. Lh.
46.	Birján	Zártkert-Grabina dűlő	Terepbejárás.			Baden.	Kárpáti, G. 2001	Kárpáti 2003
47.	Bodrog	8 lelőhely	Terepbejárás.	A Pogány-völgyi víz és a Galambosi árok között.	Vízparti, dombháti.	Baden.	KÖI-SMMI 1999.	Fekete et al. 2005, 95.
48.	Bonyhád	1. kilométerkö Bonyhád-Varasd közt.	Terepbejárás. 600 x 60 m			Baden.	Csalogovits, J.	Banner 1956, 111. lh.
49.	Bucsa	a. Árpádsor b. Kiskecskés	Terepbejárás. Terepbejárás.	A falu K-i részén. A falu K-i felében levő ér partján.	Dombháti. Vízparti, dombháti.	Boleráz. Boleráz.		Korek 1985. Korek 1985; MRT 6, 2/11-12. lh.
50.	Budapest	1.Pusztadombi út 2.Csillaghegy 3.Pünkösdfürdő 4.Gázcső-árok 5.Pünkösdfürdő u. 6.Klement vill. gy. 7.Buváti sporttelep 8.Bányászati üdülő 9.Vízművek, III. 10.Leipzig cukor 11.Hajógyári sz. 12.Remete barlang 13.Medve utca 14.Budai Vár 15.Tabán 16.Gellérthegy 17.Bocskai/Lenkei 18.BEAC sportt 19.Andor utca 20.Andor/ Budafoki ut 21.Gyapot u. 22.Albertfalva 23.Hunyadi J. u. 24.Nagytétény/K.	Nagykovács		Barlangi.	Baden III/IV minden lh. Ludanice, Baden.	BTM Adattár. Több ásátás.	Endrődi 2004, 12.

60.	<i>Csögle</i>	a. Józsaák dombja b. Pusztaszőlő c. Dobó-major	Terepbejárás. Terepbejárás, 250 x 150 m. 150-300 x 40-50m	Marcal árterében sziget.	Vízparti. Vízparti, dombtetőn. Vízparti, dombháti.	Boleráz. B-L, Boleráz. Baden.		MRT 3, 11/2. Lh. MRT 3, 11/3. Lh. MRT 3, 11/5. Lh.
61.	<i>Dad</i>	Új utca	Leletmentés.			Baden.	Vékony, G.	Vékony 1968, RF 22, 8.
62.	<i>Deszk A</i>					Boleráz.		Torma 1969
63.	<i>Dombóvár</i>			Tűzhelyek, gödrök, kemence.		Baden?	Csalogovits, J.	Banner 1956, 106. Lh.
64.	<i>Döbröce</i>	a. A községtől Ny-ra. b. Máhó	Terepbejárás, 30 x 20 m. Terepbejárás.	Vízér partján fekvő dombon, embercsontok is! Marcal K-i dombhátain.	Vízparti, dombtetőn.	Boleráz. Boleráz.		MRT 3, 16/1. Lh. MRT 3, 16/5. Lh.
65.	<i>Döbrököz</i>	Szarvadi berek				Boleráz.		Torma 1969
66.	<i>Dörgicse</i>	Kútfői dűlő	Terepbejárás.		Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 2, 18/6.
67.	<i>Dudar</i>	Ördöglik			Barlangi.	Baden.	Bertalan, K.	MRT 4, 25/3. Lh.
68.	<i>Dunabogdány</i>	Duna-part			Dombháti.	Boleráz?, Baden.		MRT 7, 8/12. Lh.
69.	<i>Dunafalva</i>	Váripusztá				Baden.	Kőhegyi, M.	Kőhegyi 1961, RF 15, 3.
70.	<i>Dunakeszi</i>	a. Székes-dűlő és b. Nádas c. Fatelep d. Hegyrejáró dűlő	15 objektum. 5 gödör. 100 x 500 m.	Duna-terasz két dombpartja. Óceán árok feletti dombon.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	Ludanice, Protobol, Boleráz. Baden. Baden.	Horváth, L. A. et al. 2000. Kővári, K. Megsemmisült.	Horváth et al. 2003 Bondár, 2007, 79. MRT 9, 5/15. Lh.
71.	<i>Duzs</i>					Boleráz.		Torma 1969
72.	<i>Ecsefalva</i>	Egyházashalom				Boleráz.		Korek 1985.
73.	<i>Ecser</i>	a. 6. lh. b. 2. lh.	Település, 50070 m ² feltárt. 118 objektum.	Összefügg Maglód 1-el. A vasúti töltés másik oldala. Emberi temetkezések.	Vízparti, dombháti. Vízparti.	Baden III-IV.	2004-2006, több team.	Patay et al. 2008 Simon 2006, 15.
74.	<i>Edde</i>	1 lelőhely	Terepbejárás.	A Pogány-völgyi víz és a Galambosi árok között.	Vízparti, dombháti.	Baden.	KÖI-SMMI 1999.	Fekete et al. 2005, 95.
75.	<i>Egyházaskesző</i>	Molnár sziget	Terepbejárás.	Félsziget a Marcal árterében.	Vízparti, dombtetőn.	Baden.		MRT 4, 26/5. LH.
76.	<i>Endrőd</i>	a. Sűrű csejt b. Újcsejt	Terepbejárás, 800 m hosszan. Terepbejárás.	Holt-Berettyó Ny-i magaspartján.	Vízparti, dombháti.	Cernavodă III- Boleráz?, Makó. Baden.		MRT 8, 3/89. Lh. MRT 8, 3/149. Lh.
	<i>Enese</i>	Pippani dűlő	Feltárt 19462 m ²	Rába menti dombháton	Vízparti, dombháti	Baden?	Antoni, J. 2008-2009.	Antoni 2010, 39.
77.	<i>Epöl</i>	Kókkúti dűlő			Dombhát.	Ludanice, Boleráz.		MRT 5, 7/2. Lh.
78.	<i>Esztergom</i>	a. Ősi-barlang b. Diósvölgy c. Szentkirály d. Szentgyörgy-mező e. Várhegy f. Duna dűlő	Terepbejárás. 2 x 2 m 340 gödör, 40 tűzhely, házak. 1 gödör 4 gödör	Leletmentés, 1 kemence. 8 emberi, 5 szarvasmarha, 4 állatáldozati gödör, edény-depot. 2 idoltöredék.	Barlangi. Vízparti.	Baden III/IV. Baden. Baden. Boleráz. Baden. Boleráz, Baden.	Csengeri, P. – Markó, A. 2000. Horváth, I. 1982. Kövecses Varga, E. 1988 Bóna, I. 1959.	Csengeri-Markó 2003 György 2009 Bondár 1987a Kövecses-Varga 1988, RF 42, 11-12. Torma 1969 MRT 5, 8/1. Lh. MRT 5, 8/77. Lh.
79.	<i>Etyek</i>	Kálváriadomb	Leletmentés.	Földkitermelés.		Baden.	Bánki, Zs.	Bánki 1965, RF 19, 7.

80.	Felgyő	Várhát	Leletmentés.	Tisza árterében.	Vízparti, dombháti.	Baden.	G. Szénászky, J.	G. Szénászky 1970, RF 24, 6-7.
81.	Felsőgöd	Pusztatemplom. Könyök u.	600 x 350 m. 2 gödör.	Duna ártere feletti domb.	Vízparti, dombháti.	Boleráz.	Hellebrand, M. 1970.	MRT 9, 7/3, 5. Lh.
82.	Felsőörs	Vakola dűlő	Terepbejárás.		Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 2, 19/5. Lh.
83.	Felsővadász	Várdomb	Tell-jellegű település.	Leletmentés.	Dombtetőn.	Baden.	Koós, J.	Koós 1984, RF 38, 12.
84.	Fertőrákos	Boglárhegy				Furchestich, Boleráz, Baden.		Nováki 1966; Torma 1969.
85.	Fonyód	a. Bézsény puszta b. Bézsény puszta A-B c. Garai földje d. Római sánc e. Várhegy f. Dögtér (Zichy u.) g. Vasúti dűlő, Mérnöki telep h. Feketebézsény-puszta	Nagy kiterjedésű. Temető, önálló vagy telepen belüli? Nem ismert. Nem ismert. Nem ismert. Nem ismert. 8414 m ² feltárt.	A-B ugyanaz, a település és temetője? 51800 m ² Bacsák Gy. leírása alapján. Oláh J. földje. Szórvány. Szórvány.	Mocsárból kiemelkedő földnyelv. Erődített? Magaslati? Vízparti, dombháti.	B-L, Boleráz, Baden. IIA. IIA. IIA. IIA. B-L, Furchestich, Baden. Baden	Gallina Zs. - Somogyi K. 2003, M7/S-33. 1935 urnasírok rigolozás közben, 1-9, 18-21. tűzhely. Tűzhely és ház? Sír. Urnasír. Szórvány. Szórvány. Gallina Zs. – Somogyi K. 2004, M7/S-34. Molnár, I. 2005	Honti et al. 2004, 34-36; Banner 1956, 37, 38, 39, 40, 41. lelőhelyek. Honti et al. 2007, 23-26. Molnár 2006
86.	Fót	a. Rossztemplom dűlő b. Konya-Monya c. Tókeri dűlő	Terepbejárás, 200 x 80 m. Terepbejárás, 100 x 750 m. Terepbejárás, 60 x 140 m.	Mogyoródi patak árterében levő dombon. Mogyoródi patak domboldalán. Mogyoródi patak melletti lankán.	Vízparti, dombtetőn. Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	Boleráz, Baden. Boleráz, Baden, Makó. Baden.		MRT 9, 8/11. Lh. MRT 9, 8/3. Lh. MRT 9, 8/12. Lh.
87.	Főnyed		Település.	Terepbejárás.		Baden.		Bánffy et al. 1996, 39.
88.	Füzesgyarmat	a. Peres dűlő b. Varga-zug c. Pázmán	Terepbejárás, 300 m hosszan. Tell-település. Terepbejárás.	Fürjesi csatorna partján. Ér K-i partján, terepbejárás. Ér partján.	Vízparti? Vízparti, dombtetőn.	Tiszapolgár, Baden. Baden, Nyírség? Baden.		MRT 6, 5/18. Lh. MRT 6, 5/69. Lh. MRT 6, 5/97. Lh.
89.	Gellénháza	Városháza		Gellénházi patak É-i partján.	Vízparti.	B-L, Baden.	Horváth, L. A. – H. Simon, K. 1990-194, 1996.	Horváth – H. Simon, 2003, 144.
90.	Gerla	a. Kázmán-part b. Icce-part c. Veres gyűrűs	Terepbejárás, 800x200 m. Terepbejárás. A határ ÉK-i része.	Kázmány-ér magaspertján. Icce-ér K-i partja. Érmedert kísérő hát.	Vízparti, dombháti. Vízparti. Vízparti, dombháti.	Tpolgár, Boleráz. Baden. Boleráz, Baden.		MRT 10, 5/33. Lh. MRT 10, 5/53, 54, 55. Lh. MRT 10, 5/63-68. Lh.
91.	Gyál	13. lelőhely	5797 m ² feltárt.	2 állattemetkezés.		Baden.	Péteváry, T. 2002	Péteváry 2004
92.	Gyoma	a. Egei halom b. Ugari tábla c. Botos tanya d. Özedi part	20 gödör feltárt. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás.	Szepes-ér szigetén. Ny-i határszélén. É-i határrészen. A határ K-i részén.	Vízparti, dombháti. Dombháti. Dombháti. Dombháti.	Cernavodá III- Boleráz? Yamnaja. Cernavodá III- Boleráz? Boleráz.	Maráz, B. 1971-1976.	MRT 8, 4/121. Lh. MRT 8, 4/7. Lh. MRT 8, 4/15. Lh. MRT 8, 4/196. Lh.

93.	<i>Gyomaendrőd</i>		700 m ² feltárt.	3 objektum.		Protoboleráz?, korai Boleráz.	Jankovich, B. D. 1991	Bondár 1999
94.	<i>Gyöngyöshalász</i>	Encspuszta	6 gödör feltárt.	Gyöngyös patak partján.	Vízparti.	Protoboleráz?, Boleráz.	Szabó, J. J. 1981	Szabó 1983
95.	<i>Győr</i>	a. M1 autópálya, A7 b. Szabadrétdomb	Nagy kiterjedésű.	Ártéri területen.	Vízparti.	B-L, Furchenstich, Boleráz.		Figler 1991 Figler et al. 1997
96.	<i>Hajmáskér</i>	Újtelep			Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 2, 21/10. Lh.
97.	<i>Hahót</i>	Szartori	600 m ² feltárt.			B-L, Baden.	Bánffy, E.	Bánffy 1995
98.	<i>Hidegkút</i>	Eresztvény				Boleráz.		Torma 1969
99.	<i>Himod</i>	Káposztás-kertek	500 x 7 m.	MOL-vezeték.		Baden.	Egry, I. – Tomka, P. 2000	Egry-Tomka 2003
100.	<i>Hódmezővásárhely</i>	a. Kishomok b. Bodzáspart c. Gorzsa d. Laktanya, 47/1 lh.	Szelvényből. 47. út leletmentés	Bodrogkeresztúri temető. 17740 m ² -en 9 gödör.		Baden IV. Tiszapolgár, Protoboleráz.	 Tóth K. 2001-2002.	Bondár-Korek 1995 Banner 1956, 27. lh; Harkai 2000 Patay 2008
101.	<i>Ikrény</i>	M1	Leletmentés, 8 gödör.	Rába magaspartján.	Vízparti, dombháti.	Boleráz.	Figler, A.	Figler 1990, RF 44, 15.
102.	<i>Ipolydamásd</i>	a. Sziget b. Malom-kert.	3 sír, 270 m ² . Terepbejárás, 400 x 100 m.	Kőpakolásos, hamvasztásos Damásdi patak menti háton.	Vízparti. Vízparti, dombháti.	Boleráz, Cotofen hatással. Boleráz.	Kővári, K. 1988-1989.	MRT 9, 9/15. Lh. MRT 9, 9/4. Lh.
103.	<i>Ipolytölgyes</i>	a. Tsz major b. Öreg-hegy c. Mál-alja d. Nádréti földek e. Szentmárton dűlő	950 x 250 m, 13 szelvény. 120 x 450 m. 100 x 300 m. 100 m ² feltárt, 420 x 300 m. 300 x 400 m, 28. gödör feltárt.	Ipoly és Cserge közti háton. Óreghegy platója, Ganádi patak mellett. Nyerges patak meletti dombháton. Ipoly és Nyerges patak árterében. A Nyerges és a Hosszú patak összefolyásánál.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	Ludanice, Boleráz, Baden, Makó. Ludanice, Baden. Boleráz, Baden. Furchenstich, Boleráz, Baden. Ludanice, Boleráz, Baden.	Erdélyi, I. 1967. Terepbejárás. Terepbejárás. Kővári, K. 1989. Bakay, K. 1969-1971.	MRT 9, 10/1. Lh. MRT 9, 10/3. Lh. MRT 9, 10/7. Lh. MRT 9, 10/8. Lh. MRT 9, 10/15. Lh.
104.	<i>Istvánháza</i>	Tücsköspart II	Terepbejárás.	Tisza magaspartja.	Vízparti, dombháti.	Baden.		Kalicz 1957
105.	<i>Jánosháza</i>	Fürdődomb	Edényelet.		Dombháti.	Baden.	Károlyi, M.	Károlyi 1968, RF 22, 11.
	<i>Jászberény</i>	Cseróhalom	Baden sírok				Csalog vagy Korek???	
106.	<i>Kajárpéc</i>	Pokolfadomb	Leletmentés, M1.			Baden.	Figler, A.	Figler 1984, RF 38, 15.
107.	<i>Kaposújlak</i>	Várdomb dűlő	Nagy kiterjedésű, 40000 m ² .	Hetesi árok Ny-i oldalán, É-D-i dombháton.	Vízparti, dombháti.	Baden.	Gallina Zs. – Somogyi K. 2002.	Somogyi 2004
108.	<i>Kál</i>	I. legelő	6000 m ² feltárt.	M3 leletmentés.		Baden.	Ács, Cs.	Ács 1995, RF 49, 15.
109.	<i>Káptalanfa</i>	Kocsmáros-tág	Terepbejárás.		Dombháti.	Boleráz.		MRT 3, 25/2. Lh.
110.	<i>Káptalantóti</i>	Nádaskúti dűlő				Boleráz.		Torma 1969
111.	<i>Kemecse</i>	Vastanya	Leletmentés.	Szántás során.	Dombháti.	Baden.	Kalicz, N.	Kalicz 1957, RF 10, 15.
112.	<i>Kemence</i>	a. Temető	Terepbejárás, 500 x 180 m.	Kemence patak feletti dombháton.	Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 9, 11/4. Lh.

113.	<i>Keszthely</i>	a. Apátdomb b. Dobogó c. Római u. d. Halászcserda e. Honvéd. u. f. Gátidomb g. Úszató h. Fenékpusztá i. Hévízi öböl j. Várház k. Csók I. u. l. Nádgazdaság	Nagy kiterjedésű. Település. Hamvasztott sír. Település. Település. Település. Település. Település. Szórványtelepek Település. Település. Település, 52 m ² feltárt.	Magaslati település? Terepbejárás. 2 gödör. 1 gödör. Terepbejárás. Szövöszék-nehezék sorozat. Tőzeg alatt. Terepbejárás. Terepbejárás. Triton kúrt, 5 kemence, 1 gödör.	Vízparti. Dombháti? Vízparti? Vízparti? Dombháti.	Boleráz, Baden. Baden. Boleráz. B-L, Baden. Baden. PB, Baden, Kostolac Baden. B-L, Baden. Boleráz. Furchentich/ Boleráz.	Sági J. 1906. Füzes, M. – Sági, 1966 Horváth, L. 1967. Müller, R. 1973. Horváth, L. 1967. Kalicz, N. et al. Horváth, L. 1969. Kalicz, N. 1964, Erdélyi I. - Bakay, K. et al. 1964. Horváth, L. 1967. Kalicz, N. 1964.	MRT 1, 21/49. lh. MRT 1, 21/6. lh. MRT 1, 21/70. lh. MRT 1, 21/41. lh. MRT 1, 21/69. lh. MRT 1, 21/12. lh. MRT 1, 21/12. lh. Bánffy et al. 1996,39 MRT 1, 21/15. lh. MRT 1, 21/26 lh. MRT 1, 21/41. lh. MRT 1, 21/20. Lh.
114.	<i>Kesztölc</i>	Leánybarlang		= Sármánka?	Barlangi.	Baden.	MRT 5, 9/13. Lh? =	Banner 1956, 92. lh.
115.	<i>Kékkút</i>	Maktyáni dűlő				Boleráz.		Torma 1969
116.	<i>Kétegyháza</i>		100 m ² feltárt.			Bodrogkeresztúr, Cernavoda III- Boleráz?, Yamnaja.	Ecsedy, I. 1973.	Ecsedy 1973
117.	<i>Kiskassa</i>	Település határa.	Terepbejárás.	800 x 200 m erődített telep?	Dombtetőn.	Baden.	Kárpáti, G. 2001	Kárpáti 2003b
118.	<i>Kiskőrös</i>	Vasútállomás				Baden.	Csalog, J.	Banner 1956, 193. lh.
119.	<i>Kisoroszi</i>	a. Nagy-sasfészek b. Hosszú-rét	Terepbejárás, 1500x300m. Terepbejárás, 600-800 m.	Duna-parton. Duna-parton.	Vízparti. Vízparti.	Boleráz, Baden. Boleráz.		MRT 7, 10/1. Lh. MRT 7, 10/8. Lh.
120.	<i>Kispirit</i>		Terepbejárás, 400 x 200 m.	Marcal árterének K-i dombján.	Vízparti, dombháti.	Boleráz.		MRT 3, 31/5. Lh.
121.	<i>Kisszékely</i>	Bernát tanya	Leletmentés.	Patak partján.	Vízparti, dombháti.	Baden.	Ódor, J.	Ódor 2001, RF 51, 39.
122.	<i>Kisvásárhely</i>		Terepbejárás, 150 x 100 m.	Marcal árterében félszigeten.	Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 3, 33/5. lh.
123.	<i>Kompolt</i>	Kistéri tanya, 15. Lh.	32370 m ² feltárt, 9 objektum.	Tarna és Tarnóca árterében.	Vízparti.	Protoboleráz?, Boleráz.	Vaday, A. 1994	Bánffy et al. 1997
124.	<i>Kóka</i>	Település határa.	Terepbejárás.	Több lelőhely, a Felső-Tápió magas-partján.	Vízparti, dombháti.	Baden.	Bóka, G. 2002	Bóka 2004
125.	<i>Koronc</i>	Fövényesdomb				Boleráz.		Torma 1969.
126.	<i>Kosd</i>	a. Cselőte-pusztá b. Alsó-vetők c. Kéménd-vég d. Nagy-Hotó	500 x 150 m. 800 x 800 m. 200 x 400 m. 300 x 500 m.	Cselőte patak feletti domb. Kosdi és Cselőte patak közt. Nagy-mál völgy és Szilas patak közötti dombháti. Szilas patak árterében.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti. Vízparti, dombtetőn.	Baden. Baden. Baden. Baden.	Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 9, 14/1. Lh. MRT 9, 14/7. Lh. MRT 9, 14/9. Lh. MRT 9, 14/14. Lh.
127.	<i>Kozármisleny</i>	Almáslegelő	Terepbejárás.	400 x 400 m.	Vízparti, dombháti.	Baden.	Kárpáti, G. 2001	Kárpáti 2003c
128.	<i>Kóny</i>	Gázvezeték 1	Leletmentés.			Boleráz, Baden.	Szónyi, E.	Szónyi 2001, F 51, 38.
129.	<i>Kölesd</i>	Téglagyár	1 gödör feltárt.	Leletmentés.		Baden.	Gaál, A.	Gaál 1973, RF 27, 11.
130.	<i>Körösladány</i>	Déllő	Terepbejárás.	Érmederrel körülvevett sziget.	Vízparti, dombtetőn.	Baden.		MRT 6, 7/33. Lh.

131.	<i>Körösújfalú</i>	a. Jákó dűlő b. Makkos	Terepbejárás. A község D-i határában.	Ér Ny-i partján. Ér K-i magaspartján.	Vízparti. Vízparti, dombháti.	Boleráz. Baden.		MRT 6, 9/4. Lh. MRT 6, 9/12. Lh.
132.	<i>Kunpeszér</i>	Téglaházi dűlő	Leletmentés.			Baden.	Horváth, A. – H. Tóth, E.	Horváth – H. Tóth 1986, RF 40, 17.
	<i>Kunszentmárton</i>	Veker éri főcsatorna partja-megyehatár Istvánházapuszta-ér Nagyéri főcsatorna	1500/200x60-70 m	Félszigetszerű magaspart	Vízpartin, dombháti mind.	Baden Baden TP, BK, Boleráz		DJM terepbejárása
133.	<i>Külsővat</i>	a. Bánhalma b. Belsőbánd	Terepbejárás. Terepbejárás.	Marcal ártere mellett domb. Marcal árterében sziget.	Vízparti, dombháti.	Boleráz. Boleráz, Baden.	Éri, I.	Éri 1963, RF 17, 8. MRT 4, 40/15. Lh.
134.	<i>Küngös</i>	Deák F. u. vége	Terepbejárás.		Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 2, 28/1. Lh.
135.	<i>Lábatlan</i>	Hosszúföldek	Terepbejárás	Duna melletti terasz.	Vízparti, dombháti.	Boleráz, Baden.		MRT 5, 10/6. Lh.
136.	<i>Lánycsók</i>	Égettmalom	2 gödör feltárt.	Öntőtégely.	Dombháti.	B-L, Boleráz, Vučedol.	Ecsedy, I. – Kalicz, N. 1973, 1976.	Ecsedy 1978
137.	<i>Letenye</i>	Korongi-tábla	18600 m ² feltárt.	Mura menti háton.	Vízparti, dombháti.	B-L, Baden.	Kvassay, J. 2003	Kvassay 2004
138.	<i>Letskés</i>	a. Pap-irtás – Félholdak b. Irhát-dűlő c. Homokbánya d. Fügöttye e. Rétrejáró dűlő	700 x 100 m. 80 x 80 m. 100 x 300 m. 100 x 400 m. 50 x 130 m.	Ipoly árterében dombháton. Ipoly árterében dombon. Ipoly melletti domb. Letskés patak melletti dombon. Ipoly árterében levő dombon.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombtetőn. Vízparti, dombháti. Vízparti, dombtetőn. Vízparti, dombháti.	Boleráz, Baden, Kostolac. Boleráz. Boleráz, Baden. Ludanice, Baden. Baden.	Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 9, 16/1, 21. Lh. MRT 9, 16/2. Lh. MRT 9, 16/3. Lh. MRT 9, 16/13. Lh. MRT 9, 16/18. Lh.
139.	<i>Lukácsháza</i>	Nagycsömötei-hegy, Kisrőkás	2 ha, 2. objektum.	Szarvasmarha-temetkezéssel.	Dombháti.	Baden.	Ilon, G. 2004.	Ilon 2005
140.	<i>Maglód</i>	1. lh.	Település, 970000 m ² .	Összefügg Ecsér 6-al.	Vízparti, dombháti.	Baden III-IV.	2001-2006, több team.	Rácz 2007.
141.	<i>Magyargencs</i>	Úrgehegy	Terepbejárás.		Dombtetőn.	Boleráz.		MRT 4, 44/18. Lh.
142.	<i>Malomsok</i>	Cseresznyés	Terepbejárás.	Rába-Gerence egykori terasza.	Vízparti, dombháti.	Boleráz.		MRT 4, 45/14. Lh.
143.	<i>Marcaltó</i>	Gerencei dűlő	Terepbejárás.	Gerence teraszán.	Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 4, 47/7. Lh.
144.	<i>Mágocs</i>					Boleráz, Baden.		Torma 1969
	<i>Mernye</i>	Nagy-árok	3 gödör	Orci patak Ny-i oldala, homokos domboldalon, 114 m ²	Vízparti, dombháti	Boleráz-Baden átmeneti fázis	Skriba, P. 2008	Skriba 2009, Skriba et al. 2010, 253-280.
	<i>Mesterszállás</i>	Szegényzug Körös-gát IV. csatorna partja	400x350 m Pintér tanya	Holt-Köröstől É-ra, magaspart. Szigetszerű magaspart. Magaspart	Vízparti, dombháti.	Baden Baden Baden		DJM terepbejárás.
145.	<i>Mezőberény</i>	a. Békési út, Körgát b. Belenta c. Frei-tanya. d. Hosszúfoki csatorna e. Kereki.	A várostól DK-re. A várostól D-re. Kereki határan. Sárga-gát, 400x200 m. Kereki ÉK-i szélén.	400x250 m, ér mentén. 200x100 m, meder partján. Folyómeder feletti háton. 300x100 m, Büngösd ágának	Vízparti. Vízparti, dombháti.	Hhalom/ Cernavoda III-Boleráz? Baden. Baden. Tp, Baden. Boleráz.	Leletmentés, Maráz, B., Kürti, B. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 10, 9/136. Lh. MRT 10, 9/23. Lh. MRT 10, 9/34. Lh. MRT 10, 9/35. Lh. MRT 10, 9/43. Lh.

				mederpartján.			Terepbejárás.	
146.	<i>Mezőcsát</i>	Hörcsögös				Baden IV, Yamnaja.		Kalicz 1999.
147.	<i>Mezőkeresztes</i>	a. Cset halom b. Csincsetanya	Leletmentés.	Gödör, kemencék.		Baden. Baden.	Kalicz, N.	Wolf 1995 Kalicz 1958, RF 11, 19-20.
	<i>Mezőkövesd</i>	Nagy-Fertő	M3 leletmentés 5000 m ² , 27 objektum, állattemetkezés 8	Kánya patak mellett	vízparti	Baden	Csengeri P. 2001.	György 2008
148.	<i>Mezőszemere</i>	a. Úr-rét b. Zsidó-tag			Dombháti.	Baden. Baden.	Danyi, J. 2005 Fodor, L. 2005	Danyi 2006 Fodor 2006
149.	<i>Méhkerék</i>	Lasnyik dűlő				Baden.	Trogmayer, O.	Trogmayer 1961, RF 15, 14.
150.	<i>Misefa</i>	LPG állomás				B-L, Protoboleráz, Boleráz.		Horváth – H. Simon, 2003, 138-139.
151.	<i>Moha</i>	Homokbánya	Folyamatos pusztítás, gyűjtés, leletmentés.	Kocsi-modell. Állati temetkezések.	Homokbánya.	Boleráz, Baden?	Antoni, J.; Jungbert, B.	Antoni 1975, RF 29, 11; Jungbert 1988, RF 42, 20; Kovács 2006.
152.	<i>Monor</i>	Berek	40 objektum.	Állattemetkezések.	Dombtetőn.	Baden.	Kövári, K. 2001.	Kövári 2003
153.1 54.	<i>Monoszló</i>	Kávaskúti dűlő	Terepbejárás.		Dombtetőn.	Baden.		MRT 1, 31/4. Lh.
155.	<i>Mosonszentmiklós</i>	Pál-major	M1 leletmentés.			Ludanice Boleráz.	Figler, A.	Figler 1993, RF 47 18-19.
156.	<i>Nagyárpád</i>	Dióstető	1000 m ² feltárt.		Dombtetőn.	Baden, Vučedol.	Bándi, G.	Bándi 1963, RF 17, 10.
157.	<i>Nagybátony</i>	A város határa.	3 objektum.			Baden.	Guba, Sz. 2004.	Guba 2005
158.	<i>Nagybörzsöny</i>	a. Homokok b. Gevendek c. Magyar-hegy alja d. Hagyigálló	250 x 1100 m. 6 gödör feltárt. 100 x 60 m. 200 x 80 m.	Börzsönyi patakra lejtő dombon. Börzsöny és Cserge patak közti dombháton. Börzsöny patakra lejtő domb. Börzsöny patakra lejtő domboldalon.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	Boleráz, Baden. Boleráz, Baden. Baden. Baden.	Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 9, 18/2. Lh. MRT 9, 18/5. Lh. MRT 9, 18/9. Lh. MRT 9, 18/19. Lh.
159.	<i>Nagykanizsa</i>	a. Billa áruház b. Inkey kápolna c. Palin	1500 m ² feltárt. 7500 m ² feltárt. 8550 m ² feltárt.	Kanizsa folyótól K-re emelkedő dombháton.	Vízparti, dombháti.	Baden C-D1. B-L, Baden IIB-III. Baden.	P. Barna J. Horváth, L. 2005. Eke, I. 2004.	P. Barna 2003 Kalicz 2003; Horváth 2007. Eke 2005
160.	<i>Nagykozár</i>	Zamajor				Boleráz.		Torma 1969
161.	<i>Nagymaros</i>	Romházi vadföld	180 x 80 m.	Kiszáradt patak feletti dombon.	Vízparti, dombháti.	Baden.	Terepbejárás.	MRT 9, 19/33. Lh.
162.	<i>Nagyball</i>					Boleráz.		Torma 1969
163.	<i>Nagyrécsce</i>	Sárszegi patak	9527 m ² , 58 objektum.	Sárszegi patak menti háton. Edénydepot.	Vízparti, dombháti.	Boleráz, Baden.	Kvassay, J. 2005.	Bondár 2008
	<i>Nagyrév</i>	Zsidóhalom Újtag-Varga tanya Belsősap, Fehér tanya Haladás Tsz	120x100 m 250x100 m 60x110 m	Tell-településen Holt-Tisza partja Magaspart Holt-Tisza partja	Vízparti, dombháti	? Boleráz Baden Középső és késő rézkor.		DJM leltárkönyv DJM terepbejárás

164.	Nagyút	Göböljárás II.	24 gödör, 7000 m ² feltárt.	M3 leletmentés.	Dombháti.	Baden.	Ács, Cs.	Ács 1994, RF 48, 21.
165.	Nagyvázsony	a. Kastélykert b. Szérűskerti dűlő				Boleráz. Boleráz.		Torma 1969 Torma 1969
166.	Neszmély	a. Tekerespatak b. Felsősziget	Hamvasztott sír.	Leletmentés.		Baden. Boleráz.	Makkay, J.	Makkay 1959, RF 13, 16. Torma 1969.
167.	Nógrádverőce	Magasak	700 x 200 m.	Duna és Lósi patak közti domb.	Vízparti, dombháti.	Baden.	Terepbejárás.	MRT 9, 20/4. Lh.
168.	Nyergesújfalu	a. Duna-dűlő b. Somberek alja c. Viscosa gyár d. Rábl-völgy	Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás.	Duna magas-partjában. Duna-teraszán. Duna-part.	Vízparti, dombháti. Dombtetőn.	Ludanice, Baden. Boleráz. Baden. Boleráz, Baden.	Kalicz, N. 1959.	MRT 5, 15/2. MRT 5, 15/11. Lh. MRT 5, 15/17. Lh. MRT 5, 15/20. Lh.
	Nyíregyháza-Oros	Elkerülő út, 28-29. Egybefüggő lelőhelyek	Oros-Kánya dűlő Nagyvér-dűlő	12 objektum 26 gödör és 1 árok		Baden Baden	Gindele, R. 2004 Gindele, R. –Istvánovics, E. – Kádas, Z.	JAM Adattár
169.	Nyirád		Terepbejárás, 100 x 30 m.	Kígyós patak partján.	Vízparti, dombháti.	Boleráz.		MRT 3, 43/1. Lh.
170.	Okány	a. Romogy b. Hosszú-sziget	Leletmentés. Terepbejárás.	Főcsatorna ásásakor. Falu D-éi részén, érparton.	Vízparti, dombháti.	Baden. Baden.		MRT 6, 10/38. Lh. MRT 6, 10/43. Lh.
171.	Ordacsehi	a. Major b. Bugaszeg	Nem ismert, 4200 m ² feltárt. 90000 m ² feltárt.	Nagy kiterjedésű.	Vízparti. Vízparti, dombháti.	B-L, Baden, Kostolac. B-L, Furchenstich, Boleráz, Baden.	Füle P. 1994, M7/S-31. Több team, 2000-2003, M7/S-29.	Bondár 1998, Bondár et al. 2000, 94. Honti et al. 2002, 15, 2004, 41.
	Oros	Nyírjes Hulladéklerakó	II Marhatemetkezés ek, kocsikerék modell	3 baden ház?, 3 kemence, 1 tűzhely, 2 kút, 74 gödör, 7 gödörbokor, 2 árok, 1 cölöplyuk		Baden	Pintye, G. 2008	Pintye 2009
172.	Orosháza	Bónum	Leletmentés. Település vagy temető?	Ember és szarvasmarha közös temetkezése, és még egy sír.	Homokbánya.	Baden.	Olasz, E.	Olasz 1960, RF 14, 16.
173.	Osló	Imeldomb	Tőzgebánya.	Halászhely, 500 m ² feltárt.	Vízparti.	Baden.	Gömöri, J.	Gömöri 1978, RF 32, 17.
174.	Ószentiván					Baden.		Banner 1956, 217- 219. lh.
175.	Ózd	a. Center b. Kőaljtető c. Sportstadion	Temető. Tell-település. Település.	Leletmentés. Antropomorf urnákkal. 80-100 cm kultúrreteg.	Magaslati. B fiókja?	Baden IV. Baden IV. Baden IV.	Korek, J. 1950	Kalicz 1963; Kemenczei 1966 Banner 1956, 283.lh. Banner 1956, 284.lh.
	Öcsöd	Tanyák Hármas Körös partja Lukács-zug	Magaspart D-i része		Vízparti, dombháti.	Baden Baden Baden		DJM leltárkönyv DJM terepbejárása
176.	Örménykút	Kardos 1, Hosszú sor	Terepbejárás.	Vízfolyás K-i partján.	Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 8, 7/78. Lh.
177.	Örvényes	Kukoricaföld	Terepbejárás.		Dombháti.	Baden.		MRT 2, 35/3. Lh.
178.	Ósagárd	Rákóczi út 56-93.	Leletmentés.			Baden.	Bácsmegi, G. 2003	Bácsmegi 2004
179.	Ósi	Csapásföld	Terepbejárás.	Forrás körül.	Vízparti.	Baden.		MRT 2, 36/9. Lh.
	Paks	Gyapa	M6 leletmentés, 41224 m ²	Vörös malom patak partja	Vízparti, dombháti	Baden	Váczi, G. 2008	Váczi 2009
180.	Palotabozsok		Temető.			Baden.	Török, Gy.	Banner 1956, 145. lh.
181.	Pamuk	Laskapuszta				Baden.	Draveczy, B.	Draveczy 1964, RF

								18, 16.
182.	<i>Panyola</i>	Vásármező-domb	Leletmentés.		Dombháti.	Hunyadihalom, Baden.	Almássy, K. – Istvánovics, E. 2003	Almássy-Istvánovics 2004
183.	<i>Papkeszi</i>	Károlyi dűlő	Terepbejárás.		Dombháti.	Baden.		MRT 2, 39/19. Lh.
184.	<i>Pári</i>	Altacker	460 m ² feltárt.	Koppány magas-partján, 200 x 300 méteren.	Vízparti, dombháti.	Boleráz.	Torma, I. 1968.	Torma 1977
185.	<i>Penc</i>	a. Barina b. Alsópenc	120 x 260 m. 50-400 – 1000 m	Patakra lejtő domboldalon. Penci ágra lejtő dombon.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	Baden. Boleráz, Baden.	Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 9, 22/7. Lh. MRT 9, 22/18. Lh.
186.	<i>Perőcsény</i>	a. Pusztatemplom-lápa b. Pallérok	100 x 600 m. 200 x 200 m.	Orzsán patak völgyéből emelkedő dombháti. Orzsán patakra lejtő dombon.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	Boleráz, Baden. Baden.	Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 9, 23/3. Lh. MRT 9, 23/16. Lh.
187.	<i>Petrivente</i>	Újkúti dűlő	Település.	12 objektum.		Protoboleráz?	Horváth, L. 2005.	Horváth 2006
188.	<i>Pécs</i>	a. Vasas b. Hőerőmű c. Laktanya	190 m ² feltárt. Település?	Gyermek és szarvasmarha közös temetkezése.		Baden IV, Kostolac Baden.	Fülep, F. 1957; Bándi, G. 1962 Kiss, A.	Bondár 1982 Ecsedy et al. 1980-1991. Kiss 1963, RF 17, 9.
189.	<i>Piliny</i>	Várhegy	Tell-jellegű.	Pecsétlő. 10-20 települési réteg.	Magaslati település.	Baden IV.	Nyáry, A.	Banner 1956, 166. lh.
190.	<i>Pilisborosjenő</i>	Malom dűlő	Terepbejárás.	Háziréti patak ÉK-i partján.	Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 7, 15/4-5. Lh.
191.	<i>Piliscsév</i>	Hosszúrét			Dombhát/tető	Boleráz, Baden.		Torma 1969; MRT 5, 16/4. Lh..
192.	<i>Pilismarót</i>	a. Basaharc b. Szobi rév c. Foki-föld d. Homoki/Óregszőlő	Temető, 110 sír. Település, 4500 m ² feltárt. Nagy kiterjedésű. Szondázás.	Pecsétlő, zoomorf figurák, rhyton. Emberi és állati áldozatok. 426 obj. 6 marhatemetkezés Szondázás, néhány gödör. Néhány gödör.	Duna ártere. Duna mellett. Vízpart, dombháti. Duna-part.	Boleráz. Baden. Boleráz, Baden. Baden.	Erdély, I. et al. 1959-1972 között. Több team, leletmentés. C és F munkahelyek. Kőszegi, F. Kőszegi, F.	MRT 5, 17/10. Lh. F 1979, 33, 17; 180, 15. MRT 5, 17/12. Lh. MRT 5, 17/13. Lh.
193.	<i>Pilisszentlélek</i>	Legénybarlang		Összekeveredve a Leánybarlang leleteivel.	Barlangi.	Ludanice, Boleráz, Baden.	Bella, L. – Kadic, O., Horváth, I.	MRT 5, 18/5. Lh.
194.	<i>Pilisvörösvár</i>	Sima dűlő	Terepbejárás, 100 x 100 m.	Hatérréti patak Ny-i partján.	Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 7, 21/12. Lh.
195.	<i>Pincehely</i>	Lelenc	Terepbejárás.			Baden.	Bertók, G. 2000	Bertók 2003
196.	<i>Polgár</i>	M3 1-34. lh.	Leletmentés.			Baden.	Hajdú, Zs. – Sz. Máthé, M.	Hajdú-Máthé 1993, RF 7, 21-22.
197.	<i>Poroszló</i>	Ráboly	Leletmentés, 1200 m ² , 12 gödör, 2 sír.	Eger patak kanyarulatában.	Vízparti.	Boleráz.	Patay P. Fodor, L.	Patay 1968, RF 22, 18; Fodor 1975, RF 29, 12.
198.	<i>Pócsmegyer</i>	Surányi telep	Terepbejárás, 2-300 x 150 m.	Duna-parton.	Vízparti.	Baden.		MRT 7, 22/7. LH.
199.	<i>Pölöske</i>	Eszter-ág dűlő	Terepbejárás.	Szévíz partján.	Vízparti.	Baden.	Szentmihályi I.	Horváth – H. Simon, 2003, 144.
200.	<i>Pusztakovácsi</i>	2 lelőhely	Terepbejárás.	A Pogány-völgyi víz és a Galambosi árok között.	Vízparti, dombháti.	Baden.	KÖI-SMMI 1999.	Fekete et al. 2005, 95.
201.	<i>Püsköszilágy</i>	a. Alsó rétek b. Kis-Szór	550 x 260 m. 300 x 500 m.	Szilágyi patakot kísérő dombháton. Gombás patakra lejtő dombon.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	Baden. Baden.	Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 9, 24/4. Lh. MRT 9, 24/8. Lh.

202.	Rábapordány					Boleráz.		Torma 1969.
203.	Rádó	Rom-hát dűlő	250 x 150 m, terepbejárás.	Rádó-ág patak K-i teraszán.	Vízparti, dombháti?	Balaton-Lasinja, Baden.	Horváth, L. A. 1989.	Horváth – H. Simon, 2003, 144.
204.	Rátka				Dombháti.	Baden.		Banner 1956, 287.lh.
205.	Répczevis	Téglagyár				Boleráz, Baden.		Torma 1969.
206.	Révfülöp	Rétsarokmajor	Terepbejárás.	Agyagbányában.		Baden.		MRT 1, 38/2. Lh.
207.	Röjtökmuzsaj	Település határa.	Terepbejárás.	Ikva melletti dombokon.	Vízparti, dombháti.	Baden.	Gábor, O. 2003	Gábor 2004
208.	Salgótarján	a. Márkházapuszta II b. Pécskő	2 objektum feltárt. Tell-jellegű település.	Tarján patak Ny-i dombján. Sajó-Zagyva völgyében, hegy teraszos részein, 240 cm kultúrréteggel.	Vízparti, dombháti. Magaslati.	Baden. Baden IV, Kostolac, Makó, Hatvan.	Farkas, Zs. 2004 Korek, J. 1960.	Farkas 2005 Korek 1968
209.	Sármellék	a. Égenföld b. Devecseri mező c. Zalavári domb	Nagy kiterjedésű, temetkezések. Település. Település.	A lelőhely megsemmisült, 13 objektumot tártak fel. Rézkés. Terepbejárás. Terepbejárás.	Vízparti, dombháti. Dombháti.	Baden. Baden. Baden.	Virág Zs. 1985 Bakay, K. et al.	Virág 1999 MRT I, 40/8. lh. MRT I, 40/12. lh.
210.	Sárvár	Felső mező	500 m ² feltárt.		Vízparti, dombháti.	Baden.	Ilon, G. 2004.	Ilon 2005a
	Sátorhely	Újstálló puszta	13 gödör, emberi koponyával, amfóra és 12 tál 1 gödörben.	8000 m ² -en 13 gödör a dombtetőn		Baden	Voicsek, V. 2008	Voicsek 2009
211.	Sávoly	Bakos-dombi dűlő	5400 m ² feltárt.		Vízparti, dombháti.	B-L, Furchenstich, Protoboleráz, Baden.	Fábián Sz. 204, M7/S-51.	Honti et al. 2007, 19.
212.	Solt	Erdélyi-tanya	11000 m ² feltárt. Leletmentés.	284 objektum: 4 ház, 206. gödör, 10 szarvasmarha-temetkezés, 1 áldozati gödör, árkok, cölöplyukak.		Baden.	Somogyvári, Á. 2002-20003	Somogyvári 2004
213.	Solymár	Erdei földek	Agyagbánya.	Megsemmisült.	Dombháti.	Baden.	Korek, J. 1960.	MRT 7, 25/12. Lh.
214.	Somlószió	A községtől Ny-ra.	Terepbejárás.	Hajagos patak partján.	Vízparti.	Baden.		MRT 3, 51/2. Lh.
215.	Somlóvásárhely	Sédforrás				Boleráz.		Torma 1969
216.	Somogygeszti	6 lelőhely.	Terepbejárás.	A Pogány-völgyi víz és a Galambosi árok között.	Vízparti, dombháti.	Baden.	KÖI-SMMI 1999.	Fekete et al. 2005, 95.
217.	Somogyjád	2+17 lelőhely	Terepbejárás.	A Pogány-völgyi víz és a Galambosi árok között.	Vízparti, dombháti.	Boleráz, Baden.	KÖI-SMMI 1999.	Fekete et al. 2005, 95.
218.	Somogyvámos	5+1 lelőhely	Terepbejárás.	A Pogány-völgyi víz és a Galambosi árok között.	Vízparti, dombháti.	Boleráz, Baden.	KÖI-SMMI 1999.	Fekete et al. 2005, 95.
219.	Sopron	Burgstall				Boleráz.		Torma 1969.
220.	Sőjtör	a. Petőfi u.	1 gödör.	Válicska csatorna teraszán	Vízparti, dombháti?	Boleráz.	Vándor, L. – Szőke, B. M. 1984.	Horváth – H. Simon, 2003, 139.
221.		b. Cinegés dűlő	100 x 50 m, terepbejárás.	Kisebb patak É-i teraszán.	Vízparti, dombháti?	Baden.	Horváth, L. A. – H. Simon, K. 1990.	Horváth – H. Simon, 2003, 145.
222.	Sóly	Rétmelléki dűlő.		Órhegy D-i oldalán.	Dombháti.	Baden, Vučedol.		MRT 2, 42/4.
223.	Sükösd	Ságodi kút	Leletmentés.	Ártér.	Vízparti, dombháton.	Baden.	Kőhegyi, M.	Kőhegyi 1992, RF 46, 25-26.
224.	Süttő	a. Vasúti őrház b. Tatai úti dűlő	4 gödör feltárt.	Lőszdombon.	Dombháti.	Baden, Vučedol. Boleráz.	Kalicz, N.	Kalicz 1959, RF 13, 18. MRT 5, 20/12. Lh.
225.	Szabadszállás	Aranyhegy	Ágostonhalmi	Szántás során 11 gödör, 2 sír.	Dombháti.	Baden.	H. Tóth, E.	H. Tóth 1962, RF 16.

			dűlő					17.
226.	Szarvas	Középhalmi dűlő	Terepbejárás.	Várostól ÉK-re, ér magaspartján.	Vízparti, dombháti.	Boleráz.		MRT 8, 8/93. Lh.
227.	Szakály	a. Öreghegy b. Tárkány		Hamvasztott és zsugorított sírok.		Baden. Boleráz.	Csalog, J.	Banner 1956, 103. lh. Torma 1969
	Szakoly	Folyás dűlő	Mol-13 és 15. Lh.	23 gödör+2 árok; 35 objektum		Baden	Nagy, M. Jakab, A. és L. Nagy, M. 2007	L. Nagy 2009
228.	Százhalombatta	a. Pap sziget b. Püspökmajor c. Bela voda d. Pannonia telep	Gyűjtés. Terepbejárás, 400 x 100 m. Sír? 350 m hosszan.	Szigeten. Patak oldalában. Patakparton. Dera partján.	Vízparti. Vízparti, dombháti. Vízparti. Vízparti.	Baden, Kostolac. Baden. Baden. Boleráz, Baden, Kostolac.	Gyűjtés, ásítás.	MRT 7, 28/10. Lh. MRT 7, 28/18. Lh. MRT 7, 28/21. Lh. MRT 7, 28/26. Lh.
229.	Szeghalom	a. Dióér b. Végdűlő c. Varjas dűlő d. Kisfás e. Kis-Halás dűlő f. Pakác dűlő g. Kistúlakörös h. Sárga Mágör i. Koplaló-kert j. Péterhely k. Nagytúlakörös	Település:400 m ² Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás.	Állat-áldozati gödrök. Berettyó partján. Dió-ér magaspartján. Falu K-i határa. Pakác-ér D-i partján. Holt-Körös magaspartján. Dió-ér kanyarulatában. Holt-Sebes-Körös kanyarában. Érmeder szigetén. Dió-ér és Sebes-Körös közt.	Vízparti, dombháti minden lh..	Bodrogkeresztúr, Boleráz, Baden. Baden. Baden. Baden. Baden. Boleráz. Tpolgár, Bodrogkeresztúr, Baden. Tp, Bk, Baden. Bk, Baden.	Ecsedy, I. 1971-3.	Ecsedy 1973 Korek 1985. MRT 6, 11/58-59. MRT 6, 11/92. Lh. MRT 6, 11/194. MRT 6, 11/12. Lh. MRT 6, 11/49. Lh. MRT 6, 11/85-9. MRT 6, 11/168. MRT 6, 11/229. lh MRT 6, 11/234. lh.
230.	Szekszárd	Alsóvárosi temető	Település.	Leletmentés.		Baden.	Gaál, A. 2005	Gaál 2006.
231.	Szelevény	Borzikó Tóközpart IV Csipsarpart Körös-magaspart Vasútállomástól D-re Dávid és Lantos tanya közt Lantos tanyától É-ra Ártér Czako tanya Gugcso tanyától ÉÉNy-ra és ettől D-re Szőlőshalomtól D-re	Terepbejárás. Terepbejárás Terepbejárás 300x200 m 150x200 m 200x50 m 600x200 m 200x80 m 200x80 m és 200x100 m 400x200 m	Tisza magaspartján. Magaspart. Magaslaton. Lengyel tanáytól D-re. Magaslaton. Magasparton. = Kalicz: Menyora-telep.	Vízparti, dombháti mind.	Baden. Tiszapolgár, Baden. Baden Baden Baden Baden TP, BK, Baden. Baden Boleráz-Baden Baden		Kalicz 1957. DJM leltárkönyv DJM terepbejárás
232.	Szentendre	Pannóniatelep		Nagy kiterjedésű település.		Boleráz, Baden, Kostolac.		Torma 1969
233.	Szentes	Nagyhegy	Temető.			Baden. Boleráz	Csallány, D.	Banner 1956, 249. lh; Torma 1969
234.	Szentgál	Mecsek-hegy	Kőlik barlang		Barlangi.	Baden.	Ilon, G.	Ilon 1991, RF 45, 26.
235.	Szentlőrinc	Alsó-mező	Terepbejárás.	300 x 200 m.	Dombtetőn.	Baden.	Kárpáti, G. 2001	Kárpáti 2003d.
236.	Szentpéterúr	Nemesszer	100 x 50 m, terepbejárás.	Dombplatón.	Dombtetőn?	B-L, Baden.	Horváth, L. A. – H. Simon, K. – Houben, K. H. 1989.	Horváth – H. Simon, 2003, 145.
237.	Szentsimon	Kenderföldek.	Temető, 3 sír.	Sírok antropomorf urnákkal	Vízparti.	Baden IV.		Koós 1994.
238.	Szerencs	Hajdúrért	180 x 150 m.		Dombháti.	Baden.		Banner 1956, 303. lh.
239.	Székely	Zöldtelek	40-110 cm kultúrreteg.		Vízparti, dombháti.	Tp, Bk, Baden.	Leletmentés.	Kalicz 1958.

240.	Székesfehérvár	Nyúldomb	Leletmentés.	Mocsárban kiemelkedő dombon.	Vízparti dombháti.	Boleráz.	Makkay, J.	Makkay 1967, RF 27, 17; 1970, 42-44.
241.	Szigetmonostor	Szilos	Terepbejárás.	Szentendrei sziget K-i partján.	Vízparti.	Baden.		Mrt 7, 29/15. Lh.
242.	Szigetszentmárton	Dózsa Gy. u. 13.	3 sír. Település?	1. sír: kocsimodell. 2. sír: 2 hulla egymás alatt.		Baden.	Kemenczei, T. 1972.	Kalicz 1976.
243.	Szigetszent-miklós	Üdülősor	9 objektum, 2500 m ² feltárt.	Soroksári Duna-ágban ártéri dombhát. M0 leletmentés.	Vízparti, dombháti.	Baden, Kostolac.	Endródi, A. 1988-1989.	Endródi 1992.
244.	Szihalom	a. Pamlényi tábla b. Sóhajtó	M3 leletmentés, 13500 m ² . 2200 m ² feltárt.	Rima patak melletti hát. A és B lelőhelyek a patak egyik és másik oldalán.	Vízparti, dombháti.	Bodrogkeresztúr, Boleráz.	Várad, A. 1995-1996 Szabó, J. J. 1995-1996	Várad 1997. Szabó 1997.
245.	Szob	a. Vrbicek b. Öregfalu c. Préskert-Közúzó	Sírok. 300x1000 m. Sírok. 100 x 200 m.	Bőszöbi patakot kísérő dombon. Öregfalu patak partján. Ipoly teraszán.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti. Vízparti.	Boleráz. Boleráz. Boleráz, Baden.	Horváth, A. J. 1930. Horváth, A. J. 1930 Terepbejárás.	MRT 9, 26/34. Lh. MRT 9, 26/11. Lh; Bondár 2007, 81. MRT 9, 26/22, 27. Lh.
246.	Szólad	a. Öregaszó b. Kertek mögött	Nagy kiterjedésű. Nem ismert, 1 objektum feltárt.	Összefügg Balatonöszöd-Temetői dűlővel? Összefügg Balatonöszöd-Csárdai dűlővel?	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	Baden. Baden.	Oross Krisztián, 2001. Hansel B. 2003, M7/128. km	SMMI Adattár. Honti et al. 2004, 64; Belényesy 2007.
247.	Szombathely	a. Oladi plató b. Körtés-dűlő c. Herény-Olad között. d. Kőszéri-dűlő e. Reiszig-erdő alatti dűlő f. Kámon g. Herény h. Zanat-Trátai dűlő i. Zanat-Kozár-Borzó partja	Település. Település. Frekvenciált, nagy kiterjedésű telep. Terepbejárás. Terepbejárás. Temető? 5534 m ² feltárt 4217 m ² , 10 jenelenség	Perint patak magas-platója. 2 sír fém és edénymellékletekkel a Trátai dűlői temető telepe? Zanati patak melletti dombon	Vízparti, dombháti. vízparti, dombháti	B-L, Baden, Kostolac. Baden. Baden. Baden. Baden-Kostolac. Baden? Baden? Baden? Baden?	Bándi, G. Szombathelyt elkerülő út, leletmentés, Ilon, G. 86. út leletmentése, Skriba P. 2008 86. út leletmentése, Ilon G. 2008-2009	Banner? Ilon 2004, 42. Ilon 2004, 42. Ilon 2004, 42. Ilon 2004, 42. Ilon 2004, 44. Ilon 2004, 44. Skriba 2010, 25. Ilon 2010, 27.
248.	Szókedencs	Cölömpös árok	12300 m ² feltárt.		Vízparti.	B-L, Baden.	Honti Sz. – Német P. 2005, M7/S-55.	Honti et al. 2007, 20-22.
249.	Tab	Dunatáj dűlő				Baden.	Draveczy, B.	Draveczy 1961, RF 15, 9.
250.	Tahitótfalu	a. Pokolcsárda b. Pankúti domb c. Felső-rét d. Szentpéteri dűlő	1 gödör, leletmentés. 200 m hosszan. 200 x 900 m. Gyűjtés.	Duna-parton, 6-800 m hosszan. Állat-áldozat. Duna-terazon. Duna-parton.	Vízparti. Homokdomb. Vízparti. Dombháti.	Baden. Boleráz, Baden. Boleráz, Baden. Boleráz, Baden.	Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 7, 30/1. Lh. MRT 7, 30/7. Lh. MRT 7, 30/14. Lh. MRT 7, 30/21. Lh.
251.	Tamási	Vágóhíd		Rácvölgyi patak teraszán.	Vízparti dombháti.	Boleráz.	Torma, I.	Torma 1967, RF 21, 17.
252.	Tarhos	a. Kiflidomb	50x 50 m.	Dombháton.	Dombháti.	Baden.		MRT 10, 11/67. Lh.
253.	Tatabánya	a. Bánhida b. Kertváros	Szelim barlang Leletmentés.	Rézkés töredéke.	Barlangi.	Baden. Baden.	Hillebrand, J. 1935. Kiss, Á. 1956.	Banner 1956, 78. Kiss 1957, RF 10, 9.
254.	Tápiószele	Papszög	Terepbejárás.	Kőpattintó-műhely?		Baden.		Bondár, 2007, 78.
255.	Tárnok	a. Szőlő-hegy b. Tárnok liget	Terepbejárás. Terepbejárás.	Két patak összefolyásánál. Benta patak Ny-i oldalán.	Vízparti, dombháti.	Baden. Boleráz, Baden.		MRT 7, 31/1. Lh. MRT 7, 31/17. Lh.
256.	Tát	Általános iskola	Terepbejárás.	Alacsony dombháton.	Dombháti.	Boleráz, Baden.		MRT 5, 21/4. Lh.
257.	Tekenye	Öcse				Baden.		Horváth – Vándor

								1978
258.	<i>Telekgerendás</i>	a. Halom dűlő b. 39. tábla	120 x 60 m. 100 m hosszán.	Partvonulaton. Homokháton.	Vízparti, dombháti. Dombháti.	Baden. Boleráz.	Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 10, 12/65. Lh. MRT 10, 12/142. Lh.
259.	<i>Tésa</i>	Úton aluli földek	200 x 200 m.	Ipoly árterében levő domb.	Vízparti, dombháti.	Boleráz.	Terepbejárás.	MRT 9, 30/6. Lh.
260.	<i>Tikos</i>	a. Nyárfás dűlő b. Homokgödrök c. Bari dűlő	16600 m ² feltárt. 46000 m ² feltárt. 2757 m ² feltárt.	2 emberi áldozatos gödör. Boleráz gödör, Baden sír.	a. Vízparti, dombháti. Vízparti.	B-L, Furchenstich, Protoboleráz, Baden. B-L, Boleráz, Baden. Boleráz, Baden.	Németh P. - Siklósi Zs. M7/S-43. Serlegi G. 2003-4, S-44. Polgár P. 2006, S-42.	Honti et al. 2004, 45-47. Honti et al. 2007, 16. Honti et al. 2007, 15.
261.	<i>Tinnye</i>	a. Páskom b. Vályos oldal	Terepbejárás. 6-700 m hosszán.	Békés-patak fennsíkján. Vályos hegy K-i lejtője.	Vízparti, dombháti.	Baden. Baden.		MRT 7, 33/5. Lh. MRT 7, 33/8. Lh.
262.	<i>Tiszabábolna</i>	Szilpuszta	Leletmentés.			Bodrogkeresztúr, Baden.	Patay, P.	Patay 1976, RF 30, 13.
263.	<i>Tiszacsege</i>	Homokbánya	Leletmentés.			Baden.	Makkay, J.	Makkay 1957, RF 10, 15.
264.	<i>Tiszafüred</i>	a. Ásotthalom b. Majoroshalom	Leletmentés. Leletmentés.	Tell-település rétege. Emberarcú aszkosz? Szórvány	Vízparti, domháti.	Hunyadihalom, Baden.	Kovács, T.	Kovács 1964, RF 18, 22; 1966, RF 20, 25.
	<i>Tiszainoka</i>	Tégláslapos D-i oldal	Terepbejárás	150x50 m		Tiszapolgár, Baden.		DJM adattár
265.	<i>Tiszakeszi</i>	Tiszapart	Leletmentés.		Vízparti.	Baden.	Kemenczei, T.	Kemenczei 1965, RF 19, 18.
	<i>Tizsakürt</i>	Földes lapos Csrkeszőlő	Homoki szőlő	Magaspart, 150x100 m		Makó Baden		DJM terepbejárás
266.	<i>Tiszaladány</i>	Nagyhomokos	Leletmentés.			Baden.	Koós, J. – Lovász, E.	Koós-Lovász 1987, RF 42, 25-26.
267.	<i>Tiszalúc</i>	Sarkad		Sarkad-ér partja.	Vízparti.	Hunyadihalom, Boleráz.	Oravecz, H. 2000	Oravecz 2003
268.	<i>Tiszarád</i>	Újszőlő				Boleráz.		Korek 1985.
269.	<i>Tiszasziget /Őszentiván</i>	a. Őszentiván II. b. Őszentiván VIII. c. 5. lh. d. 19. lh. e. 13. lh.	Gazdag település.	Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás.	Vízparti, dombháti telepek.	Kostolac. Kostolac. Kostolac.	Matuz, E. 1975-1976.	Banner 1929 Banner 1929 Pópitay 2007, 110. Pópitay 2007, 110. Pópitay 2007, 110.
270.	<i>Tiszaszőlős</i>	Csákányszeg	40 gödör és 1 kút feltárt.	Leletmentés.		Baden.	Csalog, Zs.	Csalog 1960, RF 14, 20.
271.	<i>Tiszavalk</i>	Tetes				Bodrogkeresztúr, Hunyadihalom, Boleráz.		Korek 1985.
272.	<i>Tiszavasvári</i>	a. Gyopáros b. Keresztfal c. Wienerberger d. Kshalma dűlő	4 gödör. 7 objektum	Leletmentés. Leletmentés. Leletmentés		Baden. Baden. Boleráz/Baden Baden	Csallány, D. – Gombás, A. Lukács, J. 2007-2008 Lukács, J. 2007	Kalicz 1999. Csallány-Gombás 1964, RF 18, 24. Lukács 2009
273.	<i>Tokod</i>	a. Bundáshegy b. Altáró	Terepbejárás.	Lőszdomb tetején. Völgykatlanban.	Dombtetőn. Völgyben.	Baden. Baden.	Czeglédy, I.	MRT 5, 22/4. MRT 5, 22/16. Lh.
274.	<i>Tolna-Mözs</i>	lcsei dűlő	Leletmentés.			Baden.	Ódor, J.	Ódor 2001 RF 51, 46.
275.	<i>Torbágy</i>	Nagyhegy-alja	Kisméretű dombon.	Füzes patak árterében.	Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 7, 34/16. Lh.
276.	<i>Tótvázsony</i>	a. Csatári völgy b. Víztekerület	Terepbejárás.		Dombháti.	Boleráz. Baden.		Torma 1969. MRT 2, 46/9. Lh.

277.	Tök	Rossz tó mellett	Terepbejárás, 500 x 200 m.	Békás patak K-i partja.	Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 7, 35/19. Lh.
278.	Tököl	Duna-part	Partomlásban. 1,5 km hosszan partomlásban.	4 objektum, az egyikben 13 idol.	Vízparti.	Baden.	Kalicz, N.	Kalicz 1975, F 29, 19-20; 2002.
279.	Úny	Diós	Rigóírozáskor.	Nagyobb edény-lelet.	Dombháti.	Baden.		Banner 1956, 91. Lh; MRT 5, 23/2. lh.
280.	Üllő					Boleráz.		Torma 1969
281.	Vámosgyörk	a. Jászárokszállási út mellett b.	Temetőrészlet? Településen belül sírok.	12 sír.	Folyópart.	Baden? Baden.	Farkas, Cs. 1997. Farkas, Cs. 1997.	Farkas 2004, 154-155. Farkas 2001.
282.	Vác	a. Székhegy b. Liliom u. 17. c. Nagy Sándor J.u d. Tüzérlaktanya e. Gombás f. Derecske	200 x 300 m 1 gödör. Sír. 90 x 230 m. 200 x 300 m. 600 x 250 m.	3-as erődítési árok, 9 gödör. Zoomorf amfóra. Kőpakolásos. Dunába folyó ér partján. Két patak közti dombon. Homokteraszon.	Magaslati, erődített? Vízparti, dombháti. Dombháti.	Boleráz. Boleráz. Boleráz. Baden. Ludanice/Boleráz, Baden.	Kővári, K. 1995. Leletmentés. Kővári, K. 1988. Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 9, 31/42. Lh. MRT 9, 31/65. Lh. Bondár 2007, 80. MRT 9, 31/11. Lh. MRT 9, 31/15. Lh. MRT 9, 31/20. Lh.
283.	Vácbotyán	Öreg-hegy	300 x 250 m.	Bara patak domboldalán.	Vízparti, dombháti.	Baden.	Terepbejárás.	MRT 9, 32/1. Lh.
284.	Vácduka	Malomi táblák	1200 x 400 m.	Gombás patak kanyarában levő dombon.	Vízparti, dombháti.	Baden, Kostolac.	Terepbejárás.	MRT 9, 33/6. Lh.
285.	Váchartyán	Kossuth L. u.	900 m hosszan.	Bara patak partján.	Vízparti, dombháti.	Baden.	Terepbejárás.	MRT 9, 34/32. Lh.
286.	Vácrátót	a. Juhakol b. Harasztpuszta	70 x 240 m. 150 x 250 m.	Hartyán patak melletti dombháton.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	Baden. Baden.	Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 9, 35/2. Lh. MRT 9, 35/16. Lh.
287.	Vámosmikola	a. Orzsány b. Források	500 x 200 m. 60 x 100 m.	Ipoly és Orzsány patak magaslátán. Tilalmas árok melletti dombon.	Vízparti, dombháti. Vízparti, dombháti.	Boleráz. Boleráz, Baden.	Terepbejárás. Terepbejárás.	MRT 9, 36/16. Lh. MRT 9, 36/18. Lh.
288.	Várpalota	a. Bánta b. Hangyálos	Terepbejárás.	Sárrétből kinyúló domb.	Vízparti, dombháti.	Boleráz, Baden.		MRT 2, 49/28. Lh. MRT 2, 49/37. Lh.
289.	Vászoly	Kertekalja dűlő	Terepbejárás.	Telep és sír.	Dombháti.	Baden.		MRT 2, 50/1. Lh.
290.	Vát	Telekes-dűlő Héthódak	Település.	Hosszúvíz mindkét partján.	Vízparti, dombháti.	Baden.	Ilon, G. 2006.	Ilon 2007
291.	Veresegyház	Kis-réti dűlő	3 gödör, 150 x 450 m. Sír?	Folyás patak melletti domb.	Vízparti, dombháti.	Boleráz, Baden.	Terepbejárás, bolygatás.	MRT 9, 37/3. Lh.
292.	Versend	M60/94. lh.	Település.	Teleptemetkezéssel?	Vízparti, dombháti.	Baden, Vučedol.	Gallina, Zs. 2006.	Gallina 2007
293.	Veszprém	a. Jutasi út b. Pléhszőlők	8000 m ² feltárt. 150 x 100 m.	Áldozati gödör, idol.		Baden. Baden.	Regenye, J. 2003	Regenye 2004 MRT 2, 51/21.
294.	Veszprémfajsz	Királyhegysarok	Terepbejárás.	Agyagbánya.	Dombháti.	Baden, Vučedol.		MRT 2, 52/4.
295.	Vésztő	a. Hordó-zug b. Mágori legelő c. Cigoró	Terepbejárás. Terepbejárás. Terepbejárás.	Partoldalon. Érmeder magas-partján. Ér DNY-i partján.	Vízparti, dombháti.	Boleráz. Baden. Tp, Bk, Baden.		MRT 6, 12/17. Lh. MRT 6, 12/4. Lh. MRT 6, 12/49. Lh,
296.	Vilonya	Szélescsapás dűlő	Terepbejárás.	Séd lejtőjén.	Vízparti, dombháti.	Baden.		MRT 2, 53/5. Lh.
297.	Viss	Szőlőhomok dűlő						Banner 1956, 304.lh.
298.	Vörs	a. Majorsági épületek	2. és 3. sír.	Önálló vagy telepen belüli		Boleráz?	Pekáry T. 1952, leletmentés.	Banner 1956, 324.

		b. Battyány disznólegelő		sírok? ÉK-re a falutól. Rézdiadém. Ártéri sziget.	Vízparti, háton.	Baden.	Honti, Sz.	lelőhely. Honti 1983, RF 37, 34.
299.	Zalaegerszeg	a. Andrásrida, Temető b. Ságod-Bekepuszta	1 objektum. 350 x 180	Zala É-i magas-teraszán. Szentmártoni patak K-i dombplatóján.	Vízparti, dombháti? Vízparti, dombháti.	Késő Lengyel/B-L, Protobol., Boleráz. B-L, Baden.	Horváth, L. 1975. Kvassay, J. 2002	Horváth – H. Simon, 2003, 139. Kvassay 2004a
300.	Zalagalsa	A községtől ÉNy-ra.	Terepbejárás, 150 m hosszan.	Torna ártere, Kígyóspatak torkolata.	Vízparti, dombháti.	Boleráz.		MRT 3, 66/1. Lh.
301.	Zalagyömörő	A községtől DK-re.	Terepbejárás.	Marcal bal partján.	Vízparti, dombháti.	Boleráz.		MRT 3, 67/4. Lh.
302.	Zalaszentgrót	Tekenye-Öcse		Asszonygát dűlő.	Vízparti?	Balaton-Lasinja, Boleráz.	Horváth, J. 1968; Horváth, L. – Vándor, L. 1978.	Horváth – H. Simon, 2003, 139.
303.	Zalaszentgrót	Téglagyár	Szórvány.	Nádas patak K-i magasteraszán.	Vízparti?	Balaton-Lasinja, Boleráz, Baden.	Fehér, G. 1959.	Horváth – H. Simon, 2003, 139.
304.	Zalaszentiván	a Nagyfalud-puszta b. Vasútvonal	Kettős-sír?	Sárvíz patak magas-teraszán. Zala É-i teraszán	Vízparti, dombháti?	Boleráz. Boleráz.	Vándor, L. 1973.	Horváth – H. Simon, 2003, 140.
305.	Zalaszentmihály	Mesemóna dűlő	Terepbejárás.	Szévíz csatorna partja fölötti magas-platón.	Vízparti, dombháti.	Balaton-Lasinja, Baden.	Horváth, L. A. – H. Simon, K. – Houben, K. H. 1988.	Horváth – H. Simon, 2003, 145.
306.	Zalaszentmihály		Szórvány.			Baden.		Horváth – H. Simon, 2003, 145.
307.	Zalavár	a. Hosszú sziget b. Iskolaudvar.	Település. Település.	1 gödör feltárt. 1 gödör feltárt.	Vízparti.	Baden. Baden.	Lantos H.	MRT I, 59/17 lh. MRT I, 5/10. lh.
308.	Zalavég	a. Alsó-közép dűlő b. Kellő	300 x 200 m, terepbejárás. 600x200 m.	Kánya patak K-i partján. Csörgető patak K-i magasteraszán.	Vízparti. Vízparti, dombháti.	Baden? Balaton-Lasinja, Baden.	Ruzsa K. 1991. Horváth, J. – Horváth, L. A. – H. Simon, K.	Horváth – H. Simon, 2003, 145.
309.	Zamárdi	a. Szamárdomb b. Kútvölgyi dűlő	Nem ismert. Nem ismert. Feltárt: 3200	Horváth magányújteményében.	I. Vízparti.	Dombháti? Balaton-Lasinja, Boleráz.	Baden. Kiss V. 2002, M7/S-1. Hajdú Á. 2004.	Kalicz 2002, Abb. 12- 13. Honti et al. 2004, 47- 51.
310.	Zánka	Vasúti bevágás.				Baden.		MRT 1, 60/10. Lh.
311.	Zebegény	Kenderesek	500 x 50 m.	Duna partján.	Vízparti.	Furchenstich, Boleráz, Baden.	Terepbejárás.	MRT 9, 38/11. Lh.
312.	Zók	Várhegy		Duna partján, tell-település.	Vízparti, dombtetőn.	Balaton-Lasinja, Boleráz, Vučedol.	Ecsedy, I.	Ecsedy 1977, 1979- 1987; RF 31, 11.
313.	Zsámbék	Nyári-Nagyföldek	Terepbejárás.	Békás patak ÉK-i partján.	Vízparti, dombháti.	Boleráz.		MRT 7, 38/32. Lh.

Instrukciók a táblázat kezeléséhez:

- A RF Ser. 1 sorozatban szereplő adatokat nem tüntettem fel önálló bibliográfiaként, helyhiány miatt. A sorozatszám és az oldalhivatkozás a táblázat utolsó sorában szerepel, a szerző nevével.
- Az 1950-es évek végéig, a székelyi sztigráfia előkerüléséig a badeni kultúra lelőhelyeit a bodrogkeresztúri kultúra elé, a középső rézkorba keltezték. Ez okozhat adatkezelési problémákat a korai lelőhelyeknél.
- A „Baden”-ként említett lelőhelyek többsége lehet Boleráz is: a leletmentéseket végző adatközlők nagy része nem képes megkülönböztetni a két korszakot egymástól. Ezért ez a korszakonkénti bontásban időnként súlyos tévedéseket tartalmazhat.
- Mivel a badeni időszakban a településeken belül és azoktól elkülönve is találhatóak temetkezések, a lelőhelyek feltáratlansága miatt az esetek többségénél nem lehet megállapítani, hogy telep-temetkezéstről vagy szabályos, a településektől független temetőről, temetőrészletről van-e szó.
- Bizonyos területeken, néhány kutató tevékenységéből kifolyóan jelentősen megnőtt a rézkori kultúrák alfázisainak (Furchenstich, protoboleráz) száma lelőhelyenkénti bontásban. Ne tételezzünk fel e mögött a kultúrára vagy a korszakra jellemző földrajzi elterjedésbeli növekedést: ez csak egy kutatási stádium.
- Csak olyan lelőhelyeket tüntettem fel a listán, amelyekről valamilyen részlet-információ a rendelkezésemre állt. Gyűjtés, ajándékozás kinyomozhatatlanná vált útján ismert tárgyak vélt lelőhelyeit nem vettem fel.
- Az adatok felgyűjtése folyamatos.

Irodalom:

Almássy, K. – Istvánovics, E. 2004: Panyola, Vásármező-domb. RKM 2003, 2004, 308.

Antoni, J. 2010: Enese-Pippani-dűlő. In: Kvassay 2010, 39-40.

Bácsmegi, G. 2004: Ósagárd, Rákóczi út 56-93. RKM 2004, 2003, 304.

Bánffy, E. 1995: Neolithic and Copper Age settlements at Hahót and Zalaszentbalázs. *Antaeus* 22, 1995, 35-50.

Bánffy et al. 1996: Bánffy E. – Bondár, M. – M. Virág, Zs.: A kultúra hajnala. In: Költő L. – Vándor, L. (szerk.): *Évezredek üzenete a láp világából. Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979-1992.* Kaposvár-Zalaegerszeg, 1996, 15-41.

Bánffy, E. – Bíró, K. – Vaday, A. 1997: Újkőkori és rézkori telepnyomok Kompolt 15. sz. lelőhelyen. – Neolithic and chalcolithic finds from Kompolt, site Nr. 15. *Agria* 33, 1997, 19-57.

Banner, J. 1929: Az Ószentiváni bronzkori telep és temető. – *Die Ausgrabungen bei Ószentiván.* Második közlemény. 1928. évi ásatás. *Dolgozatok* 5, 1929, 52-81.

Banner, J. 1956: *Die Pécelér Kultur.* AH 35, Budapest.

P. Barna, J. 2003: Késő rézkori település Nagykanizsa-Billa lelőhelyen. – Late Copper Age Settlement in Nagykanizsa-Billa. *ZM* 12, 2003, 97-142.

Belényesy, K. 2007: Szólád-Kertek mögött. RKM 2006, 2007, 369.

Beszédes, J. 2005: Budapest, XI, Albertfalva, Kitérő út. RKM 2004, 2005, 98.

Bertók, G. 2003: Pincehely határa. RKM 2000, 2003, 275.

Bondár, M. 1982: Spätkupferzeitliche Siedlung in Pécs-Vasas (Ko. Baranya). *MittArchInst* 10-11, 1980-1981, 25-44.

Bondár, M. 1987: Újabb adatok a badeni kultúra temetkezéseihez. *ZM* 1, 1987, 47-58.

Bondár, M. 1987a: Késő rézkori kemence Esztergom-Diósvölgyben. – Spätkupferzeitlicher Ofen in Esztergom-Diósvölgy. *CAH* 1987, 31-44.

- Bondár, M. 1998: Késő rézkori település maradványai Ordacsehi-Major lelőhelyen. – Late Copper Age settlement at the site at Ordacsehi-Major. SMK 13, 1998, 39-74.
- Bondár, M. 1999: Rézkori és kora bronzkori településaradvány Gyomaendrődön. – Copper Age and Early Bronze Age settlement at Gyomaendrőd. BMMK 20, 1999, 3-39.
- Bondár, M. 2001: A badeni kultúra telepmaradványa Aparhant-Felső legelő lelőhelyen. – The settlement fragment of the Baden culture on the site Aparhant-Felső pasture. WMMK 22, 2001, 39-74.
- Bondár, M. 2004: A kocsi a késő rézkori Európában. – Der Wagen im spätkupferzeitlichen Europa. ArchÉrt 129, 2004, 5-34.
- Bondár, M. 2007: Késő rézkor. In: Fancsalszky, G. – Torma, I. (szerk.): Pest megye monográfiája. I. kötet, Budapest 2007, 75-87.
- Bondár, M. 2008: Késő rézkori település Nagyrécse határában. – Late Copper Age Baden settlement in the surroundings of Nagyrécse. ZM 17, 2008, 33-58.
- Bondár, M. – Korek, J. 1995: A Hódmezővásárhely-kishomoki rézkori temető és település. – Gräberfeld und Siedlung aus der Kupferzeit in Hódmezővásárhely-Kishomok. MFMÉ-StudArch 1, 1995, 25-47.
- Bondár, M. – Matuz, E. – Szabó, J. J. 1998: Rézkori és bronzkori településnyomok Battonya határában. – Kupfer- und bronzzeitliche Siedlungsspuren in der Gemarkung von Battonya. MFMÉ-StudArch 4, 1998, 7-53.
- Bondár et al. 2000: Bondár, M. – Honti, Sz. – Kiss, V.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (1992-1999). Előzetes jelentés. – The preceding archaeological excavation of the planning M7 highway in County Somogy (1992-1999) Preliminary report I. SMK 14, 2000, 93-15.
- Bóka, G. 2004: Kóka határa. RKM 2002, 2004, 161.
- Csengery, P. – Markó, A. 2003: Esztergom, Ősi-barlang. RKM 2000, 2003, 115.
- Danyi, J. 2006: Mezőszemere, Úr-rét II. RKM 2005, 2006, 242.
- Draveczky, B. 1964, 1965: Andocs-Nagyoldipusztá-Eperfás. RF ser. I. 18, 1964, 4; 19, 1965, 3.
- Draveczky, B. 1970: Somogy megye régészeti képekönyve. Somogyi Múzeum 17, 1970.
- Ecsedy, I. 1982: Későrézkori leletek Boglárleléről. – Late Copper Age Finds from Boglárlelle. CAH 1982, 15-27.
- Ecsedy, I. 1973: Újabb adatok a tiszántúli rézkor történetéhez. – New data on the history of the copper age in the region beyond the Tisza. BMMK 2, 1973, 3-40.
- Ecsedy, I. 1978: Die Funde der spätkupferzeitlichen Boleráz-Gruppe von Lánycsók. JPMÉ 22, 1978, 163-183.
- Egry, I. – Tomka, P. 2003: Himod, Káposztás-kertek. RKM 2000, 2003, 159.
- Eke, I. 2005: Nagykanizsa-Palin, szociális otthon. RKM 2004, 2005, 257.
- Endrődi, A. 1992: Késő rézkori leletek Szigetszentmiklós-Üdülősoron. – Late Copper Age assemblages at Szigetszentmiklós-Üdülősor. In: Havassy, P. – Selmeczi, L. (szerk.): Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán I. BTM Műhely 5, 1992, 305-317.
- Endrődi, A. (szerk.) 2004: Hétköznapi és vallásos élet a rézkor végén. – Everyday life and spirituality at the end of the Copper Age. A BTM időszaki kiállításának katalógusa, 2004. december – 2005. március, 2004, Budapest.
- Fábián, Sz. – Serlegi, G. 2007: Abony-Turjányos dűlő, 1. agyagbánya. RKM 2006, 2007, 2.
- Fábián, Sz. – Serlegi, G. 2009: Abony-Turjányos dűlő. RKM 2008, 2009, 141-142.
- Farkas, B. 2005: Salgótarján, Márkházpuszta II. RKM 2004, 2005, 329.

- Farkas, Cs. 2001: Rézkori sírok Vámosgyörk határában. (Előzetes beszámoló). – Gräber aus der Kupferzeit in der Feldmark von Vámosgyörk (Vorbericht). Mátrai Tanulmányok Gyöngyös, 2001, 7-29.
- Farkas, Cs. 2004: Rézkori sírok a Mátra déli előteréből (Vámosgyörk-Motorhajtóanyag tároló telep). – Kupferzeitliche Gräber aus dem südlichen Vorland der Mátra (Vámosgyörk-Motorreibstoff Lagerstation). ΜΩΜΟΣ III, 2004, 139-157.
- Fekete, Cs. – Honti, Sz. – Horváth, F. – Jankovich, B. D. – Korom A. – Költő, L. 2005: Terepjárások Somogy megyében 1999-2004. – Field walkings in Somogy county 1999-2004. RKM 2004, 2005, 91-121.
- Figler, A. – Bartosiewicz, L. – Füleky, Gy. – Hertelendi, E. 1997: Copper Age Settlement and the Danube water system: a case study from North Western Hungary. In: Chapman, J. – Dolukhanov, P. (eds.): Landscapes in Flux. Central and Eastern Europe in Antiquity. Colloquia Pontica 3, Oxbow Books 1997, 20-230.
- Fodor, L. 2006: Mezőszemere, Zsidó-tag. RKM 2005, 2006, 243.
- Gaál, A. 2006: Szekszárd-Alsóvárosi temető. RKM 2005, 2006, 373.
- Gallina, Zs. 2007: Versend, M60/94 lelőhely. RKM 2006, 2007, 424.
- Gábor, O. 2004: Röjtökmuzsaj határa. RKM 2003, 2004, 329.
- Guba, S. 2005: Nagybátony határa. RKM 204, 2005, 250.
- György, L. 2008. A Baden-kultúra telepe Mezőkövesd-Nagy-Fertőn. – Die Siedlung der Badener Kultur in Mezőkövesd-Nagy-Fertő. Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 7, 2008.
- György, L. 2009. Késő rézkori leletek az Ősi-barlangból (Esztergom-Pilisszentlélek). – Spätkupferzeitliche Funde aus der Ősi-Höhle (Esztergom-Pilisszentlélek). Ősrégészeti Levelek 11, 2009, 42-50.
- Hable, T. 2004: Budapest, III. Bécsi út 70. RKM 2003, 2004, 73.
- Hansel, B. – Marton, T. 2006: Abony, Turjános-dűlő, 1. agyagbánya. RKM 2005, 2006, 2.
- Harkai, I. 2000: Újabb késő rézkori leletek Hódmezővásárhely-Bodzáspartról. – Neue spätkupferzeitliche Funde in Hódmezővásárhely-Bodzáspart. MFMÉ-StudArch 6, 2000, 7-46.
- Havasi, B. 2009: Alsópáhok, Paptag. RKM 2008, 2009, 142.
- M. Hellebrand, M. 2007: Arnót-Zbuska-puszta. RKM 2006, 2007, 6.
- Honti, Sz. 1981: Rézkori temetkezés Balatonbogláron. – Ein Grab aus der Kupferzeit von Balatonboglár. SMK 4 (1981) 25-42.
- Honti et al. 2002: Honti, Sz. – Belényesy, K. – Gallina, Zs. – Kiss, V. – Kulcsár, G. – Marton, T. – Nagy, Á. – Németh, P. G. – Oross, K. – Sebők, K. – Somogyi, K.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán 2000-2001-ben végzett megelőző régészeti feltárások. Előzetes jelentés II. – Rescue excavation in 2000-2001 on the planned route of the M7 motorway in Somogy County. Preliminary report II. SMK 15, 2002, 3-36.
- Honti et al. 2004: Honti, Sz. – Belényesy, K. – Fábrián, Sz. – Gallina, Zs. – Hajdú, Á. D. – Hansel, B. – Horváth, T. – Kiss, V. – Koós, I. – Marton, T. – Németh, P. G. – Oross, K. – Osztás, A. – Polgár, P. – P. Szeőke, J. – Serlegi, G. – Siklósi, Zs. – Sófálvi, A. – Virágos G.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (2002-2003). Előzetes jelentés III. – Preliminary report III. The preceding archaeological excavations (2002-2003) of the M7 highway in Somogy County. SMK 16, 2004, 3-70.
- Honti et al. 2007: Honti, Sz. – Fábrián, Sz. – Gallina, Zs. – Hajdú, Á. D. – Hornok, P. – Koós, I. – Mersdorf, Zs. – Molnár, I. – Németh, P. G. – Polgár, P. – P. Szeőke, J. – Serlegi, G. – Siklósi Zs. – Sipos, C. – Somogyi, K.: Régészeti kutatások az M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán és a 67-s úton (2004-2005) Előzetes jelentés IV. – Archaeological research on the Somogy county section of the M7 highway and on the Route No. 67. Preliminary report IV. SMK 17/A, 2006, 7-70.
- Horváth, L. A. – H. Simon, K. 2003: Das Neolithikum und die Kupferzeit in Südwesttransdanubien. IPH IX, 2003.

- Horváth, L. A. – Szilas, G. – Endrődi, A. – Horváth, M. A. 2003: Előzetes jelentés a Dunakeszi, Székes-dűlőn végzett őskori telepásatásról. – Vorbericht über die Ausgrabung der urzeitlichen Siedlungen von Dunakeszi. RKM 2000, 2003, 5-19.
- Horváth, L. 2007: Nagykanizsa-Inkey kápolna. RKM 2006, 2007, 231.
- Horváth, L. 2006: Petrivente, Újkúti dűlő. RKM 2005, 2006, 321.
- Ilon, G. 2004: Szombathely őskori településtörténetének vázlata. Avagy, a római kor előtt is volt élet. – Outline of the pre-historic settlement of Szombathely, or life before the Roman Age. Őskorunk 2, Szombathely, 2004.
- Ilon, G. 2005: Lukácsháza, Nagycsömötei-hegy, Kisrókás. RKM 2004, 205, 233.
- Ilon, G. 2005a: Sárvár határa. RKM 2004, 2005, 335.
- Ilon, G. 2007: Vát, Telekes-dűlő (Héthódak). RKM 2006, 2007, 419.
- Ilon, G. 2010: Szombathely-Zanat-Kozár-Borzó-partja. In: Kvassay 2010, 27-28.
- Kalicz, N. 1957: Tiszazug őskori települései. RF ser. 1, 8, 1957.
- Kalicz, N. 1958: Rézkori sztatigráfia Székely község határában. – Copper Age statigraphy in the outskirts of the village Székely. ArchÉrt 85, 195, 3-6.
- Kalicz, N. 1976: Ein neues kupferzeitliches Wagenmodell aus der Umgebung von Budapest. Festschrift für R. Pittioni zum 70. Geburtstag. ArchAust Beiheft 13, 1976, 188-202.
- Kalicz, N. 1999: A késő rézkori Bádén kultúra temetője Mezőcsát-Hörcsögösön és Tiszavasvári-Gyepároson. – Das Gräberfeld der spätkupferzeitlichen Badener Kultur in Mezőcsát-Hörcsögös und in Tiszavasvári-Gyepáros. HOMÉ 17, 1999 57-101.
- Kalicz, N. 2002: Eigenartige anthropomorphe Plastik der kupferzeitlichen Badener Kultur im Karpatenbecken. BudRég 36, 202, 11-53.
- Kalicz, N. 2003: Újkőkor végi és rézkori megtelepedés maradványai Nagykanizsa-Inkey kápolna mellett. – Endneolitische und kupferzeitliche Besiedlung bei Nagykanizsa (Inkey Kapelle). ZM 12, 2003, 7-47.
- Kárpáti, G. 2003: Birján határa. RKM 2001, 2003, 32.
- Kárpáti, G. 2003a: Bicsérd, Falualja-dűlő. RKM 2001, 2003, 30.
- Kárpáti, G. 2003b: Kiskassa határa. RKM 2001, 2003, 135.
- Kárpáti, G. 2003c: Kozármisleny, Almáslegelő. RKM 2001, 2003, 145.
- Kárpáti, G. 2003d: Szentlőrinc, Alsó-mező. RKM 2001, 2003, 258.
- Kemenczei, T. 1966: A péceli kultúra újabb ember alakú urnalelete Centeren. – Neuere menschenförmige Urne der Péceler Kultur in Center. HOMK 6, 1966, 10-13.
- Kiss, Cs. K. 2009: Baracs, Szitányi-dűlő. RKM 2008, 2009, 147.
- Koós, J. 1994: Neuere Erkenntnisse zur Verbreitung der menschenförmigen Urnen in Nordost-Ungarn. – Újabb adatok az ember alakú urnák elterjedéséhez Északkelet-Magyarországon. In: Lőrinczy, G. (szerk.): A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára. 1994, 201-207.
- Korek, J. 1951: A badeni kultúra temetője Alsónémedin. I. Régészeti feldolgozás. MTA II. oszt. Közl. I, 1951, 35-51.
- Korek, J. 1968: Eine Siedlung der Spätbadener Kultur in Salgótarján-Pécskő. AAH 20, 1968, 37-58.
- Korek, J. 1985: Adatok a bolerázi csoport alföldi elterjedéséhez. – Beiträge zur Verbreitung der Boleráz-Gruppe in Alföld. ArchÉrt 112, 1985, 193-204.
- Kovács, Á. 2004: Abony, Serkeszék-dűlő. RKM 2003, 2004, 8.
- Kovács, T.: Bisher Unbekannte Kupfer- und Bronzezeitliche Wagenmodelle aus Ungarn. ActaArhHung 57 (2006) 35-45.

- Kövecses-Varga, E. 1990: Grubenhäuser mit verschmierem Boden in einer Siedlung der Badener (Péceler) Kultur. In: Die Ergebnisse der archäologischen Ausgrabung beim Aufbau des Kraftwerk-systems Gabčíkovo-Nagymaros. Hrg.: B., Chropovský, Nitra (1990) 11-15.
- Kővári, K. 1986: A tahitótfalui késő rézkori gödör. – Spätkupferzeitliche Grube in Tahitótfalu. StudCom 17, 1985, 7-14.
- Kővári, K. 1994: Rézkori sírok Ipolydamásdon. Börzsönyvidék 2, 1994, 119-130.
- Kővári, K. 2003: Monor, Berek. RKM 2001, 2003, 179.
- Kvassay, J. 2004: Letenye, Korongi-tábla. RKM 2003, 2004, 240.
- Kvassay, J. 2004a: Zalaegerszeg, Ságod-Bekeháza. RKM 2002, 2004, 340.
- Kvassay, J. (szerk.) 2010: Évkönyv és jelentés a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2008. Évi feltárásairól – Field service for Cultural Heritage 2008 yearbook and review of archaeological investigations. KÖSZ, Budapest, 2010.
- Lukács, J. 2009: Tiszavasvári, Kashalma-dűlő. RKM 2008, 2009, 302.
- Makkay, J. 1970: A kőkor és a rézkor Fejér megyében. – Die Steinzeit und Kupferzeit im Komitat Fejér. In: Fitz, J. (ed.): Fejér megye története I. Székesfehérvár, 1970, 9-52.
- MRT 1: Bakay, K. – Kalicz, N. – Sági, K.: Veszprém megye régészeti topográfiája. A keszthelyi és tapolcai járás. Magyarország régészeti topográfiája I, Budapest, 1966.
- MRT 2: Éri, I. – Kelemen, M. – Németh, P. – Torma, I. Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. 1969.
- MRT 3: Bakay, K. – Kalicz, N. – Sági, K.: Veszprém megye régészeti topográfiája. A devecseri és a sümegi járás. 1970.
- MRT 4: Dax, M. – Éri, I. – Mithay, S. – Palágyi, Sz. – Torma, I.: Veszprém megye régészeti topográfiája. A pápai és zirci járás. 1972.
- MRT 5: Horváth, I. – H. Kelemen, M. – Torma, I. Komárom megye topográfiája. Esztergom és a dorogi járás. 1979.
- MRT 6: Ecsedy, I. – Kovács, L. – Maráz, B. – Torma, I. Békés megye régészeti topográfiája. A szeghalmi járás. IV/1, 1982.
- MRT 7: Dinnyés, I. – Kővári, K. – Lovag, Zs. – Tettamanti, S. – Topál, J. – Torma, I. Pest megye régészeti topográfiája. A budai és szentendrei járás. 1986.
- MRT 8: Jankovich, B. D. – Makkay, J. – Szőke, B. M.: Békés megye régészeti topográfiája. A szarvasi járás. IV/2. 1989.
- MRT 9: Dinnyés, I. – Kővári, K. – Kvassay, J. – Miklós, Zs. – Tettamanti, S. – Torma, I.: Pest megye régészeti topográfiája. A szobi és a váci járás. XIII/2. Kötet, 1993.
- MRT 10: Jankovich, B. D. – Medgyesi, P. – Nikolin, E. – Szatmári, I. – Torma, I.: Békés megye régészeti topográfiája. IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. 1998.
- Jankovich, B. D. – Medgyesi, P. – Nikolin, E. – Szatmári, I. – Torma, I.: Békés megye régészeti topográfiája. IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. II. kötet, 1998.
- Molnár, I. 2006: Fonyód-Feketebézsény-puszta III. RKM 2005, 2006, 153.
- Németh, P. G. 2009: Balatonújlak, Felső-dűlő. RKM 2008, 2009, 144.
- Nováki, Gy. 1966: Őskori települések Fertőrákos mellett. – Vorgeschichtliche Siedlungen bei Fertőrákos. Arrabona 8, 1966, 53-66.
- Oravec, H. 2003: Tiszalúc-Sarkad. RKM 2000, 2003, 364.

- Ottományi, K. 2004: Budaörs, Kamaraerdei-dűlő. RKM 203, 2004, 61.
- Patay, P. 2005: Kupferzeitliche Siedlung von Tiszalúc. IPH XI, 2005.
- Patay, R. 2008: Kora- és késő rézkori leletek Hódmezővásárhelyről (Hódmezővásárhely-Laktanya, 47/1. Lelőhely). – Früh- und spätkupferzeitliche Funde aus Hódmezővásárhely (Hódmezővásárhely-Laktanya, Fundort Nr. 47/1). Ósrégészeti levelek 10, 2008, 17-32.
- Patay, R. – Herbich, K. – Sümegi, P. 2008: Late Copper Age Settlement of Ecser (County Pest, Hungary): Archaeological and Environmental Archaeological Investigations. In: Furholt, M. – Szmyt, M. – A. Zastawny (eds.): The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19-24th September, 2006. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4. 89-95.
- Péterváry, T. 2004: Gyál, 13. sz. lelőhely. RKM 2002, 2004, 105.
- Pintye, G. 2009: oros, Nyírjes II, Hulladéklerakó. RKM 2008, 2009, m 241.
- Raczky, P. – Kovács, T. – Anders, A. (szerk.) 1997: Utak a múltba. Az m3-as autópálya régészeti leletmentései. – Paths into the Past. Rescue excavations on the M3 motorway. MNM-ELTE RI, Budapest 1997.
- Rajna, A. 2006: Abony-Elsővíz-dűlő II. RKM 2005, 206, 173.
- Regenye, J. 2004: Veszprém, Jutasi út. RKM 2003, 2004, 418.
- Reményi, L. 2007: Budapest-Móricz Zsigmond körtér. RKM 2006, 2007, 75.
- Reményi, L. – Endrődi, A. – Maráz, B. 2007: Budapest, XVII. Rákoscsaba, Major-hegy alja. RKM 2006, 2007, 80.
- Pópity, D. 2007: Terepbejárás Tiszasziget határában 2004-2006 között. – Field walking at Tiszasziget in 2004-2006. RKM 2006, 2007, 105-121.
- Rácz, T. Á. 2007: Maglód, 1. sz. lelőhely. RKM 2006, 2007, 205.
- Simon, L. (szerk.) 2006: Régészeti kutatások másfél millió négyzetméteren. Autópálya és gyorsforgalmi utak építést megelőző régészeti feltárások Pest megyében 2001-2006. Pest megyei múzeumi füzetek, új sorozat 7, Szentendre, 2006.
- Skriba, P. 2009: Merenye, Nagy-ároktól É-ra. RKM 2008, 2009, 230.
- Skriba, P. 2010: Szombathely-Zanat-Trátai dűlő. In: Kvassay 2010, 24-27.
- Skriba et al. 2010: A Baden kultúra településrészlete (Nagy, B. – Tugya, B. – Szilágyi, G. I.). in: Kvassay 2010, 253-280.
- Somogyi, K. 2004: Előzetes jelentés a Kaposvár-61-es elkerülő út 29. számú lelőhelyén, Kaposújlak-Vádomb-dűlőben 2002-ben végzett megelőző feltárásról. SMK 16, 2004, 165-178.
- Somogyvári, Á. 2004: Solt, Erdélyi-tanya. RKM 2003, 2004, 344.
- Szabó, J. J. 1983: Késő rézkori telep és középkori falu leletmentése Gyöngyöshalász határában. – Rettungsgrabung einer spätkupferzeitlichen Siedlung und eines mittelalterlichen Dorfes in der Nähe von Gyöngyöshalász. Agra 19, 1983, 5-34.
- Szabó, J. J. 1997: Szihalom-Sóhajtó. In Raczky et al. 1997, 54-59.
- Tankó, K. 2004 Bátorterenye, Kisterenye, Bogár-föld. RKM 2003, 2004, 31.
- Tari, E. 1986: Vecsés és környéke régészeti emlékei. In: Vecsés története. Szerk.: Lakatos, E., Vecsés, 1986, 25-45.
- Terei, Gy. – Horváth, L. A. – Korom, A. – Szilas, G. 2005: Budapest, XI. Kőérberek, Tóváros-lakópark. RKM 2004, 2005, 103.
- Torma, I. 1969: Adatok a badeni (péceli) kultúra bolerázi csoportjának elterjedéséhez. – Beiträge zur Verbreitung der Boleráz-Gruppe der Badener Kultur in Ungarn. VMMK 8, 1969, 91-108.
- Torma, I. 1977: Rézkori telep Páriban. – Kupferzeitliche Siedlung von Pári. BBÁMÉ 6-7, 1977, 29-59.

- Váczai, G. 2009: Paks-Gyapa, M6 TO-15. Lelőhely. RKM 2008, 2009, 253-255.
- Váradi, A. 1997: Szihalom-Pamlényi tábla. In: Raczky et al. 1997, 51-54.
- Virág, Zs. 1999: A badeni kultúra rézleletei Sármellék-Égenföldről. – Die Kupferfunde der Badener Kultur in Sármellék-Égenföld. ZM 9, 1999, 33-55.
- M. Virág, Zs. – Tóth, A. 2006: Budapest, XVII. Rákoscsaba, Major-hegy. RKM 2005, 2006, 88.
- Virágos, G. 2005: Balatonföldvár határa. RKM 2004, 2005, 24.
- Virágos, G. 2005: Csákánydoroszló határa. RKM 2004, 2005, 119.
- Voicsek, V. 2009: Sátorhely, Újistálló-puszta. RKM 2008, 2009, 268-269.